

DE SANT OLEGUER ALS CÀTARS

**Sant Oleguer, sant Bernat de Claravall, sant
Francesc d'Assís, sant Domènec de Guzmán,
Sant Ramon de Penyafort, Innocenci III,
Bonifaci VIII i els càtars**

Per J. M. Martí i Bonet

Barcelona, 16 de desembre de 2011

SANT OLEGUER

- *La figura de sant Oleguer*
- *Un biògraf d'excepció. Via de sant Oleguer*
- *Canonges regulars i seculars*
- *Sant Oleguer causant del matrimoni entre Dolça de Provença i el comte de Barcelona*
- *Sant Oleguer abat de Sant Ruf d'Avinyó*
- *Gran reformador i gran bisbe de Barcelona i Tarragona*

La figura de sant Oleguer

Quan un llegeix algunes de les pàgines sublimes de la història de Catalunya, n'està ben cofoi. Però el goig es fa molt més gran quan hom troba o descobreix un personatge —com és el cas de sant Oleguer— que sintetitzà en vida els valors i els ideals vers els quals s'intueix que ha d'encaminar-se el nostre poble. Quedem bocabadats davant l'abat i bisbe Oliba (971-1046). Tant és així, que alguns historiadors l'anomenen 'pare de la pàtria'. L'encís que ens produeix, però, la vida de sant Oleguer —ho haig de confessar— és superior. Sense caure en una comparació incorrecta d'aquests dos prohoms de Catalunya, les fites que ens proposa l'arquebisbe Oleguer són molt més engrescadores, i l'historiador que estudia les primeres dècades del segle XII pot proclamar que el nostre poble ha encertat en la recerca d'allò que vol ser; a principis del segle XII, els catalans ja tenien una clara consciència de llur identitat pròpia. L'horitzó que ens presenta la vida de sant Oleguer representa tot un símbol el qual està —gràcies a Déu— present en el nostre país. Heus ací l'enumeració d'aquestes fites plasmades —com tot seguit exposarem— en la rica biografia d'aquest arquebisbe: la integració efectiva del nostre poble a Europa gràcies a les relacions constants amb Provença i el papat; la imposició de la Reforma gregoriana a casa nostra; el respecte i la subordinació a la seu de Pere; la destacada participació de sant Oleguer en un gran nombre de concilis que els papes convocaren en aquella època; el seu clar recolzament als papes legítims i no als antipapes; el mestratge des de Sant Ruf d'Avinyó, com a abat, a insignes deixebles com, per exemple, el papa Adrià IV (1154-1159), o qui fou el seu successor a la seu tarragonina: Bernat Tort (1146-1163); com a legat papal se li encomanaren les croades de la reconquesta de la Catalunya Nova; els consells que donà als comtes de Barcelona Ramon Berenguer III i IV pel que fa a la pacificació i la fraternitat entre els regnes de l'antiga Hispània cristiana; l'entesa amb Aragó, gràcies a la qual s'arribà a la fusió del comtat de Barcelona amb el regne d'Aragó; etc.

En l'ordre estrictament eclesiàstic, cal destacar —com exposarem— la reforma del clergat; la celebració de sínodes diocesans; les concòrdies entre monestirs, com el de Sant Cugat del Vallès, i parròquies; l'atenció a la canònica de Barcelona, de la qual fou canonge i preposít abans de retirar-se al monestir de

Sant Adrià, i posteriorment al de Sant Ruf d'Avinyó, del qual en fou abat... Tots aquests intents tenien com a objectiu: aplicar a Catalunya els valors impulsats per la Reforma gregoriana, anar contra la simonia, imposar el celibat, assolir la llibertat de l'Església... La seva veu —gairebé com la de sant Bernat— era escoltada pels papes, bisbes, reis, comtes, clergues, feligresos, per tot el poble i especialment pels pobres, els seus predilectes, als quals destinà —d'entre moltes diligències— una fundació ben singular: manà que els llençols de tots els clergues de Barcelona, un cop difunts, es fessin arribar a l'hospital per als pobres malalts. Era un home que provenia d'un dels focus de reforma i cultura més decisius, Sant Ruf d'Avinyó, i amb ell recalà possiblement un nombre considerable de còdexs d'aquella abadia. Arribà a nosaltres tot el bo i millor d'aquella època; àdhuc, amb ell vingué una princesa, la comtessa de Provença anomenada Dolça, amb la qual es casà el comte Ramon Berenguer III. Sant Oleguer fou un do diví amb què el bon Déu obsequià Catalunya.

Un biògraf d'excepció. Vida de sant Oleguer

Estem de sort. El nostre sant té un biògraf, contemporani a ell i amic seu, de primera categoria. Es deia Renall, i ell mateix s'anomenà "*grammaticus*", "*doctor*" i "*magister Barchinonensis*" en multitud de documents que es conserven en els arxius de les catedrals de Barcelona i Girona. Nasqué a finals del segle XI a Pauliac (Tolosa), i morí a Girona sis anys després que sant Oleguer (1143). Estem segurs que fou canonge de Barcelona entre els anys 1109 i 1121. Fou company, per tant, de sant Oleguer en el capítol barceloní. L'esmentat any de 1121, apareix ja a Girona amb els mateixos càrrecs o oficis de mestre-escola, doctoral i notari. A Barcelona, l'any 1109 substituï el *Gramaticus Aimericus* en el càrrec de mestre-escola, diferent del de mestre de capella o de cants, anomenat també '*capiscol*' ('*caput scholae*').

Fidel Fita, en els seus vigorosos i encertats estudis sobre el mestre Renall, es desfà en elogis a ell: "*eminente escritor eclesiástico, teólogo, jurisperito, historiador y poeta; es uno de los más doctos y brillantes escritores de la Escuela barcelonesa de la primera mitad del siglo XII*". El pare Fita es lamenta perquè Migne, autor de la *Patrologia Llatina*, en el volum 172, dedica poques pàgines a Renall, i no podem dir que sant Oleguer tingués més sort. D'ell transcriu escassament quatre cartes, oblidant els seus escrits. Segons afirma textualment el mateix historiador, "*...del presente informe debe rectificarse y ensancharse el exiguo cuadro que Migne dedicó a la memoria de uno de los más doctos y brillantes escritores de la Escuela barcelonesa en la primera mitad del siglo XII (...) De san Olaguer ofrece tan solo breves páginas epistolares... siendo así que pasan de mil las que el santo expidió u otorgó. Faltan asimismo en la colección de Migne dos obras insignes de san Oleguer: el sermón 'de adventu Domini' y la carta que dirigió a Inocencio II, solicitando a todos los obispos del arzobispado Tarraconense que contribuyesen en la erección de la catedral metropolitana*". Possiblement l'afirmació de què hi ha més de mil cartes de sant Oleguer és exagerada. Nosaltres hem pogut comptar-ne unes 130. Tanmateix, tenim la sort que s'ha conservat la vida del Sant escrita per Renall, autor també d'una passió llegendària de santa Eulàlia, així com d'un tractat eucarístic intitulat *De corpore Domini*, del qual només coneixem uns versos mnemotècnics. Se li poden atribuir amb molta probabilitat

els oficis versificats de santa Eulàlia i de la càtedra de sant Pere, conservats en un còdex de Girona que sembla escrit per la seva mà. S'interessà també pels textos rars, com els comentaris d'Apringi de Béjar a l'Apocalipsi, dels quals només es coneix la còpia escrita per ell a Barcelona vers el 1132, conservada ara a Copenhaguen. També podria ser encertada l'atribució al nostre autor Renall de la important col·lecció canònica anomenada *Cesaraugustana* —pel fet d'haver pertangut a Zurita un dels còdexs que la conté—, fruit sens dubte dels seus contactes amb la cúria romana el 1116, per bé que acabada en la seva darrera recensió vers el 1143. Com es veu, un bon pomell d'obres, totes elles plenes d'erudició i de noümen poètic.

L'obra, però, que a nosaltres ens pertoca és la *Vita sancti Oilegarii*, que es conserva transcrita en el còdex de l'Arxiu Capítular de Barcelona intitulat *Sanctorale secundum*. Fou imprès pel pare Flórez en la seva obra *España sagrada*. Heus ací un petit resum de la mateixa, dividida en els mateixos fragments en què ve presentada:

1/ Oleguer nasqué a Barcelona. El seu pare —que també es deia Oleguer— era curial del palau comtal. Ell li ensenyà les primeres lletres. Des de la infantesa fou '*oblatus Deo et beatae Eulalfae ad serviendam cum aliis canonicis*'. Ja tonsurat, esdevingué canonge de Barcelona. Estudià Arts i Filosofia... Fou amable amb tots, cast, pacificador... Estimava i seguia la regla de sant Agustí.

2/ Quan era canonge de Barcelona, Oleguer coincidí amb el bisbe Bertran, qui abans havia estat canonge del monestir de Sant Ruf d'Avinyó a la Provença, i impulsà tant els clergues com els laics a seguir l'esperit reformador d'aquell monestir; tant és així, que instituí una canònica en un poblet a prop de Barcelona anomenat Sant Adrià (de Besòs). Oleguer hi anà, esdevenint després prior, i uns anys més tard fou elegit abat d'aquell monestir d'Avinyó.

3/ Expedició del comte Ramon Berenguer III a les Illes Balears, amb l'ajut dels pisans, provençals i del papa Pasqual II, el qual hi envià com a legat el cardenal Bossó. En aquesta guerra morí el bisbe de Barcelona, Ramon Guillem. Per festejar la victòria, vingueren a Barcelona Dolça, comtessa de Provença i esposa de Ramon Berenguer III, i Oleguer, abat de Sant Ruf d'Avinyó. En aquesta avinentesa es celebrà un col·loqui sobre la futura elecció del nou bisbe de Barcelona.

4/ Elecció d'Oleguer com a bisbe de Barcelona per iniciativa del comte, que fou escollit —segons el biògraf— per "*elecció cathólica en l'Esperit Sant*" i "*tots, fidels i clergat, coincidien en l'esmentada elecció unànimement*". Malgrat l'oposició del sant, fou elegit. Barcelona estigué donant gràcies a Déu tot el dia, però el segon dia, "*al primer cant del gall*", Oleguer fugí. Les reaccions del poble i d'aquest comte foren estrepitoses. Tanmateix, el sant va córrer dia i nit fugint de la pompa que volia donar-li la ciutat, fins arribar a la seva església de Sant Ruf d'Avinyó.

5/ El comte de Barcelona viatjà a Roma per agrair al Papa de l'ajut rebut a Mallorca i alhora demanar-li la seva intercessió en relació a l'abat de Sant Ruf

perquè acceptés ser bisbe de la Ciutat Comtal. Tanmateix, l'intent de Ramon Berenguer III era molt ambiciós: pretenia que el Papa declarés com a croada la reconquesta de Tarragona prevista. El viatge es descriu amb vius colors. Passà pel Ròdan, per Gènova i per Pisa. D'aquesta república diu: "*Tota la ciutat s'omplí d'alegria, el comte fou rebut en processó. Tota Pisa aplaudí el comte*".

6/ Els pisans donaren un consell al comte: que no anés personalment a Roma, que Enric V era molt perillós, emperador enemic del Papa, i feia insegura la ciutat del Tíber. A més, Enric V volia —deien els pisans— capturar, si tenia l'ocasió, el comte Ramon Berenguer III, car estava convençut que era ell (l'emperador), qui tenia dret sobre el comtat de Provença. També li aconsellaren que enviés ambaixadors amb sengles cartes al Papa explicant l'elecció i la fuga de sant Oleguer i el desig que es proclamés una croada.

7/ Els enviats foren dos bisbes (el de Niça i el d'Antibes), dos ardiaques (Pere de Barcelona i Bernat de Girona), i el mestre de l'església de Barcelona Renall. També els acompanyaven dos personatges de la noblesa. Tots foren rebuts pel papa Pasqual II, el qual accedí a totes les peticions suara descrites. El Papa es comprometé especialment a exigir a Oleguer que abandonés Sant Ruf i que, després d'ésser ordenat a Maguelones, prengués possessió de la diòcesi de Barcelona. Amb aquest objectiu, el Papa envià el cardenal Bossó perquè executés diverses butlles papals (del 23 de maig de 1116).

8/ Amb gran alegria, fou rebut a Barcelona el nou bisbe Oleguer. L'autor de la biografia exalta les qualitats i les virtuts del sant i afirma que la paraula de Déu era la clau de la seva boca.

9/ Viatjà a Roma. En aquesta ciutat Oleguer fou molt cèlebre pels seus sermons, i tant és així, que el mateix Papa —ara Gelasi II— quedà admirat i li concedí el privilegi del pal·li nomenant-lo arquebisbe de Tarragona; malgrat aquest nomenament, podia continuar sent bisbe de Barcelona, però amb la vinculació de tots els bisbes sufraganis. El 21 de març de 1118 Oleguer tornà a Barcelona.

10/ Els bisbes de la Tarraconense, amb les butlles papals, van retre-li obediència. L'autor de la biografia es desfà en elogis de bon pastor: "*Generós amb els pobres, fugint de la vanitat i adulació del món com si evités un verí [...] desitjava més plaure a Déu que als homes...*".

11/ Per reedificar Tarragona, que durant molt de temps havia estat deserta, Oleguer esmerçà gran sol·licitud, convocant a habitants, colons, defensors i soldats. A tots ells —en la mesura que podia— els va lliurar beneficis. Però en sentir-se cridat a visitar Terra Santa, seguí obeint aquesta vocació. Volia veure i veié els llocs sagrats on Jesucrist havia viscut. Visità també al patriarca de Jerusalem, als seus clergues i als seus feligresos. El patriarca d'Antioquia i el bisbe de Trípoli el volgueren retenir durant molts dies, amarant-se de l'esperit dels seus sermons i de la seva riquesa espiritual. Havent assolit amb escreix el seu desig de pelegrinar a Terra Santa, retornà a Barcelona. Tant Barcelona com Tarragona se n'alegraren.

12/ Si s'ha parlat —segons l'autor d'aquesta biografia (Renall)— de la vida d'Oleguer, de l'elecció, de l'honestedat, dels treballs i de les seves obediències i doctrina, ara caldria parlar del seu trànsit. Preveient que s'apropava el dia de la seva mort, Oleguer intensificà encara més les seves prèdiques i la seva sol·licitud envers el seu poble i clergat. El mes de novembre (1136) Oleguer celebrà el sínode diocesà acostumat; foren tres dies molt intensos. Durant aquests, Oleguer maldà per obtenir la seva sol·licitud, explicant “*l'estat de l'Església, la religió, la cura pastoral, l'ofici sacerdotal, la fe, les obres i l'obediència a l'Esperit Sant...*”. Tanmateix, a la fi d'aquest sínode Oleguer va predir amb veu feble i entre sospirs que seria l'últim sínode que celebraria amb ells.

13/ Tot seguit, es posà al llit, on romangué gairebé sis mesos afligit per grans dolors. Al següent sínode, que es celebrà la primera setmana de Quaresma (1137), hi assistiren els bisbes, els ministres de les esglésies, abats, priors... Tots ells foren al palau episcopal a sentir les darreres paraules de sant Oleguer. Al tercer dia, quan ja s'havia acabat el sínode, després de les vespres (6 de març de 1137), fent-li corona al voltant del llit els membres del sínode, agenollats, resant oracions, lletanies i salms, “*el beat pare Oleguer emigrà al cel per a rebre la corona de la glòria*”. Tothom el plorà: els clergues ploraren, el pontífex, el poble, els pastors, els orfes, pobres i vídues. Tota la ciutat fou abocada en un plor constant. Les seves despulles es vestiren amb ornaments pontificals. Fou portat en processó al cor de la catedral, on tarda i nit se celebraren exèquies. Al matí convingueren tots els pobles veïns; es renovà el dolor i creixé la lamentació. Després d'innombrables celebracions d'exèquies, fou sepultat en el claustre de la catedral de Barcelona.

Canonges regulars i seculars

La influència dels bisbes barcelonins també fou decisiva en la formació de sant Oleguer, i especialment la del bisbe Bertran (1086-1095), que portà un nou alè reformador. Quan el van elegir bisbe de Barcelona era monjo de Sant Ruf d'Avinyó (una de les abadies més preeminents que ajudaren als papes a imposar en els capítols i en els bisbats la Reforma gregoriana), de la qual parlarem en moltes ocasions en el present estudi. Sant Oleguer li deu a Bertran la vocació per una perfecció més gran en l'àmbit dels canonges. Possiblement Bertran volia que tots els canonges de Barcelona passessin a l'obediència del cap de la congregació de Sant Ruf, però no va assolir el seu objectiu: només aconseguí fundar un priorat a Sant Adrià del Besòs que després (1112) es traslladaria a Santa Maria de Terrassa. El nou priorat fou fundat per alguns canonges de Barcelona, entre ells el nostre sant Oleguer. El bisbe Bertran és una clau de volta que després explicaria la monumental obra de sant Oleguer, especialment pel que fa a la xarxa de monestirs de canonges regulars, la majoria d'ells dependents de Sant Ruf d'Avinyó. Tant és així que l'historiador Albert Carrier afirmaria que ha pogut identificar més de 350 monestirs rufonians a Espanya, sense comptar els capítols de les catedrals afiliats a aquesta congregació. Sant Oleguer —no hi ha cap dubte— en fou el primer gran impulsor. Tanmateix caldrà fer un resum històric tant dels capítols catedrals, com d'aquestes interessants canòniques, per així poder explicar la transcendental transformació eclesiàstica —descaradament reformista— que

obrà sant Oleguer. Hem de tenir clar que el nostre sant participà d'ambdues formes de vida (la dels canonges seculars i regulars).

Ara cal que ens situem en el pontificat de sant Gregori VII (1073- 1085), infatigable propulsor de la reforma que portà el seu nom. Tanmateix, abans d'ell ja hi va haver intents gràcies als quals s'intentà que els clergues — especialment en les catedrals— visquessin en comú, com el de l'any 633 en el concili de Toledo presidit per sant Isidor de Sevilla, i el famós d'Aquisgrà el 816 sota els auspicis de Lluís el Pietós. En el concili del Laterà del 1059 ja es denominà un grup de clergues amb el nom de 'canonges regulars de sant Agustí', distingint-los dels continuadors de les regles proposades per l'esmentat concili d'Aquisgrà. I per últim, el papa Gregori VII, observant la gran empenta que podia rebre l'ideal de la reforma, donà unes regles perquè s'estructurés la vida comú d'aquells bons clergues que estaven decidits a imposar un nou estil reformador de llurs esglésies. Ara sant Gregori no només tenia a les seves mans —com a instruments de reforma— els monestirs de la congregació de Cluny, sinó que també se li brindà la possibilitat d'expandir-la a totes les diòcesis a través de capítols catedrals. D'aquestes institucions en sortiren molts bisbes reformadors i alguns papes, com és el cas d'Adrià IV, deixeble i monjo de Sant Ruf d'Avinyó en l'època en què sant Oleguer en fou abat. Segons l'historiador Carrier *"tots els bisbes de Catalunya durant un període molt llarg foren rufonians"*. S'acabà així la llista negra de tants bisbes simoniacs de casa nostra i de la Provença, gràcies —cal dir-ho— en gran part a sant Oleguer, que li donà a aquella abadia d'Avinyó el paper importantíssim que tingué.

Sant Oleguer causant del matrimoni entre Dolça de Provença i el comte de Barcelona

L'últim document en el qual sant Oleguer apareix com a prior de Sant Adrià és el judici datat el 17 de juliol de 1108. Probablement a finals d'aquest any o del següent el sant volgué anar a Sant Ruf d'Avinyó o potser el reclamaren des d'aquell monestir situat a prop del Ròdan. No sabem si allà començà com a abat, o si ho va fer com a simple canonge. El fet és que ben aviat el nostre sant apareix relacionant-se ni més ni menys que amb els papes i, com és obvi, amb els membres de les cases comtals de Barcelona i de Provença. Caldria exposar breument la unió entre aquestes dues cases comtals per entendre millor el paper decisiu que jugà sant Oleguer. Fou —creiem— la primera actuació eficaç a gran escala europea que realitzà Catalunya, i molts historiadors afirmen que es dugué a terme gràcies a l'abat de Sant Ruf: el barceloní sant Oleguer.

Quan l'historiador Ramon d'Abadal ens parla del tercer matrimoni de Ramon Berenguer III el Gran, ens diu que aquest comte, *"probablement per intromissió de sant Oleguer, abat de Sant Ruf d'Avinyó, es casà amb Dolça, l'hereva dels comtats de Provença"*. Era febrer del 1112, i l'aleshores nuvi, Ramon Berenguer III, tenia trenta anys. Dolça —molt més jove— era propietària per donació del comtat de Provença per part de la seva mare, hereva per donació del Millau, Gavaldà i Carlat i possessions a la Roerga. L'historiador Bofarull precisa més les conseqüències d'aquest casament. En les capitulacions matrimonials del 13 de gener de 1112, Dolça cedeix a Ramon Berenguer III tota l'herència del seu pare. Des del matrimoni, tant ell com ella, s'anomenarien

comtes de Barcelona i Provença. A finals del 1113 nasqué el primer dels fills que tingueren Ramon Berenguer III i Dolça, el que seria Ramon Berenguer IV.

Amb aquest matrimoni s'inicià la fraternitat de dos pobles: l'occità i el català, des de Niça fins a Cahors, des de Carlat i Rodez fins al riu Gaià i les muntanyes de Montserrat. Tant és així que el gran poeta Mistral va exclamar: "*Cent ans li Catalan, cent ans li Provençau se partageren l'aiga e lo pan e la sau*".

Amb aquest matrimoni, en el qual sant Oleguer tingué molt a dir, començà una gran pàgina de la història. Catalunya s'obrí decisivament a Europa: optà per una nova línia política. Catalunya, des d'ara, podria simultaniejar la reconquesta amb l'entesa dels països occidentals de la Hispània i la integració —molt més rica culturalment i social— a l'Europa meridional que tenia com a eix el Ròdan. Possiblement les dues cultures (catalana i occitana) tenien més punts de contacte i possible integració que la castellana i àdhuc l'aragonesa-navarra. De ben segur que era un bell somni per a Dolça i Ramon Berenguer III caminar amb passes decidides vers una Occitània unida i agermanada amb Catalunya. Però encara calia continuar la reconquesta, i en la mateixa unió amb Provença calia superar no pocs esculls, com es va constatar després del matrimoni. Els comtes de Tolosa reclamaven llurs pretesos drets sobre la casa de Baus. Després de lluites i sengles convenis, es proclamà la divisió de la Provença: un marquesat que comprenia des de l'Isere fins la Durança, i un comtat de la Durança al mar. El marquesat quedava per al comte de Tolosa, i el comtat per al comte de Barcelona. Però la col·laboració entre Tolosa i Barcelona quedava definitivament inaugurada.

L'adquisició de Provença donà lloc a un seguit de relacions culturals i eclesials extraordinàries per a la casa comtal de Barcelona; els mateixos *Usatges* es deuen probablement a aquestes realitzacions, la seva sistematització i en l'orde eclesiàstic Sant Ruf d'Avinyó, un símbol del mateix ordre fou Cluny per a la Catalunya de l'abat Oliba el segle anterior. Però amb la diferència que Oleguer fou l'autèntic cor de la xarxa d'aquella congregació de canonges regulars. A França ja s'havien estès. Així consta que l'any 1096, durant un viatge d'Urbà II a Provença i França, existien canonges regulars a Cambrai, Arras, Metz, Toul, Marbach, Alsàcia, Tours, Angulema, Saint-Emilion, Saint-Sernin de Tolosa, Carcassone, Maguelones, Nimes i, per descomptat, a Sant Ruf d'Avinyó, que feia com de cap de les congregacions de Provença i de Catalunya.

Sant Oleguer abat de Sant Ruf d'Avinyó

Hem dit que sant Oleguer a principis de 1109 ja estava a Sant Ruf d'Avinyó. Aquest monestir havia estat fundat el 1039 i confirmat pel papa Urbà II en una butlla el 15 de setembre de 1095. Bertran, que després seria bisbe de Barcelona i gran amic de sant Oleguer, va ser monjo abans de l'any 1086. L'arribada de sant Oleguer a Sant Ruf fou providencial. Durant sis anys (1109-1115) es desplegà una tan gran activitat amb el suport del papa Pasqual II, que bé es pot definir de tanta categoria en l'ordre eclesial com ho fou la intervenció en el matrimoni de Ramon Berenguer III i Dolça de Provença en l'ordre polític. Tant és així que durant el seu abaciat a Sant Ruf, es promulgà una regla peculiar a la congregació de canòniques regulars anomenada '*Liber ordinis*', de

la qual possiblement ell en fou l'autor. Amb aquesta regla i els privilegis papals, la congregació s'estengué per les àmplies regions de la Provença i Catalunya.

Cal remarcar de nou que la congregació de Sant Ruf s'ha emmarcat dins la Reforma gregoriana. Aquesta cercava, més enllà de la llibertat de l'Església en els nomenaments de la jerarquia, el que s'anomenava '*vita apostolica*', que és un desig d'adaptar-se als ideals evangèlics especialment pel que fa a la castedat i la pobresa. Dins el moviment de la reforma dels monestirs (assolida gràcies als cluniacencs), es volgué ampliar aquesta reforma a les canòniques. Ja Hildenbrand, abans d'ésser Papa (Gregori VII) en el sínode del 1059, manà —o almenys recomanà— que els clergues de les catedrals portessin una "*vita communis et apostolica*", i el papa Urbà II equiparà la '*vita apostolica*' a l'ideal de la vida monàstica reformada de perfecció. Urbà II també prohibí que els nous canonges d'aquesta vida apostòlica es poguessin traslladar d'una canònica a l'altra sense permís de la comunitat i del seu preposit (prior o abat). S'ha discutit molt sobre si va ser el mateix Gregori VII qui donà una regla als nous canonges. Tanmateix, els historiadors avui creuen que no fou així. Però el cert és que li donà la inspiració a la nova vida canònica i —ens atrevim a dir— sant Oleguer li donà el gran impuls; i encara més si ell fou l'autor del *Liber ordinis* esmentat.

Gran reformador i gran bisbe de Barcelona i Tarragona

Com observem en els documents, la reforma es concretava en la '*vita apostolica*', que comportava la no possessió particular de béns i la vida comuna. Sobre el primer aspecte, cal recordar que precisament en aquest temps es feia la separació entre la 'Mensa episcopal' i la dels canonges. Més encara, la 'Mensa canonicorum' fou també dividida entre els diversos membres (dignitats) del capítol. Així es distingia clarament entre els béns del preposit i els de la resta de canonges. Al segle X ja s'havia donat la situació de què alguns canonges abandonaren la '*vita communis*', motiu pel qual reberen les seves respectives cases l'ingrés dels béns comuns. Aquest dret de gaudir individualment dels béns del capítol, encara que fossin administrats de manera comuna, conduí al concepte de 'canonicat' i 'prebenda'. Aquesta evolució a Barcelona es dona —com s'observa en els documents— a principis del segle XII. Des d'aquest moment, cada capítol posseïa un determinat nombre de prebendes canonicals en contrast amb els canonges de Sant Ruf que sols tenien un concepte, la 'Mensa canonical'. És curiós que les esmentades prebendes fossin concedides tant pel bisbe com pel comte i també pels mateixos canonges entre ells mateixos. El qui rebia aquesta prebenda havia de fer un pagament anomenat '*xenium*' o '*venditio*'. D'aquesta manera les canongies es convertien en '*benefitia*', concepte que encara és vigent malgrat el Concili Vaticà II. Contra aquesta propietat privada, s'aixecà la regla '*Liber ordinis*' de sant Oleguer, sense oblidar altres consells típicament evangèlics. Així, la reforma penetrà en les canòniques de Sant Ruf, i precisament aquesta fou la causa del seu gran èxit. Aquest progrés es truncà, com tantes altres coses bones —com la gran utopia d'uns comtats confederats catalano-occitans—, a causa de la desfeta de Muret a la croada contra els càtars.

De la lectura del diplomatarí de sant Oleguer, cal deduir que la seva figura excel·leix pel seu caràcter reformador en dues direccions. En primer lloc ell aplica la Reforma gregoriana i recolza i crea les canòniques agustinianes o regulars; aquest aspecte és obvi per la seva gran participació en els concilis reformadors, com el de Tolosa (1119), el de Reims (1119), el de Laterà (1123), el de Barcelona (1126), el de Roma (1126), el de Clermont (1130), el de Reims (1131)... Sant Oleguer sempre diu la paraula exacta o proposa la solució al gran conflicte, com és el cas del concili de Reims del 1119. D'aquest darrer concili el cronista ens diu: "*En l'últim jorn parlà el bisbe de Barcelona 'corpore quidem mediocris et macilentus, sed eruditione cum facundia et religione praecipuus, subtilem satisque profundum sermonem fecit de regali et sacerdotali dignitate*" (vegi's doc. 44 de la nostra obra Oleguer, Barcelona 2000, pàg. 110). Oleguer va distingir la investidura eclesiàstica de la pròpiament civil o laica. Té present tant la dignitat reial com la del sacerdot. És la gran distinció que posteriorment s'utilitzà en el tractat de Worms.

En el concili ecumènic del Laterà I (1123) també es veu la mà del nostre sant. En ell es consigna meravellosament i es resumeix d'una manera impressionant tot allò pel qual havia lluitat la Reforma gregoriana. Però en sentir-se els bisbes tan envigorits en aquest concili Laterà I, ja no fou tan necessari el paper reformador dels monjos de Cluny ni dels mateixos papes; l'atenció ara es centraria en altres estaments del clergat, o sigui en la reforma a través dels canonges regulars. Es cercava, doncs, que els nous bisbes provinguessin dels canonges regulars i, per tant, que els bisbes elegits ja fossin reformats. I en això tingué un gran pes l'actuació del nostre sant Oleguer, que tant influí en la congregació de canonges regulars de Sant Ruf. En aquest període, gràcies a sant Oleguer, el paper cabdal en la Reforma gregoriana el tingueren els canonges regulars i no pas els monjos cluniacencs. La vida de sant Oleguer – com hem exposat anteriorment – és una bona mostra de què era un gran bisbe (de Barcelona i Tarragona) amb una projecció a tot Europa comparable a sant Bernat.

SANT BERNAT DE CLARAVALL

- *Trets fonamentals de sant Bernat: l'oracle diví*
- *Pere Abelard i sant Bernat*
- *Concepte de la croada segons sant Bernat*
- *Judici sobre sant Bernat*

Trets fonamentals de sant Bernat: l'oracle diví d'Europa

Un dels temes més preferits pels historiadors literats d'aquest període eclesiàstic del segle XII, ha estat l'ingrés de Bernat al monestir de Cîteaux. Així ho descriu Jacques Potin: «Una matinada de l'any 1112, un grup de trenta homes es presenta a les portes del Cister. L'austera abadia va ser fundada per Robert de Molesmes justament quinze anys abans, en un clar de la immensa selva de la Borgonya. El cap del grup és Bernat de Fontaine, tercer fill de Tescel-li el Bru senyor de les terres que es troben als voltants de Dijon. Els seus companys són els seus germans, el seu oncle i els seus amics, als quals el jove Bernat ha convençut perquè segueixin el seu mateix camí i vesteixin la blanca cogulla del monjos del Cister. Al seu entorn ja es notava aquest ascendent —barreja d'una innata necessitat de manar, i d'una no menys viva de ser estimat—, cosa difícilment sentida per ell en aquell moment, però que el convertiria en el personatge més rellevant de la cristiandat del segle XII» (2000 años de cristianismo, vol. 3, pàg. 44).

El Cister era una abadia perduda entre boscos i dolls d'aigua. No es pot imaginar un clima més insà. Alguns monjos, emmagrits per les penitències i devorats per la febre, intenten sobreviure sota la direcció de l'esmentat Esteve Harding. La inesperada arribada dels joves aspirants, triplica els efectius. Malgrat els dejunis (de setembre a Pasqua) i el silenci perpetu, els trenta postulants perseveraran en el lloc, fins un any més tard, esperant el dia de llurs vots. Però en aquesta abadia Bernat no hi romandrà molt de temps. Hi ha tants novicis, que molt aviat s'hauria d'emigrar. Només dos anys després del seu ingrés en l'orde dels monjos blancs és escollit per a fundar una segona colònia. Bernat, el nou abat té vint-i-quatre anys. El lloc previst és una vall salvatge, prop de l'Aube, denominada la «Val d'Absinthe» perquè no hi creix res més que la planta de l'absenta. Bernat es preocupa personalment de batejar-la amb un altre nom possiblement més bonic. D'ara endavant es dirà *Vall clara: Claraval*.

Els primers hiverns seran atroços. De vegades, el menjar ordinari consistia en fulls de roure bullits en aigua i assaonats amb sal. El nou abat predica amb l'exemple. Amb aquest règim, la seva salut no trigarà a defallir. Li causa una afecció a l'estómac que, al llarg de tota la seva vida, el convertirà en una persona malaltissa. Explica el seu esmentat biògraf que junt al seu setial del cor, es va haver de cavar un fossat per a utilitzar-lo en els seus vòmits

habituals. Aquest tret no és una simple anècdota, sinó que és una clara mostra del seu estat físic, i, alhora, de la seva ferma voluntat.

No és fàcil encertar quin és el tret més important de la personalitat —diríem quasi immensa— de sant Bernat. Però ens atrevim a dir que, per sobre de tot, fou un gran monjo reformador: el seu gran projecte fou consagrar tota la seva vida espiritual ah seus monjos; pouada del doll diví de la Santa Escripura. En ella troba el mateix Déu. Afirma que el Verb encarnat ens porta vers el camí de la pobresa i de l'autenticitat evangèlica. Cal aconseguir la integritat de la fe, conformar la nostra vida als costums dels primers segles de l'Església apostòlica. Aquesta és la vertadera reforma! Segons sant Bernat, l'ambient personal més propi per a assolir la perfecció evangèlica és la vida monàstica.

«Admirem els seus escrits —diu el monjo de Poblet dom Alexandre Ignasi Masoliver—, la brillantor de l'estil, la pietat i la força d'imatges i conceptes que es transparentaven de la Bíblia, feta continua meditació de la seva ànima. En Bernat i en les seves obres, predomina la mística sobre la racionalitat i és realment mestre de la paraula escrita, un dels cims del llatí cristià medieval. No és estrany que aquesta personalitat exquisida, tan ardent, exercís una autèntica fascinació en el seu temps, especialment en l'ambient monacal». Al final de la seva vida (20 d'agost del 1153) es comptabilitzen 343 abadies, de les quals 162 eren filials de Claravall. Jean Leclerq afirma que el gran home i sant del Cister: «és un del més famosos èxits de Déu» (*2000 años de cristianismo*, vol. 3, pàg. 144).

La personalitat de sant Bernat desborda els propis monestirs. Fou fill predilecte de la Reforma gregoriana que en el sentit que, ja hem exposat anteriorment començà en l'àmbit monacal i el seu punt de referència fou Cluny. El Cister volia millorar, perfeccionar i, si calia, reformar la vida monacal. Bernat atacà amb estudiada virulència els monjos negres (Cluny), els excessos en el menjar, en els vestits litúrgics rebuscats, en el gust per les construccions sumptuoses, i en l'ornamentació recarregada de les seves esglésies. Però la virulència de sant Bernat fou extremosa en atacar la injusta riquesa del clergat, especialment dels bisbes. En aquests casos, emprà un llenguatge en primera persona, com si fos ell el portaveu dels pobres: «*el que vosaltres (prelats rics) deprecieu ens pertany a nosaltres. Ens esteu robant el que és nostre*». En la carta 42 dirigida a un bisbe, sant Bernat s'expressa així: «*Per molt que vulguis callar-me, la misèria dels pobres cridarà. L'opinió pública guardarà silenci, però la fam aixecarà la veu (...) Els qui criden són els pobres i els afamats. Sentint-los gemegar: Digueu-nos pontífex (bisbe), què fa aquell or sobre el fre de les vostres cavalcadures?*». Amb ironia i a l'ensems amb molta pena Bernat continua: «*Serà per a conjurar el fred i la gana? De què ens serveixen als qui patim, tots aquells mantells un cop penjant en les voltes i altres plegats en els vostres equipatges? Les vostres prodigalitats ens pertanyen, i el que malgasteu és el que ens traieu, ens robeu... despietadament Fixeu-vos bé: el que serveix de plaer als vostres ulls, és la part que correspon als vostres germans; la vostra vanitat s'alimenta de tot allò que heu espoliat a les nostres necessitats (...) Però vindrà el dia que ells (els pobres) s'aixecaran amb fermesa sobre aquells que els van reduir a la misèria. Aleshores, el seu defensor sent el pare dels orfes, el jutge que fa justícia a les peticions de les vídues aleshores us recriminarà i*

s'escoltaran aquestes paraules: «Us asseguro que cada vegada que vàreu deixar de fer-ho a un d'aquests més humils, ho vàreu deixar de fer amb mi» (Mt 25, 45)».

Les seves cartes, els seus sermons i els seus tractats, encara que anessin dirigits a persones i estaments concrets, eren difosos per tota Europa. Tothom se sentia interpel·lat per sant Bernat, i ell mateix estava convençut que parlava en nom de Déu, amb el qual —i especialment amb Jesucrist crucificat— posseïa una estretíssima comunió d'identificació. Jesucrist clamava per la Reforma Gregoriana, per la justícia dels seus predilectes, els pobres, per l'autenticitat evangèlica... I Europa també estava convençuda que Bernat era *l'oracle diví*, sol·licitant sempre la seva presència en tots els moments i situacions àlgides de la societat del seu temps, tant civil com eclesiàstica.

La primera ocasió d'intervenir Sant Bernat directament en assumptes seculars se li ofereix en un concili reunit a Sens, l'any 1128. Malgrat d'arribar-hi «amb febre i suors» —com diu ell mateix— es destacarà tot seguit, per la força de les seves intervencions. Des d'aquest fet, la seva acció es desenvoluparà a escala de tota la cristiandat. Entre les primeres intervencions d'escala, dirien, europea, cal destacar el seu reconeixement del papa Innocenci II. Com ja hem dit en anteriors temes, el seu dictamen juntament amb el de sant Oleguer fou definitiu. Entre dos papes, Innocenci II i Anaclet II, dels quals encara avui se'n dubta quin era l'autèntic, Bernat s'inclina a favor d'Innocenci II, exiliat a França. I amb ell o gràcies a ell i amb sant Oleguer de Barcelona com ho hem explicat en el concili de Clermont, la pràctica totalitat dels països, bisbes i estaments seguien a Innocenci II. Després, el papa i els dos sants esmentats empraran tots els mitjans possibles per arraconar Anaclet II. I certament, cal dir que ho aconseguiren.

Es pot afirmar que, moralment, el papat estava en mans de sant Bernat. A nosaltres (els catalans) ens fa recordar l'exemple de sant Oleguer que era escoltat per tota la cristiandat quasi com sant Bernat. L'any 1145, els cardenals elegiren un monjo italià del Cister, deixeble de sant Bernat, cardenal anomenat Paganelli de sant Atanasi de Pisa, que es posa el nom d'Eugeni III. Des de la nominació papal, Bernat s'esmerçà amb tots els seus ressorts per orientar, formar i dirigir el nou papa. L'obra «Sobre la consideració» que escriu per a Eugeni III, plasma la figura del que ha de ser un vertader papa. Li recomana que per sobre de tot, haurà de retre comptes dels seus actes davant Déu, ja que ineludiblement, l'home fineix: és pols i a la pols ha de tornar. Per tant, el judici de Déu serà més sever per a aquell que ha assolit, aquí a la terra, la categoria màxima. O sigui: ésser «vicari de Crist». Precisament, aquesta atribució de vicari de Crist, aplicada exclusivament al papa, es troba per primera vegada en les obres de sant Bernat. S'ha d'observar amb quin detall Bernat amonesta al seu deixeble (el papa Eugeni III) que ha de reformar la cúria romana.

Pere Abelard i sant Bernat

Sens dubte que sant Bernat és vehementíssim en tot el que ell tractava. En Sant Bernat no hi ha terme mig. Així succeeix en la celebèrrima discussió amb el monjo cluniacenc Pere Abelard. Encara avui és objecte d'estudis i

discussions molt vives, entre els especialistes dels orígens de l'escolàstica de Pere Abelard; així com impressionen les duríssimes relacions que ambdós personatges sofriren.

Pere Abelard va néixer l'any 1079 a Le Pallet, bisbat de Nantes, a la Bretanya, i morí a Chalons-sur-Saone, a la Borgonya l'any 1142. Estudià dialèctica i retòrica amb Guillem de Champeaux, i teologia amb Anselm de Laon. Des de molt jove fundà moltes escoles i adquirí una gran fama. Instal·lat a París, s'enamorà d'Eloïsa i fugí amb ella; però fou castrat per l'oncle d'Eloïsa de Fulbert. Es féu religiós i continuà ensenyant filosofia i teologia, de monestir en monestir: Saint Denis, Saint Gildas, Cluny, Saint Marcel..., fins a la seva mort. De la primera època daten les cèlebres cartes d'amor a Eloïsa de gran fortuna literària, i molt traduïdes. Pere Abelard, però, sobresurt en la seva obra *Sic et non* (1122) inaugurant el mètode característic de l'escolàstica, contraposant les autoritats prèvies a la pròpia reflexió. També són obres seves: *De unitate et Trinitate divina*, *Theologia christiana*, *Dialectica*, *Historia calamitatum*... Aquesta última és autobiogràfica.

De bell antuvi, cal dir que la controvèrsia entre els dos grans teòlegs, Abelard i Bernat no fou una lluita personal, ni suposà que es creés una irreconciliable enemistat entre els dos. Hi ha afirmacions, o més ben dit, conclusions, en les obres d'Abelard que avui, en una perspectiva històrica, difícilment es podrien asseverar com a teològicament correctes. L'arrel de la disputa era la sobrevalorització de l'intel·lectualisme —quasi exclusiu (prescindint de la Bíblia)— d'Abelard, i que sant Bernat se senté en l'obligació de denunciar. Pere Abelard es posava en una situació ben difícil ensenyant «coses noves», ensenyant «la ciència divina»... Es pot comprendre la consternació de certs monjos, i especialment de sant Bernat davant les iniciatives filosòfiques i teològiques d'Abelard. Els hi semblava que es traïa les Sagrades Escripures. Tot i que no hi ha dubte que en ell es trobava la llavor del progrés teològic, gràcies al seu mètode, tanmateix això tenia els seus riscs. Per altra banda, no es pot dir que en aquesta discussió Bernat actués amb voluntat de poder «insaciable» com diu algun historiador de la història de la teologia. Simplement, Bernat defensava fogosament i creia que pels llargs raonaments i les dialèctiques subtils d'Abelard, no es podria arribar mai al coneixement de la realitat intel·ligible divina. A la veritat —afirmava sant Bernat— s'arriba a través de la humilitat: *in culmine humilitatis constituitur cognitio veritatis*. D'aquí ve l'èxtesi (*excessus*, *raptus*) del vertader savi.

Era, doncs, una via la del coneixement (la de sant Bernat) diametralment diversa a la proposada per Pere Abelard. En definitiva, Bernat veia en la ciència i en la raó un perill de relativitzar la fe més que no pas una funció necessària; establí una distinció entre el saber necessari per a salvar-se i el saber indiferent a la salvació. Bernat demana que els cristians prescindixin del saber i es preocupin abans de tot per la ciència que afecta la seva salvació. Era, doncs, lògic, que aitals concepcions oposades provoquessin en els ambients d'Abelard i en els de sant Bernat, una gran polèmica.

Entre els seguidors de sant Bernat es deia que seguint-se les doctrines del qui fou gran professor de París, Abelard, no perillava sols l'estructuració eclesial

sinó el mateix dogma. Ja l'any 1121 algunes proposicions (o conclusions) d'Abelard foren sotmeses a un concili celebrat a Soissons, el qual les considerà herètiques; però cap a l'any 1140 es demanà després de la celebració d'un altre concili (ei de Sens) que el mateix sant Bernat estudiés algunes de les proposicions més sospitoses d'Abelard. Bernat s'ho va prendre molt seriosament. Llegí tota la gran producció literària d'Abelard, i va treure disset afirmacions que segons el Sant es desviaven de la doctrina tradicional. L'enfrontament va tenir lloc en un concili reunit de nou a Sens.

D'entrada, l'abat de Claravall va voler donar un bon cop. Res de torneigs teològics com era costum. Bernat s'accontentà amb llegir, sense comentaris, la llista dels disset 'errors' que havia descobert. Abelard, envellit, després d'haver sofert la gran mutilació coneguda, es desconcertà per complet en veure's col·locat davant d'idees, o millor dit d'hipòtesis, disseminades a través de totes les seves obres. Al cap i a la fi, catorze de les disset proposicions denunciades per Bernat van ser declarades herètiques pel concili, i transmeses a Roma. Junt a Eugeni III, l'abat de Claravall posaria en joc tota la seva energia i influència per assegurar la condemna d'Abelard. No obstant això, és just afegir que Bernat no es mostrà com a vencedor cruel. Bernat fou el primer en demanar que l'il·lustre professor pogués acabar els seus dies de la manera menys trista possible. Però fou una situació que àdhuc avui dia (2011) la qualifiquem com a molt penosa. Als sants cal admirar però davant d'algunes coses no ens poden immutar, i no els podem imitar.

Concepte de la croada segons sant Bernat

Sant Bernat ha passat també a la història com el prototipus o el màxim exponent del predicador de les croades. La teologia que en aquella predicació es pot deduir es resumeix en una expressió de Chenu que diu: «La mística de l'amor podia aleshores (segle XII) en un sant Bernat, compaginar-se amb l'exaltació de la cavalleria». En els escrits del sant, són freqüents els termes «*gens Christi*», «*servi Dei*», «*peregrini et Christi milites...*» que assenyalen els lligams dels croats: homes de grans ideals místics amb la victòria i glòria —aquí a la terra i al cel— que cal aconseguir, en tan important empresa. És una lluita dels cavallers cristians (*militia Christi*) contra el dimoni i els seus satèl·lits per aconseguir el sepulcre gloriós de Crist i el lloc de la promesa. Tot està mesclat: els conceptes escatològics amb els soteriològics, la creu amb l'espasa, el perdó dels pecats amb la inflicció de la mort als pobres pagans o gent de l'Islam, el pelegrinatge amb les campanyes militars...; però per sobre de tot, està l'exaltació d'un misticisme peculiar típicament originari de sant Bernat.

La segona croada —predicada amb tanta vehemència per sant Bernat l'any 1146— fou militarment un fracàs total. No obstant això, el sant encertà a donar els elements engrescadors i místics que mogueren masses innumbrables de cavallers durant tot el segle XII i principis del XIII vers una campanya que no sols no podia tenir un èxit segur, sinó que estava destinada al fracàs més absolut. Malgrat tot Sant Bernat aconseguí arrossegar tota Europa, posar-la en camí; que iniciés un pelegrinatge perpetu; que s'obris a altres llunyans i misteriosos horitzons... Sant Bernat aconseguí, en poques paraules, que Europa cerqués físicament el nucli-origen del seu cristianisme, solidaritzant-se

els pobles entre si, en una empresa comuna (i potser quimèrica), però sempre cristiana.

Judici sobre sant Bernat

Seguint l'esmentat historiador Jacques Potin ens preguntem: quin balanç podem fer de la figura de sant Bernat? Al llarg de quaranta anys de vida monàstica, Bernat redactà uns quinze tractats teològics, pronuncià davants dels seus monjos milers de sermons, supervisà la creació d'unes setanta abadies, va vèncer l'«heretgia» en la persona d'Abelard, promogué una croada que havia reunit centenars de milers de soldats, dirigí —o poc menys— els assumptes de l'Església. Ell havia, doncs, dominat el seu segle. Sense la figura de sant Bernat, no és possible comprendre el segle XII.

Com explicar la seva influència tan important? En primer terme, hi ha el seu geni peculiar, on contraresten de manera fecunda la contemplació i l'acció, l'autoritat i l'afecte, el que ell mateix anomena '*castigatio morum*' i la '*combustio charitatis*'; en altres paraules, la lluita sense treva contra els costums depravats, moderada pel foc de la caritat. Té, a més, un projecte que unifica tota la seva activitat: la reforma de l'Europa cristiana que cal adequar a l'evangeli, i la seva concreció i punt culminant del qual hauria de ser la croada contra l'infidel. Es dóna, per últim, el fet que, durant el segle XII, l'ideal evangèlic de la perfecció estava representat per la vida monàstica: l'occident s'havia "monaquitat", com algú ha escrit. Aital principi s'admetia al si de la societat, encara que tingués distorsions. Bernat, que encarna aquest ideal en la seva perfecció i la seva intensa vida espiritual, es considera aleshores amb dret de parlar en nom mateix de Déu. Per això s'escolta la seva veu d'una contrada a l'altra de la cristiandat. Un segle abans, cap monjo per genial que fos, hagués estat capaç d'encendre foc a tot un continent (Europa). Un segle després, l'espessa xarxa del sistema eclesiàstic, que s'havia tornat més centralitzador, no hauria, sens dubte, permès que la seva veu s'estengués amb aquella força.

Quant a les limitacions de Bernat, s'adverteixen molt clarament en la seva manera de procedir amb dos personatges claus de la seva època: Abelard i Arnau de Brèscia. Abelard encarnà la recerca intel·lectual amb tots els riscos que implicava. Bernat posà un fre implacable a l'impuls de l'esperit crític en profit de la unitat de la creença tradicional, sota l'autoritat reguladora de la jerarquia. Apareix simultàniament un altre personatge enigmàtic Arnau de Brèscia, el '*tribunus romanus*' que somnia també amb una Església més pura. Ell encarna el moviment d'emancipació comunal que bufa per Europa en contra dels senyors feudals. Però Bernat també s'enfrontarà durament amb ell, i amb el poble romà, que s'alçà a favor d'Arnau, li predicarà la submissió al papa, que és de fet i de dret el seu sobirà temporal. No cal dir que els dos problemes essencials planejats per Abelard i Arnau de Brèscia —l'esperit crític aplicat als dogmes i el poder temporal al papat— als quals també Bernat de Claravall posa acotament, ressorgiran incessantment en els segles següents i àdhuc avui dia retornen amb una força imparable. La història es repeteix i sant Bernat és present en els seus estudis.

SANT FRANCESC D'ASSÍS

- *És possible elaborar una biografia de sant Francesc d'Assís?*
- *'Ecco il santo'*
- *Expansió del franciscanisme*

És possible elaborar una biografia de sant Francesc d'Assís?

La figura cabdal del moviment reformador espiritual de principis del segle XIII i ens atreviríem a dir, el personatge que millor plasmà i copsà el significat dels consells evangèlics en la història de l'Església, fou sant Francesc d'Assís. Fou un autèntic do de Déu que Crist obsequià a la seva esposa, la Església.

És paradoxal que en la figura senzilla i humil de sant Francesc s'oculti un dels interrogants més confusos, enigmàtics i contradictoris de la historiografia.

La primera dificultat prové dels mateixos escrits de sant Francesc. En la seva humilitat, no ens va donar la seva pròpia biografia. En la seva mateixa obra literària no hi figura quasi cap nota biogràfica. Sols hi ha al·lusions a algun dels seus comportaments, que ell mateix comunica, com a exemple, als seus germans. Així, en el seu testament, la peça literària que és més autògrafa, recorda que ell ha intentat sempre viure del treball de les seves mans, perquè així ho fessin els seus germans. Una de les seves obres més importants, la primera regla escrita durant els anys 1209-1210 s'ha perdut. S'han perdut també les seves cartes, com també la majoria dels seus poemes. Sols s'ha conservat el que es considera la seva obra màxima: «el càntic al germà sol».

Però la gran dificultat per a descobrir sant Francesc, rau en l'existència, àdhuc quan era viu, de dues tendències en l'orde. Cada una d'elles intentava guanyar-se el seu fundador i interpretar les seves paraules i els seus escrits a la seva manera. Els rigoristes exigien als germans menors la pràctica de la pobresa total, els moderats estaven convençuts de la necessitat d'adaptar el gran ideal de la pobresa a l'evolució d'un orde cada cop més nombrós.

Segons les fonts de la història de sant Francesc, l'episodi decisiu sobre la interpretació de la seva biografia es donà entre els anys 1260-1266. El capítol general de 1260 confià a sant Bonaventura la tasca d'escriure una vida oficial del fundador que l'orde consideraria en el successiu com a autèntica o oficial descripció de sant Francesc. Aquesta vida o *Legenda Maior* fou aprovada pel capítol el 1263 i en el capítol de l'any 1266 per acabar amb tantes contradiccions i llegendes, i per a donar força a la *Legenda Maior* els esmentats capítols manà que fossin destruïts tots els altres escrits sobre la vida del sant. Fou una autèntica ximpleria. Als pobres historiadors se'ls veta l'estudi d'altres fonts, moltes d'elles importants. Per a més desgràcia, la llegendes de sant

Bonaventura és quasi inutilitzable com a font científica de sant Francesc. L'obra és freqüentment imaginària i a l'ensem tendenciosa. Imaginària perquè combina alhora elements contradictoris sense cap mena de crítica. És tendenciosa perquè aporta moments de dissensions en temps de sant Francesc que a nosaltres tan bé ens anirien per a perfilar la figura del sant. Especialment silencia temes com el treball manual, la pobresa i els estudis. Aquesta figura sense contrastos de sant Francesc fou vigent, malauradament, fins a l'estudi del protestant Paul Sabatier l'any 1894.

Dos personatges ens poden donar les característiques més singulars de sant Francesc. Són: Tomàs Celano, i el germà Lleó. El primer, o sigui germà Tomàs era un franciscà de gran estil literari. Va redactar la «Vita prima» (1228) que està per cert molt ben informada, però que silencia tota discussió en l'interior de l'orde, i ens presenta un sant Francesc tot ell dolçor, sense lluites interiors, i posa en el canelobre a Elies, el germà més autoritari del primers temps del franciscanisme.

Tomàs Celano començà una segona vida de sant Francesc (1244) que completà la primera, gràcies a l'aportació de nous elements proporcionats pels germans que havien conegut el sant. Finalment, Tomàs Celano escriví l'any 1253 un *Tractat dels miracles* que suposà un pas enrere en la biografia de sant Francesc.

El germà Lleó, en canvi, té una visió diferent de l'esmentat biògraf (Tomàs) i està enfront de l'anterior bloc. Són els escrits de Lleó, en general ben documentats. Hi ha en ells un conjunt que estan a les antípodes dels escrits de l'esmentat Tomàs Celano. Són, per exemple, les següents obres del germà Lleó: «La llegenda dels tres companys», «L'espill de perfecció dels germans menors», la «llegenda antiga». Cal observar que el germà Lleó, sacerdot confessor de sant Francesc, era el principal inspirador d'aquesta producció literària. Ell el deuria conèixer bé; però totes les obres, que són certament seves, vacil·len quan hom utilitza els mètodes crítics de la història: hi ha moltes llacunes i dades poc certes. Més encara, es deixa portar per l'exageració i presenta un sant Francesc intransigent, dur, poc retocat històricament. Un sant Francesc poc dibuixat en el seu caràcter, amb uns trets evidentment exagerats.

Per últim, no hem de menysprear, al moment d'apropar-nos a fer una biografia, el més autèntica possible, dues obres de caràcter més llegendari que històric que decisivament han jugat un paper de gran importància en la historiografia franciscana. Ens referim a «Les noces espirituals de sant Francesc amb la pobresa» i sobretot, «Les floretes». Aquest últim és un escrit que recull tots els relats edificants en la vida del Sant. Fou escrit un segle després de la mort de sant Francesc. Fou i és una obra molt popular, després d'haver sofert un intent de descrèdit per part de la crítica moderna. Gaudeix, però, avui de molt prestigi, perquè sembla més propera a les fonts més genuïnes de la historiografia franciscana.

'Ecco il santo'

Francesc Bernardone va néixer entre els anys 1181-1182 a Assís. La seva mare, en absència del seu pare, mercader de teixits que estava a França, el féu

batejar amb el nom de Joan Baptista. No sabem perquè el nom de Joan no l'utilitzà mai i perquè s'imposà el nom de Francesco. Possiblement sigui un mot, o potser perquè Francesc apreciava França i cantava coples com un altre "*trovatore*" en els boscos d'Assís.

La seva infantesa i adolescència fou normal. No s'ha de creure a Tomàs Celano, que com a rerefons de la gran figura de Francesc ens pinta una adolescència pràcticament depravada. El cert és que Francesco passava el seu temps amb jocs, cançons, i amb força desig de vestir-se amb elegància. Era, no hi ha dubte, un líder dels seus companys. El tret més sorprenent és que volia ser cavaller. Tal tipus era l'ideal d'aquella època de croades. Admirava la poesia cortesana i el que més li atreïa era l'ofici de les armes i la guerra. Aquesta fou practicada pel jove Francesco en la lluita constant entre els gibelins i els güelfs. (Vegi's tema 54).

El poble d'Assís estava dividit políticament: els nobles hagueren de marxar. En canvi els comerciants, mercaders i burgesos es feren forts en el poble. Els nobles es refugiaren a Perugia i declararen la guerra a Assís. Francesco va caure presoner i romangué més d'un any a la presó de Perugia. Alliberat el mes de novembre de 1203 va caure malalt i això li impedí que acompanyés un noble d'Assís que anava a batallar a favor de l'exèrcit papal contra l'imperial a Apúlia. Aquests dos fets, presó i malaltia, foren el primer pas de la seva conversió.

La malaltia —una greu lesió als ulls i al sistema digestiu— el va portar a reflexionar sobre el destí de la vida humana. La seva conversió es manifestà a la renúncia del diner i dels béns materials. La primera manifestació de la seva conversió va tenir lloc —com ja hem indicat en el moment d'anar (encara que no ho va aconseguir) a Apúlia. Un cavaller que sant Francesc va trobar anava sense capa i ell li va donar el seu mantell.

Francesc tornà a Assís i és elegit el «rei de la joventut». Però en aquesta nova vida i honors, Francesc no troba la pau i així es retira amb un company seu a una cova, on se l'anirà trobant cada cop més sovint, pregant i reflexionant. Un dia, tot passant per l'església de Sant Damià es troba amb un sacerdot que cuidava d'aquella ermita. Aquest sacerdot li diu que no té diners per a arranjar aquell temple que està en runes. Francesc va, tot seguit, a casa del seu pare, agafa un bon farcell de roba, el posa damunt el cavall, i ven roba i cavall. Així, amb els diners, es pot iniciar la reconstrucció de l'ermita de Sant Damià. El seu pare, furiós, el va a buscar. Francesc s'amaga al celler d'una casa abandonada. Però allà no hi pot romandre tota la vida. Surt i és agafat per la gent, que l'acusa de gandul. El poble l'apedrega, el tracta de boig, i el seu pare el protegeix, però no deixa d'empresonar-lo a casa seva. Al cap de pocs dies, mogut per compassió, el posa en llibertat. Francesc va al costat del bisbe, i en presència d'aquest que fa de fiador i de testimoni, Francesc davant del seu pare —que continua estant prou enfadat— realitza un gest solemne que consagra la ruptura de la seva vida anterior: renuncia a tots els seus béns, es despulla totalment, manifestant així l'absolut abandó a la pobresa, «amb la qual es casa». Ha trencat amb la seva vida anterior.

Els primers passos són vacil·lants, amb dificultat, i àdhuc amb errors. Cerca un camí nou. Un dia, quan estava cantant lloances a Déu (en francès) pels boscos, uns bandolers l'assalten i li pregunten: «qui ets?». «Jo, diu, sóc l'herald del gran rei». Li van donar tantes bastonades, que el van deixar mig difunt, burlant-se de *l'herald del rei*.

Un altre dia, segons ens diu el mateix sant Francesc al principi del seu testament, besà un leprós, en el que hi veié el rostre de Crist. També ens ho explica la *Llegenda dels tres companys*: «En estar pregant, cert dia, fervorosament el Senyor, sentí el següent: «Francesco, si desitges conèixer la meva voluntat, és necessari que menyspreïs i odiïs tot allò que vas estimar i que vas desitjar posseir amb amor carnal, i quan comencis a fer-ho, se't tornaran amargues i insuportables les coses que un principi et resultaven suaus i dolces, i a l'inrevés, trobaràs gran dolçor i suavitat immensa en allò que abans et provocava pànic». I és així com joïós pel que havia sentit i confortat en el Senyor, cavalcava en una ocasió pels voltants d'Assís, quan em vaig trobar amb un leprós, i malgrat causar-li instintivament molt de fàstic la vista dels leprosos, baixant del cavall, li vaig lliurar una moneda. Al mateix temps que li besava la mà, i rebia del leprós el bes de la pau» A partir d'aquest fet, cercà més i més el seu propi menyspreu, fins a arribar al venciment perfecte amb la gràcia de Déu". Pocs dies després, prengué una considerable suma de diners, se n'anà al lloc dels leprosos, i reunint-los tots, els hi donà almoïna a cada un, besant-los les mans. «Deixant aquell lloc —continua *la llegenda dels tres companys*— sentí que se'm feia dolça la vista i el tracte amb els leprosos, que tan amarg li havia estat abans. Ja que, com queda dit, aquell fàstic m'inspirava la presència dels leprosos, ja no només veure'ls, sinó apropar-se als llocs on vivien. I si per casualitat passava per davant de les seves llars (dels leprosos), o topava amb algun, això sí, mogut per la pietat, li enviava almoïna per una altra persona, però jo, sense poder-hi posar remei, girava el rostre i amb les mans em tapava el nas. Però, per la gràcia de Déu, d'aquesta manera em vaig fer amic i familiar dels leprosos, i he viscut entre ells i humilment els he servit...».

Amb aquest gest (bes al leprós) entrà en la vida de sant Francesc el tema de la caritat vers les persones que sofreixen, i el gran desig de servir els més humils. Crist està present i vol ser servit en els malalts.

Un altre fet el va portar cap al nou camí que cercava. Un dia, estava pregant a Sant Damià i un sant-crist li va dir: «Francesc, ves-te'n i repara la meua casa que com veus està en runes». Francesc, tot seguit, pujà als taulons i convertit en manobre, començà a reparar l'església de Sant Damià. El mateix va fer amb el temple de la «Porciúncula» (el lloc més estimat per sant Francesc, segons ha escrit sant Bonaventura). Allà donà l'últim pas cap a la conversió total: ara no serà pas una revelació, serà un sacerdot que llegint l'evangeli diu: «Aneu i anuncieu per tot arreu que el regne de Déu està a prop. No porteu ni or ni plata». Francesc, desbordat d'alegria, llença el seu bastó, es descalça i comença a caminar. És el tercer any de la seva conversió: el 12 d'octubre de 1208 o el 24 de febrer de 1209. Francesc té 26 o 27 anys. La conversió el portà a ésser missioner. Ha nascut el «sant»; ha nascut el gran petit Francesc, i amb ell una munió de companys o germans, tots ells pobres i molt alegres.

Francesc començà a predicar a Assís. Va tenir gran èxit. Després predicà per tota la Umbria i a les Marques. Al cap de pocs dies, ja seran 12 germans; entre ells, els germans Lleó, Àngel i Rufí, que formaran l'equip dels «tres companys». Tots ells es reuniran a la Porciúncula, durant l'hivern de l'any 1209 per a reflexionar sobre la seva vida i la seva predicació. El balanç no és massa positiu. Els germans foren perseguits, el mateix sant Francesc fou considerat un boig, i a més a més, el mateix bisbe d'Assís, Guiu, que en un principi l'havia protegit, es manifestà hostil i desconfiat. Calia confiar i apel·lar la màxima autoritat religiosa, calia anar a Roma a veure el papa.

El papa era Innocenci III, dominat per l'espiritualitat pessimista (menyspreu de les coses d'aquest món), en les antípodes de l'amor que Francesco té vers totes les criatures. Francesc aspira al cel, però a través d'elles, de les criatures d'aquest món. A més, Innocenci III, persuadit per la primacia del poder espiritual sobre el poder temporal, veu l'Església assetiada per batudes d'enemics: prínceps que s'anomenaven cristians i sobre els que el papa llença l'excomunió, heretges que pul·lulen com és el cas dels càtars i contra els quals el papa predica la croada preparant la inquisició. Aquestes eren les preocupacions del gran papa Innocenci III, ben diferents a les del pobret d'Assís.

Francesc, un simple laic espellifat es presentava davant una cúria de bon veure, luxosa i arrogant, a predicar la posada en pràctica integral de l'Evangelí. No està als ulls del papa aquell que té davant seu, Francesc, en camí de l'heretgia?, si és que no és ja heretge? El primer contacte entre els dos homes fou hostil. El papa fingí veure en Francesc un porquerol al qual aconsellà tornar al seu ramat de porcs. Un segon encontre fou preparat pel bisbe Guiu. Però quan Francesc pogué, per fi, sotmetre el text de la seva regla, Innocenci III, quedà espantat de la seva severitat. Exclamà: L'Evangelí integral!, quina ximpleria! Per aprovar el text que Francesc presentava, fou necessari un somni en el que el papa veié que la basílica del Laterà estava caient, a punt de derruir-se, i que un religiós «petit i lleig» l'apuntalava. Això féu canviar el papa, que només concedí una aprovació oral. Innocenci III manà que sense conferir als germans els ordes majors, es fessin tonsurar tots els qui eren laics. I sembla que a Francesc se li va conferir el diaconat. Finalment, només els autoritzà a predicar exhortacions morals al poble. Com abans es feu amb els valdesos. Francesc ja estava satisfet. S'havia assegurat la comunió amb el papa.

De nou a Assís, els companys s'instal·laren a la plana, al costat d'un riuet, on primerament ocuparen una cabana abandonada. Un xic més tard, l'abat del monestir benedictí de Monte Subasio els concedí la capella de la Porciúncula i un tros de terra propera. La petita comunitat, que creixia a poc a poc, continuà portant la mateixa vida. Els íntims de Francesc eren: el germà Rufí «que resava mentre dormia»; el germà Juniper «aquell joglar de Déu» que s'ha donat a anomenar-lo el franciscà-tipus; i el germà Lleó, el més intransigent seguidor de Francesc, que fou el seu confessor, perquè era sacerdot.

El 1212 Francesc reclutà una valuosa vocació: Clara, jove noble d'Assís, enardida pels sermons del sant que fugí de la casa familiar amb una amiga, la nit del diumenge de Rams i es refugià a la Porciúncula. Francesc els hi tallà els cabells i les va vestir amb un hàbit semblant al seu (de sac). Algun temps després, el bisbe Guiu concedí la capella de Sant Damià a Clara, i a les «dames pobres», que més tard s'anomenaran clarisses així, com els «germans menors» s'anomenaran franciscans. «Us prometo vetllar sempre per vosaltres com ho faig pels meus germans», Francesc escriurà més tard a les «dames pobres» o clarisses. Acomplirà la seva promesa i serà obeït i tan estimat per elles com ho era pels seus germans.

L'any 1212 és també per a la cristiandat un any d'esperança. El 14 de juliol, els reis cristians de la Península ibèrica aconseguien una brillant victòria sobre els musulmans a les Navas de Tolosa. És també l'any de la croada anomenada dels «nens», exercit de joves que volien anar a Terra santa. Com ells, Francesc i un dels seus germans s'embarcaren en una nau rumb a Síria. Però una tempesta allunyà els passatgers a la costa dàlmata. Dos anys més tard, Francesc se'n tornà cap a terres de no cristians un altre cop, aquesta vegada cap a Marroc, amb el propòsit de predicar als sarraïns. La malaltia el va detenir a Espanya.

Els seus companys eren cada vegada més nombrosos. Entre els nou arribats destacaven Joan Parente i el germà Elies, ambdós futurs ministres generals. En aquesta època s'atribueixen a Francesc molts miracles.

Aquell de qui fa poc molts se'n reien, ara aixeca l'entusiasme de les multituds. Quan s'anuncia l'arribada de Francesc, tot el món hi va cridant: «Ecco il santo!», «Que ve el sant!». Toquen les campanes. Tdthom està content i joiós. S'atansen a ell amb rams, bo i cantant: Com si fos un nou Jesús.

El 1215, l'Església viu un gran esdeveniment; Innocenci III reuní el concili IV de Laterà, que decidí una nova croada i posà les bases d'una reforma a l'Església. Com aquest tímid «aggiornamento» sembla anar amb línia dels desigs de Francesc, s'ha pretès que ell hi havia assistit i que s'hi hauria trobat amb sant Domènec. Però probablement que Francesc no assistí a l'esmentat concili. Tanmateix, en realitat, el concili suposà una amenaça per als dos fundadors. El cànon 13 prohibia formalment la creació de nous ordes, i el cànon 10 supeditava estretament els monjos a la jerarquia, cosa que evidentment queia a fora de les intencions de Domènec i Francesc pels seus. Aquest últim (Francesc) intentà apartar l'amenaça evitant transformar els seus companys en un vertader orde, per a conservar una major flexibilitat i fer més fàcilment, gràcies a la coexistència de laics i clergues, el pont entre l'Església i els seglars.

Francesc donà, no obstant això, als seus companys, una certa organització, que es féu més necessària a mesura que eren més nombrosos. Sembla que mentre els germans eren poc nombrosos, el sant els demanava que anessin a la Porciúncula dues vegades l'any; després només els convocà un cop a l'any. La reunió de l'any 1217 té particular importància. En ella, Francesc decidí estendre la predicació dels germans fora d'Itàlia. És potser aquesta reunió la

que apareix a «Les floretes» com el «capítol de les esteres», ple d'inverosimilituds però que reconstrueix de forma de jove festa la reunió dels germans que s'havien construït amb aquesta ocasió cabanes de canya. Francesc posteriorment decidí anar-se'n ell mateix cap a França amb companyia del germà Mateu. Però, a Florència, el famós cardenal Hugolino el persuadí a què abandonés l'esmentat projecte.

El 1219 Francesc tornà a somniar que s'anava cap a terres dels infidels, a convertir-los o a patir el martiri. Embarcat a Ancona el 24 de juny, assistí a la presa de Damiata pels croats el 5 de novembre. Quedà decebut pel comportament cobdiciós i sanguinari dels croats; obtingué del sultà Malik-al-Kamil una entrevista sense resultats, i se n'anà a Palestina, on visità probablement els Sants Llocs. Aleshores, fou quan rebé un emissari que reclamava la seva tornada a Itàlia, on deia que els germans passaven per una greu crisi. En l'estiu del 1220 s'embarcà i anà cap a Roma.

Què havia passat? Sabem que alguns dels extremistes s'havien transformat en purs rodamóns, envoltant-se de dones fins a «menjar amb elles en el mateix plat». I també, alguns relaxats volien construir belles esglésies de pedra, a l'ensens de practicar i afavorir els estudis entre ells. Això no ho volia Francesc. En passar el sant per Bolonya, on el germà Joan d'Staccia havia establert una casa d'estudis Francesc, expulsà tots els germans (fins i tots els malalts) i maleí Joan.

Davant la gravetat de la situació, un representant de la Santa Seu fou nomenat «protector» de la Fraternitat. Es tracta de l'esmentat cardenal Hugolino, que serà papa Gregori IX. Francesc cedí la direcció administrativa de la comunitat a Pere Catanio. Finalment, Francesc, que continuava essent-ne el cap espiritual, es veié obligat a transformar el moviment fundat per ell en un vertader orde i fer una Regla amb totes les de la llei, que substituïria la «fórmula» del 1210.

En el capítol del 1221 Francesc presentà la seva Regia; però aquesta suscità objeccions, tant per part dels germans, com dels representants de la cúria romana; el papa i el cardenal Hugolino li demanaren que la retoqués. Havent demanat el germà Elies l'original del primer projecte, Francesc posà de nou mans a l'obra, desanimat i de vegades amargat. Per fi, la Regla fou aprovada pel papa Honori III (1216-1227) en una butlla del 29 de novembre del 1223; d'aquí el seu nom: «Regula bullata». La majoria de les cites de l'Evangeli que conté la Regla del 1221 havien estat suprimides i les fórmules jurídiques havien substituït els passatges lírics. A més, havia desaparegut tot el que es referia a les prescripcions destinades a fer practicar una pobresa rigorosa. Per últim, la Regla ja no insistia en la necessitat del treball manual per als germans.

Francesc acceptà aquesta «regla» amb gran pena del seu cor. Fou —diuen els biògrafs— l'època de la «gran temptació». Després es resignà i es tranquil·litzà. «Pobret —li diu el Senyor— per què estàs tan trist? El teu orde, no és el meu orde? Procura més la teva salvació!». Així, Francesc arribà a considerar la seva salvació com quelcom independent de l'orde que d'ell havia nascut, en definitiva amb el seu desgrat. Francesc s'encaminà serenament cap a la mort.

A la «gran temptació» succeí una “llarga pau”, en la que s’alternen i es barregen els episodis de tendresa desbordant i de sofriment sublimat.

Després de passar l’hivern del 1224, a Greccio —on celebrà la Nativitat entre grutes i ermites en una muntanya abrupta— es dirigí a la Porciúncula per al capítol de juny, l’últim al que assistí. Després se n’anà a una altra ermita, a la muntanya de l’Alvèrnia. Portava amb ell només alguns germans, els més estimats del seu cor, els «tres companys»: Àngel, Lleó i Rufí. Allà es dedicà a una vida de contemplació. Un dia, potser el 14 de setembre de 1225 va tenir la darrera visió: per damunt d’ell, un home de sis ales, com un Serafí, els braços oberts i els peus junts posats en una creu. Mentre meditava en aquesta visió, ple d’alegria i tristesa alhora, uns forats sagnants es formaren en les seves mans i els seus peus. I una nafra va aparèixer al seu pit.

Francesc ha acabat el seu caminar cap a la imitació del Crist; serà el primer estigmatitzat del cristianisme. L’esdeveniment el deixa tan confús com satisfet. Intenta dissimular els seus estigmes, embolicant amb benes els seus peus i les seves mans. Sentint-se confirmat en la seva missió, recomença a la tardor les seves gires de predicació, al damunt d’un ase. Però els seus mals augmenten.

Francesc es quedà pràcticament cec i patí terribles maldecaps. Santa Clara, a qui visità a Sant Damià, el va retenir algunes setmanes per a cuinar-lo. Es construeix una cabana de vímet en el jardí i allà va viure un dels últims períodes seus més tranquil. Es pensa que allà composà el «Càntic del germà Sol». El germà Elies aconseguí convèncer-lo que consultés els metges del papa, la cort del qual residia a la ciutat veïna de Rieti. L’acompanyà “com una mare”, segons Tomàs Celano; “com un vigilant” segons molts historiadors. Però la ciència dels savis fou inútil. Aleshores, els germans de Siena cridaren els esmentats metges afirmant que podien tenir cura d’ell, i potser curar-lo. Però el seu estat empitjorà. En aquests dies, Francesc els dictà el seu testament.

Francesc demanà que el portessin a Assís, i concretament a la Porciúncula. Tanmateix, aquest lloc es trobava a la plana a mercè dels perugins, enemics de sempre. El cos d’un sant personatge com Francesc, podia temptar-los. Vindrien multituds a venerar-lo i això seria un negoci —pensaven—. Per això el moribund fou transportat a l’interior de les muralles d’Assís, al palau episcopal. Però Francesc —com era obvi— se sentia cada cop menys a gust en els palaus. Aconseguí que el duguessin a la Porciúncula. Allà fou vetllat per germans i grups d’homes d’Assís, armats, que es rellevaven per torns. Sempre tenien por que un cop mort s’enduguessin el seu cos a Perugia, i això no ho volien de cap manera consentir.

El 3 d’octubre de 1226 féu que li cantessin el «Càntic del germà Sol», que li llegissin la Passió segons l’evangeli de sant Joan i que el reclinessin a terra, sobre un cilici cobert de cendra. Fou aleshores quan un dels germans presents veié, de sobte, l’ànima de Francesc elevar-se com un estel cap al cel. Francesc tenia 46 anys.

Després de la seva mort, tot succeeix amb tanta rapidesa!. Les aglomeracions sobre el seu cos per a contemplar els estigmes, els senzills funerals del 4

d'octubre, la parada a sant Damià, on santa Clara cobreix de llàgrimes i petons el cos del seu glorificat amic.

El 11 de juliol de 1228, menys de dos anys després de la seva mort, té lloc la canonització. Bé és cert que el papa és aleshores el cardenal Hugolino, sota el nom de Gregori IX (1227-1241), que rendeix al seu protegit un homenatge molt sentit i sincer.

El 25 de maig del 1230 el seu cos s'enterrà a la cripta de la basílica d'Assís. El 1569 s'inaugurà la basílica de Santa Maria dels Àngels on hi ha al mig, intacte, la capella o ermita de la Porciúncula, lloc en que morí el nostre estimat sant, l'humil i pobre Francesco Bernardone.

Expansió del franciscanisme

Ja en temps de sant Francesc, la seva obra s'estén arreu. Bellament ens ho explica un investigador franciscà: «L'originalitat fascinant de sant Francesc d'Assís consistí en viure l'evangeli íntegrament i sense glosa enmig d'una societat cavalleresca i burgesa. El cavaller pretenia rescatar amb l'espasa el sepulcre de Crist que estava en mans dels musulmans. El comerciant recorria camins, fires i mercats cercant el guany. Francesc, fill de mercaders i d'esperit cavalleresc es llançà pel món predicant l'evangeli d'amor, de penitència i de pau, sense diner i sense espasa» (vegi's J. Meseguer, *2.000 años de cristianismo*, vol. 3, pàg. 104-114).

Com hem comprovat, en la seva vida de Francesc aquest sant volia que l'evangeli s'estengués arreu del món. Les seves fites geogràfiques eren: Jerusalem i Compostel·la.

Circumstàncies adverses l'impediren acomplir el seu primer intent d'evangelitzar Síria i Palestina. Fixà de nou la seva mirada cap al Marroc, però no sabem ben bé perquè, tampoc Francesc no pogué veure realitzats els seus desigs. Anà, però, a Palestina, com hem explicat, i arribà també a Espanya, a l'Espanya cristiana, i segons testimonis del segle XIII, peregrinà a Santiago de Compostel·la a venerar l'Apòstol, davant la tomba del qual es postraven gents de tota la cristiandat.

A tantes preguntes com es poden formular a l'entorn d'aquests viatges franciscans cal dir que no és possible que es realitzessin tots els viatges, fora del que ja s'ha dit que tots es realitzessin fora. La tradició ha omplert generosament el silenci de les fonts, atribuïnt a sant Francesc la fundació de molts convents en el seu viatge a través de la Península ibèrica, no només al llarg de la ruta de sant Jaume, sinó en punts tan allunyats com Madrid i Huete (Conca). No és fiable el que sobre això escriuen les cròniques. Per a obrir tants convents, hauria estat necessari que una nombrosa comunitat acompanyés a sant Francesc per a deixar almenys un frare a cada fundació. I això és impossible. Les fonts al·ludeixen a un únic company o a pocs, al màxim. Per altra part, cap tradició es recolza en testimonis anteriors al segle XVI. Del que no hem de dubtar —per això només cal constatar l'afany apostòlic de Francesc i els seus frares— és que la presència de tan singulars pelegrins degué impressionar profundament aquells que s'apropaven a escoltar les seves

exhortacions penitencials, brollades d'un esperit ardent i expressades amb paraules humils i càlides. Observaren una actitud i gest servicial en els hospitals al llarg del camí de sant Jaume. Si no obriren cap casa, sembraren, però, el franciscanisme en terres hispanes, on molt aviat s'instal·larien els ordes franciscans.

A Catalunya, la tradició franciscana ens diu que l'orde es va instaurar a Mataró, Vilafranca, Barcelona..., en els primers anys després de la mort del sant. Àdhuc hi ha qui afirma que fou el mateix Sant qui fundà alguns d'aquests convents. El 3 d'octubre de 1226 —com ja hem apuntat anteriorment— moria el «Poverello». La seva obra estava consolidada, malgrat les tensions internes; el mateix sant Francesc, al final de la seva vida, deixà pràcticament la direcció de l'orde a vicaris generals. Primer a Pere de Catània i després a Elies de Cortona. Encara que la figura d'aquest últim vicari fou desfigurada per la polèmica posterior, el cert és que en morir Francesc tenia en les seves mans les regnes del moviment franciscà i sabem que el sant moribund li va donar la darrera benedicció. Però no oblidem que el gran personatge en aquests primers anys després de la mort del sant, fou el cardenal Hugolino, al qual el mateix Francesc el considerà el «governador, protector i corrector». L'any 1227 Elies no fou elegit, sinó Joan Parente, apareixent ja les divergències: els zelosos de la pobresa que volien el compliment íntegre de la regla, apel·laven el testament del Sant. Però el nou papa Hugolino (Gregori IX 1227-1241) declarà que aquella última voluntat del Sant no tenia força de llei. Dels qui volien l'aplicació estricta el testament, va néixer el grup denominat «espirituals».

Elies de Cortona, sobretot en el temps que fou ministre general (1232-1239), defensà que calia assimilar l'orde franciscà als motllos d'altres agrupacions religioses; especialment es tenia present el nou orde fundat per sant Domènec. Es pretenia una seguretat constitucional —posició del ministre general— i una acceptació del cultiu de la ciència. Enmig de les dues tendències, cal col·locar sant Antoni de Pàdua, sant Bonaventura, Joan Pecham i els altres, els quals tot i guardant zelosament el llegat de sant Francesc, volien adaptar l'orde a les circumstàncies del temps que —no hi ha dubte— van canviar.

L'orde s'estenia cada vegada més: Irlanda, Escandinava, Síria, Palestina, Espanya i moltíssimes altres regions... De tal manera, que l'any 1300 el nombre de franciscans ultrapassa els quaranta mil. Possiblement que l'èxit d'aquesta expansió provenia de la unió entre l'orde i el papa. Els grans propulsors de la Reforma —sant Francesc i sant Domènec— encertaren a trobar els vincles suficients d'unió amb Roma, la qual a l'ensems, donava garanties de l'ortodòxia i d'expansió catòlica, o sigui, universal.

Paulatinament, els *frares menors* (franciscanes) es feren presents a les universitats, donant un gran increment a la ciència teològica; però no podien oblidar el seu carisma primitiu: la predicació popular i les missions. Fomentaren també les devocions populars, els motius de les quals giraven a l'entorn de l'encarnació i la passió de Nostre Senyor. Predicaven en les ciutats. L'evangeli era exposat també a les seves pròpies esglésies i, com sant Francesc, en el camp com a predicadors ambulants. El segle XIII sobretot ens ha transmès

grans noms: per Itàlia, Antoni de Pàdua i Bonaventura; per França, Hug de Digne, Odó Rigald; per Alemanya, Conrad de Saxònia i Bertol de Ratisbona. Seguint l'exemple i voluntat de sant Francesc, els *freres menors* van poder consagrar-se com a evangelitzadors dels gentils. Sant Francesc amb la seva predicació davant el sultà havia intentat canviar el caire de la croada, convertint-la en *via crucis* d'un pacífic esforç per a dur la fe als infidels, així els germans menors anaren com a predicadors al nord d'Àfrica, a Síria i Palestina (missió sarraïna) i per comandament del papa, als mongols (Joan de Piano di Carpine 1245-1247 i Guillem de Rubruck 1253-1255).

Per a la Santa Seu els franciscans significaren, el mateix que els dominics, una ajuda important en l'obra de Reforma de l'Església, en la lluita contra l'heretgia, però també en la política eclesiàstica (legacions, mediacions de pau...). Tot i que per sobre de tot cal reconèixer que el pas ardent, bonic i íntegre de sant Francesc enmig dels homes i dones que pelegrinen en aquest món, és un gest —esperem— totalment imitable i que ens omple d'alegria plena. Almenys nosaltres ens sentim seguidors del “poverello” d'Assís. Qui no es veu dolçament obligat a seguir-lo? O almenys a admirar-lo? Cal fer-ho.

SANT DOMÈNEC DE GUZMAN

- *Fets més notables*
- *Dos carismes coincidents: sant Francesc i sant Domènec*
- *El capítol és superior al fundador*
- *Propagació dels dominics*

Fets més notables

Domènec, l'espanyol universal, tan carismàtic com sant Francesc d'Assís, té darrera seu multitud de germans que els arma cavallers d'una aventura, la més sublim, de predicar la veritat. El seu blasó seran els consells evangèlics i la seva espasa la paraula forjada per la ciència teològica. Fou un home savi i sant. Sempre inquiet per l'Evangelí. Un viatger infatigable. Un autèntic paladí de la predicació de la Reforma arreu del món conegut. Fou el millor d'entre els mendicants —sols comparable amb sant Francesc— sempre itinerants per les ciutats i universitats. La seva obra perdura diàfana amb un equilibri constant entre els ideals evangèlics i les estructures eclesials.

Domènec de Guzmán va néixer als voltants de 1170, a Caleruega —un poble de Castella la Vella—. L'any 1196 entrà en el capítol catedralici del bisbat d'Osma i el 1201 fou nomenat subprior del capítol dels canonges. Dos anys després, Domènec acompanyà el seu bisbe Dídac Acebedo per a complir una missió reial al nord d'Europa. Possiblement Dinamarca. Després, de pas per Roma, ambdós personatges (el bisbe Dídac i el canonge Domènec) foren coneixedors excepcionals del penós moviment herètic, dels càtars que bullia en el sud de França. Els inquiets Dídac i Domènec manifestaren al papa Innocenci III el seu desig d'evangelitzar el cumans d'Hongria. Però el papa estava preocupat per l'expansió dels càtars, i malgrat escoltar-los, amablement reconduí la conversa no pas cap a Hongria, sinó vers la nació veïna dels dos visitants: França i Provença. El papa els va convèncer: era molt convenient predicar de nou l'Evangelí en aquella regió infectada per l'heretgia. Sense cap altre requisit que no fos la voluntat papal, s'encaminaren al sud de França. Dídac havia fundat anys enrera una casa a Prouille —al cor del Llenguadoc— en la que acollia dones converses. Aquestes converses feien vida comuna —com els grups de beguines dels càtars— rebent una sòlida formació de part del bisbe Dídac o dels seus emissaris. Des d'aquí es podia fer una gran tasca, acomplint així la missió que Innocenci III els havia encarregat. Tanmateix, Dídac es trobà malament quan retornà de Roma. Per això deixà el seu fidel canonge subprior sant Domènec a Prouille i el bisbe va tornar a Osma (Espanya), on morí poc després d'haver arribat.

Avui dia ens és difícil seguir la cronologia de la vida i fundació de sant Domènec, però sí que podem assenyalar les següents fites històriques, comprovades pels documents, i que ens serviran de marc històric per a la biografia del Sant:

- *L'any 1213 sant Domènec predicà la Quaresma a Carcassona*
- *El 25 de maig de 1214, rep la parròquia de Fanjeaux, prop de Prouille*
- *Durant l'any 1215 s'instal·la a Tolosa i funda l'orde dels predicadors. Rep l'aprovació de l'esmentat bisbe després d'haver-lo acompanyat al concili IV del Laterà*
- *Durant l'any 1216, a Tolosa els predicadors accepten —seguint les normes del concili IV Laterà— la regla de sant Agustí. Sant Domènec torna a Roma*
- *El dia 15 d'agost del 1217 sant Domènec des de Prouille envia els seus germans a fundar a Bolonya, a Roma i a Espanya. El 13 de desembre s'acomiada del Llenguadoc*
- *L'any 1218 passa l'hivern a Roma i durant la primavera torna a Espanya*
- *L'any 1219 sant Domènec va a Tolosa, Paris, Milà, Bolonya i Viterbo*
- *L'any 1220 sant Domènec passa l'hivern a Roma. El 11 de maig se celebra el primer capítol general de l'orde en el qual s'accepten les primeres constitucions pròpies. En el mateix any 1220 es comença la missió a la Llombardia*
- *L'any 1221 sant Domènec passa l'hivern a Roma. El 28 de febrer funda el convent femení de sant Sixt a Roma, i es va instal·lar a Santa Sabina. El 30 de maig se celebra el segon capítol a Bolonya. En ell s'estructura l'orde en províncies. L'estiu del mateix any, sant Domènec predica als voltants de Venècia. El 16 d'agost de 1221 mor a Bolonya*
- *L'any 1234, el 3 de juliol, Gregori IX canonitza sant Domènec*

Fins aquí les dates escarides: caldrà, però, que ampliem alguns trets fonamentals dels orígens dels dominics i de llur carisma. Prouille fou molt important per a sant Domènec. Havia de servir també d'oasi dels innumbrables predicadors que s'uniren a sant Domènec. A Prouille, el gran predicador els orientava i tots pregaven demanant l'eficàcia en llurs missions a la recerca dels infectats per l'heretgia càtara. El bisbe Fulc, admirant la gran tasca d'aquells predicadors, els hi concedí un habitatge a la mateixa Tolosa, a prop de sant Romà, i també els nomenà «predicadors diocesans».

No eren sols ells (els frares predicadors) els qui intentaven convertir els càtars; també un grup de clergues del Cister intentà assolir l'èxit d'aquesta difícil tasca. D'aquest intercanvi d'experiències tenim un text ben significatiu de sant Domènec: «*Heu vingut —vosaltres, grans prelats, prohoms del Cister— amb escorta i equipatges, amb ganes de prestigi, confiats en els vostres poders, cercant la complexitat dels poderosos, llençant sobre els altres les tares de les rivalitats egoistes i de les errades doctrinals. Així abandonareu en mans dels valdesos i càtars la veritat i eficàcia de l'autèntic Evangeli i els combatiu en allò que han trobat: com el sentit de la vida apostòlica. Deixeu les vostres pompes! Sense equipatges ni preocupacions, sortiu al seu encontre en el seu propi terreny*». Els insignes prelats cistercencs quedaren estupefactes i impressionats d'aquestes paraules. El seu cap, Arnau Amaury se n'anà. Havia d'exercir els seus poders en el capítol general del Cister. Era un home

d'autoritat que no hagués tingut objecció en utilitzar procediments violents per a aixafar els heretges. Quant als altres, consistiren a imitar Domènec i començaren una predicació directa en forma de diàlegs públics en les ciutats i pobles. L'escena anterior que té com a escenari Montpeller (1206) és el fonament dels dominics, com ho fou per Francesc l'episodi de la lectura de l'evangeli que invitava a sortir de la Porciúncula per predicar de dos en dos l'evangeli de la qual ja abans hem fet esment.

Dos carismes coincidents: sant Francesc i sant Domènec

El que va succeir a Montpeller l'any 1206 té molt a veure també amb l'escena d'Assís, en què Francesc, fill d'un comerciant i home d'una nova generació, llençà simbòlicament els seus vestits als peus del bisbe, i s'entregà a una vida pobra, amb la que reproduïa de forma nova la fraternitat de l'Evangelí. Postura en el mateix clima d'efervescència —encara que en el recte sentit— de la de Pere Valdés a Lió, dels Humiliats a la Llombardia i de tants altres que s'alliberaven del pes d'una església massa poderosa i rica. Dues vies paral·leles —la de Francesc i la de Domènec— en les que apareixen la semblança i la diferència dels carismes.

Francesc rep amb una llum meridiana el suprem valor de la pobresa com a condició elemental d'acollida de la Bona Nova, fins el punt que la menor apropiació és ja un fracàs en la comunitat de béns. Això permet viure com a germà enmig d'una societat on la recerca del profit es converteix en egoisme mercantil. De fet, a imitació de Francesc, comencen a multiplicar-se petites comunitats, ocupades en les més modestes tasques, sense parar-se a distingir entre clergues i laics, entregades a l'espontaneïtat elemental d'un testimoni lliure, potser, dels adoctrinaments oficials.

Domènec, seguint el seu bisbe, i més enllà del seu primer projecte, abraçà la pobresa i l'Evangelí mitjançant una altra experiència, a la vegada coincident i diferent. Fa seu el convenciment dels Evangelis que fermentava des de feia trenta anys entre els "dissidents"; el testimoni de l'Evangelí està fundat en la imitació dels apòstols i en el model de l'Església primitiva.

Domènec, malgrat estar sempre obert al diàleg en col·loquis públics a Montpeller, a Béziers, a Montreal..., cedeix de vegades a la impaciència (si, almenys, el testimoni següent és autèntic): *«Us he parlat —deia Domènec— amb dolces paraules des de fa anys; però com diu la gent de la meva terra (Espanya), on no val la benedicció prevaldrà el pal, oh dolor!»*. Aquesta postura presidirà, per desgràcia, i serà l'aval dels dominics a la croada bèl·lica i, després de la seva mort, l'odiosa inquisició, en contradicció amb l'Evangelí (almenys aquesta és la nostra opinió).

Seguint la seva iniciativa enfront els prelats del Cister, Domènec estructura aviat a Tolosa entre els anys 1212 i 1217 els seus primers companys en una fraternitat que serà també una comunitat de predicadors itinerants. Utilitza aquests termes aparentment contradictoris, perquè la sola institució d'una fraternitat podria implicar algun poder, així com la simple mobilitat dels predicadors difícilment s'acomodaria a la vida comunitària. La pobresa es veurà realitzada, regulada i reduïda a la categoria de mitjà; mentre que Francesc

d'Assís "s'esposava" amb ella com a la seva estimada. A partir d'aquesta intuïció, les conseqüències s'encadenen, des de la predilecció de l'apostolat vers els pecadors, fins a l'estudi científic de la Paraula en la teologia —discurs sobre Déu—. En un principi es confia als «Predicadors», en les noves ciutats, l'apostolat dirigit a les dones públiques. Ja Domènec, abans, havia acollit les prostitutes als convents femenins que ell dirigia. Fou una obra de immensa caritat, prescindint del que algú pogués criticar. És una constant en sant Domènec que segueix els principis de la veritat i de la caritat; tal com seguirà totalment la recerca de la veritat entre els universitaris i en les aules de la saviesa medievals.

El capítol és superior al fundador

En sant Domènec hi ha, també, una peculiar manera de viure l'Evangelí. Ell considera que és el servent de tota la comunitat. Per això la seva obra i els seus germans són més importants que la seva mateixa figura de fundador. L'autoritat de la comunitat està per sobre del mateix fundador. Davant de les constitucions i del capítol, Domènec queda sempre en un segon pla. Això fa que els trets fonamentals dels «predicadors» neixin del conjunt dels germans. Gràcies a aquesta posada en comú, neixen les grans iniciatives i eficaços programes: missions, universitats, pobresa evangèlica, estudis, formació dels predicadors, etc. Vegeu a continuació aquests trets fonamentals dels dominics.

Sant Domènec en els seus constants viatges observà que calia predicar en les universitats. En elles, els predicadors presentarien l'Evangelí.

Per altra banda, ja des del primer contacte amb els càtars del sud de França, Domènec constatà que calia fonamentar la predicació en el sòlid saber teològic, no només per a sostenir una controvèrsia, sinó també per assolir una plena catequesi dins de l'Església. El moviment de predicació dels laics (que tantes vegades desembocà en descarrilaments herètics) havia posat de manifest la necessitat de què el poble cristià sentís la paraula de Déu; tot i que com que la predicació era sense ordre ni concert, Domènec intuï amb gran claredat que era urgent assolir diàfans coneixements de moral i teologia en el predicador, i en això es palesa la característica específica dels dominics, gràcies a la genialitat de Domènec; ja que la intenció declarada de renovar la predicació de la doctrina de la fe, partint de la teologia, es deu a sant Domènec, des dels mateixos començaments de l'orde. Així, molts companys que venien del camp de les universitats es feren dominics: per exemple, al qui fou successor del Sant en el govern de l'orde, el beat Jordà de Saxònia (1222-1237) que havia estudiat a París. Sota el comandament d'aquest beat l'orde es propagà fins a Síria i Escòcia.

La «constitució» dels «predicadors» recalrava la pobresa dels individus no menys que la de la comunitat. Prenia elements tradicionals de les congregacions de canonges regulars (com els canonges regulars de sant Oleguer) i s'orientava també per les normes de vida monàstica, assenyaladament dels cistercencs. Nova era l'exigència de viure d'almoïna; no es volien rendes fixes ni béns mobles. Les esglésies devien ser tan senzilles com les dels primers temps dels cistercencs. Es fundaven sobretot cases en les ciutats universitàries, en les episcopals i en les d'actiu comerç. Aquí es

trobaven els desitjats camps per a vocacions, per a la cura d'ànimes, per a l'estudi i també per a la pròpia sustentació.

Els dominics celebraven els seus capítols anuals, alternant en tots els països que tenien residències. Aquest capítol general (derivat evidentment del model cistercenc, que Innocenci III havia fet també obligatori per als altres ordes en el cànon 12 de l'esmentat concili del Laterà) posseïa la suprema autoritat i era la font de dret de l'orde. En el capítol general s'escollia el mestre general, el qual també el capítol podia depositar. Els superiors provincials eren igualment elegits (pels capítols provincials) i al mestre general només li competia un dret de confirmació.

Hom observa que en moltes institucions eclesials com és el cas dels dominics es mira molt el consens de la majoria, es valoren les eleccions participatives... Aquesta manera d'actuar donava valides el superior que naixia del capítol o d'una elecció participativa i lliure. Avui dia ens preguntem perquè no es pot fer el mateix en l'elecció dels bisbes?

Des del 1228 —7 anys després de la mort de sant Domènec— ja hi havia províncies de dominics a Espanya, la Provença, França, la Llombardia, Roma, Alemanya, Anglaterra, Hongria, Terra santa, Grècia, Polònia i Escandinàvia. Tant al capítol general com als capítols provincials incumbia la vigilància sobre els superiors per ells escollits: una barreja peculiar i, com la pràctica demostrà, eficaç, d'elements monàrquics i democràtics. En sant Domènec trobem avui dia encara les constants que poden assegurar l'èxit del bon funcionament de l'església, si totes aquestes actuacions estan amarades de la humil creació i de la fervent caritat. Els dominics ens ensenyen la veritat de l'èxit apostòlic. Cal estar molt atent a la seva història i al seu pensament.

La funció central de la predicació obligà als legisladors a exigir per a cada residència un mestre de teologia i un prefecte o director d'estudis. S'erigí en cada província un «*studium generale*» i, finalment, s'enviaren a formar-se a Paris (St. Jacques) les millors vocacions.

L'estricta subordinació al papa (el mestre general posà la seva residència a Roma) i a l'episcopat de cada nació havia de servir per a l'obra de la predicació i assegurant l'ampli recolzament dels bisbes locals.

La manera rigorosa de vida (pobresa, dejuni, abstinència i obres personals de penitència) guanyà per als predicadors l'atenció del poble cristià i un nombre constantment augmentat de vocacions, sobretot del món universitari i de les capes dirigents de la burgesia. Fou un moviment que arrelà enormement a l'Europa naixent.

Domènec imprimí clarament al seu orde els trets del seu propi caràcter. Ell visqué «segons la regla dels apòstols», fou un «home de l'Evangeli, que seguí les empremtes del seu Redemptor», com descriví Gregori IX en la butlla de canonització de Domènec. Aquest sant no només volgué realitzar en la seva pròpia vida aquest esperit evangèlic, sinó també, com a «home de l'Església», ancorar institucionalment en ella les formes de la «vida apostòlica». Coneixia el

dret canònic i afirmava l'universal poder jurisdiccional del papa; Evangeli i Església jeràrquica formaven per a Domènec una única unitat. Una amable humanitat a la qual s'unia, en ell, amb un intel·lecte planejador; estricta ascési d'oració i fidelitat a la regla elegida, amb una força corresponent al múltiple apostolat que es decidia segons cada cas, segons les aptituds pròpies.

I per últim, un gran respecte i estimació als altres germans seus, les veus dels quals, paleses en els capítols, eren religiosament acatades, àdhuc anihilant la pròpia voluntat. En aquesta humilitat, pregona la immensa —diríem— grandesa del nostre Domènec. Davant d'un sant tan actual i coherent, qui es pot resistir a no seguir-lo? D'alguna manera tots volem ser en aquest segle XXI, poc o molt, dominics.

Propagació dels dominics

Sota l'enèrgic govern dels seus primers successors (Jordà de Saxònia 1222-1237; el català Ramon de Penyafort 1238-1240; Joan Alemany 1241-1262; Humbert de Romans 1262-1263) l'orde conegué un auge ràpid i sorprenent. A finals del segle XIII es comptaven 557 convents a 18 províncies, el nombre de membres pujà en xifres rodones a 15.000. Sota Humbert de Romans rebé la «constitució» la seva forma definitiva.

Mentre en els començaments es treballava en estreta col·laboració amb els bisbes i el clergat parroquial (recordem que Domènec era canonge de la diòcesi d'Osma entre la Rioja i Castellà), a partir de 1240 apareixen els convents mateixos com a centres de cura d'ànimes (amb predicació, administració de sagraments, confraries, etc.). Els papes, sobretot Gregori IX i Innocenci IV ompliren de privilegis l'orde, prengueren d'ella molts dels seus consellers (recordem sant Ramon de Penyafort, el català universal i Gregori IX) i en l'organització de la Inquisició els papes es valgueren sobretot de dominics. Aquest és un dels punts històrics més delicats. El servei que oferien els primers dominics en el tribunal de la Inquisició, no exclouïa el diàleg de la controvèrsia teològica ni de la predicació, però també s'intentava ésser coherent i fidel a la ciència teològica.

En el camp científic de l'escola, de la universitat i de la literatura teològica radicà la representació senyera d'aquest orde. Els convents de Paris, Orleans, Bolonya, Colònia i Oxford, sobretot, aixoplugaven els teòlegs principals del segle XIII. El fervor missional dominicà trobà camp a Prússia, a Terra Santa, a Espanya i a Àfrica del nord. A Grècia, per indicació del papa, els dominics intentaren la unió de l'Església oriental. Cal consignar també missions a prop dels cumans i mongols.

El segon orde de sant Domènec, que partí de Prouille i sant Sixt (de Roma) pogué servir de model per a altres fundacions de comunitats femenines. Les constitucions de sant Sixt, junt amb les regles dels cistercencs, van ser norma per a la congregació de «penitents de santa Maria Magdalena» («penedides», «dones blanques») que es propagaren ràpidament, sobretot a Alemanya. Per últim, cal remarcar que d'una confraria de laics de la «Militia Christi», nasqué l'orde tercer: són els «Germans i germanes de la penitència de sant Domènec».

SANT RAMON DE PENYAFORT

- Breu biografia

Breu biografia

Ramon de Penyafort neix cap a l'any 1185 a la parròquia de Santa Margarida i els Monjos, a prop de Vilafranca del Penedès. Pertanyia a una família noble propietària d'un castell del qual actualment se'n conserven pocs elements arquitectònics, entre ells la torre de l'homenatge.

El jove Ramon rebé la primera formació intel·lectual i eclesiàstica –com Sant Oleguer (1060-1136)- a l'escola del claustre de la catedral de la ciutat de Barcelona. Aquí estudià les disciplines primàries contingudes en el denominat “*trivium*” i “*quadrivium*”. Ben jove en fou el professor de retòrica i lògica. El 1210 renuncià a la seva càtedra de mestre i a la seva condició d'escriptor de la seu barcelonina per perfeccionar els seus estudis de dret a la celebèrrima Bolonya. En l'esmentat centre freqüentà les classes dels grans mestres que foren Acussio, Pere della Vigne, Sinibaldo Fieschi, Orlando de Cremona... L'any 1216 quan tenia uns trenta anys obtingué el doctorat en dret.

A Bolonya ensenyà gratuïtament, tanmateix “el Comú” li va concedir un subsidi per a la seva subsistència. En aquest període escriví la “*Summa Iuris*” que és un manual molt difós i emprat constantment pels juristes.

Vint anys romangué a Bolonya, quan el bisbe de Barcelona Berenguer de Palou II (1216-1241) viatjà a l'esmentada ciutat italiana a la recerca d'eminentes professors, car volia erigir uns estudis superiors similars a Barcelona. Entre aquestes primeres figures hi havia el català Ramon de Penyafort; aquest acceptà l'ofertament episcopal i així retornà a la seva pàtria acompanyat però d'un grup de dominics. Quatre anys més tard –concretament el divendres sant del 1222- Ramon de Penyafort professà com a frare predicador. També en aquest període a Barcelona, va impulsar amb els seus consells els iniciadors de l'orde mercedari. Tanmateix l'autèntic fundador d'aquest orde fou el cavaller i mercader barceloní Sant Pere Nolasc, que en el mateix altar major de la Catedral romànica de Barcelona, el 10 d'agost del 1218, amb la presència i el suport del jove rei Jaume I i del bisbe Berenguer Palou II jurà fidelitat al nou orde. Ramon de Penyafort possiblement no es trobava a Barcelona el juliol del 1218, sinó que era a Bolonya; malgrat que després fou un gran amic dels mercedaris obtenint del mateix papa Gregori IX la proclamació d'orde universal adherint-la a la regla de Sant Agustí.

Dins d'aquest període que romangué a Barcelona (1218-1230) escriví una de les seves obres cabdals anomenada “*Sum Casuum*” (*Summa de Poenitentia*). Era com un manual, molt pràctic per als confessors. En ell es donaven

solucions als casos de consciència més freqüents, fent-se per primer cop en la història, les pertinents distincions jurídiques en el camp moral i subordina el dret civil al dret eclesiàstic.

Durant els segles XIII i XIV la “*Summa Casuum*” era emprada per tota Europa pels confessors i, a l’ensens, era molt lloada tant per la clara i sistemàtica exposició com per ser molt pràctica i útil.

Durant els anys 1229-1230 col·laborà amb el cardenal legat pontifici Joan d’Abbeville a Catalunya –concretament en un sínode de Lleida- en l’aplicació de la reforma del concili ecumènic Laterà IV. També durant el mes de novembre del 1229 rebé del papa el manament de predicar una croada al Llenguador i Provença contra els sarraïns, concretada en la famosa conquesta de Mallorca, portada a terme pel rei Jaume I. El sant animà molts cavallers de la Provença a participar en l’esmentada campanya.

Tothom parlava de les grans qualitats i santedat de Ramon de Penyafort. El mateix papa Gregori IX l’admirava moltíssim, tant que el volgué com a col·laborador al seu costat, com a confessor i conseller. A Roma en l’ofici de la penitenciària papal el veiem com un jutge justíssim resolent difícils problemes i intervenint en sentències d’excomunió i interdicte. Però en la majoria d’elles s’inclinava per l’absolució. Intercedí a favor dels mercaders italians que eren acusats d’heretgia pel sol fet de comerciar amb els sarraïns. En tots aquests afers del Sant manifestava el seu cor magnànim i comprensiu. També en aquest període fou consultat per un afer ben espinós: la lluita contra l’heretgia. Òbviament el Sant desitjava eradicar-la de tots aquells països cristians que la consideraven com un atemptat contra la mateixa societat; per això ell aconsellà la implantació de la inquisició a la província de Tarragona (a. 1232) i a tot el regne d’Aragó (a. 1235). Cal dir, però, que aquesta inquisició era més benigna, si la comparem amb la instaurada pels Reis Catòlics dos segles després, i cal també jutjar-la en el context històric de l’època.

Dins l’etapa d’estreta col·laboració amb el papa Gregori IX (1230-1234) cal evocar la seva obra màxima per la qual tant ell com el papa passaran a la història del dret universal. És la famosa col·lecció de les decretals que substituï anteriors col·leccions. En ella s’intenta, i en gran part s’assoleix, eliminar les contradiccions existents en el col·leccions anteriors. A la de Ramon de Penyafort el papa li concedí el caràcter oficial segons consta a la butlla “*Rex Pacificus*” del 6 de setembre del 1234. Aquesta fou acceptada per tota l’Església durant la baixa edat mitjana, unint per sempre respecte i gran autoritat als dos grans protagonistes: Ramon de Penyafort i Gregori IX.

El 1236 Ramon de Penyafort deixà Roma i el seu papa: quan aquest (Gregori IX), ja tenia 95 anys i estava molt afectat per l’aferrissada lluita que mantingué contra l’emperador Frederic II. Ramon de Penyafort tornà a Barcelona al seu convent de Santa Caterina. Tanmateix molt poc li durà el desitjat descans, car el capítol general dels dominics, el 1238, el va designar per unanimitat mestre general de l’orde. Ell, tot seguit, redactà unes reformades constitucions pels seus germans sense trencar –però si millorar amb més simplicitat- les anteriors constitucions redactades per Giordano de Sassònia. Un cop aprovades

aquestes noves constitucions Ramon de Penyafort deixà el càrrec de superior general dels predicadors per tornar al seu convent de Barcelona. Tenia, aquí, un gran prestigi i excel·lia per la seva santedat i per la seva senzillesa. Intentà establir el diàleg amb els jueus i sarraïns. Precisament a ell se li deu la fundació a Múrcia d'una escola hebraica.

Ramon de Penyafort ajudà a tothom: als mercaders donant-los una sana ètica de com havien d'actuar en llurs negocis. Ajudà també a les persones – moltíssimes- de tota condició social que els dirigia espiritualment, inculcant-los un gran amor a l'Eucaristia i establint tota mena de ponts de contacte i diàleg entre ells i àdhuc en relació a altres religions. I és així com amb aquest intent magnànim impulsà Sant Tomàs d'Aquino a que Ramon, el més gran teòleg de l'edat mitjana, escrivís la seva obra denominada "*Summa contra gentiles*".

Els contemporanis de Ramon de Penyafort coincideixen en presentar-lo com un vertader sant. Tot i essent el representant permanent de la Santa Seu a Catalunya, manifestava una gran senzillesa envers tots, no fent mai distincions en el seu ministeri de la confessió ni entre reis (Jaume I) ni entre persones més humils o necessitades.

Era un home entranyable, molt estimat, que tant aconsellava i ajudava al rei Jaume I i al papa Gregori IX, com a una humil vídua o al més senzill clergue que s'agenollava a confessar-se. La seva senzillesa però no el feia claudicar enfront els grans reptes que tenia l'Església. Recordem que és l'època d'aplicació de la Reforma Gregoriana en la qual s'exigeix que els pastors siguin dignes i competents en llurs ministeris, i, és així, com recomana i àdhuc exigeix que els candidats a l'episcopat siguin clergues dignes. Ell mateix, per no considerar-se digne, va renunciar a la seu de Tarragona l'any 1234.

Per ajudar els bisbes i els sacerdots amb cura pastoral escriví el famós llibre "*Summa Pastoralis*" (Directori). També fou important el seu "*Tractatus de matrimonio*", compost després del 1234.

INNOCENCI III

- *Un geni i un gran home*
- *Papa reformador*
- *Un gran polític. La qüestió del sud d'Itàlia i de l'imperi*
- *La intervenció del papa s'estenia a tots els països d'Europa*
- *Hierocràcia, o dualisme en Innocenci III?*
- *Judici sobre Innocenci III*
- *Successors immediats d'Innocenci III*

Un geni i un gran home

Parlar d'Innocenci III (1198-1216) en els àmbits de la història de l'Església, significa exposar el màxim cim del papat medieval. Mai un papa obtingué tan poder com el que ostentava Innocenci III. Espiritualment, era un home exquisit: molt equilibrat i altament prudent, però quan la dignitat i drets de l'Església així ho demanaven, emprava una extraordinària energia. Es llàstima, però, que impulsés la croada contra els càtars, en la qual lluita hi ha episodis molt lamentables dels quals difícilment es pot excusar el mateix papat. De la seva actuació envers la societat civil (emperadors, reis, prínceps...) es pot emetre un judici molt ben recolzat en les innombrables fonts que tenim d'ell. El que sí ja podem dir d'antuvi, és que tots els reis d'Occident li devien la corona i que actuà amb una gran energia, imposant sempre el seu criteri just; fins i tot, destituint reis si era necessari. Tal actitud, àdhuc avui, sorprèn en gran manera. Tampoc no podem oblidar que fou el gran papa que impulsà els orígens dels dos grans ordes mendicants: el de sant Francesc i el de sant Domènec. Fou també el gran protagonista del concili Laterà IV que aplicà definitivament la Reforma Gregoriana en bé de tota l'Església. Cal, doncs, que l'estudiem amb força atenció.

Nat a principis del 1161 en el castell Gavinyano, el seu nom de pila era Lotari. Fill de Trasimund, comte de Segni i de la noble Clarícia d'Scoti. Formà part, doncs, de la noblesa romana. Fou un superdotat en el cant i un gran jurista. Estudià teologia a la Universitat de Paris i va tenir com a professor el famós Pere de Corbeil. Després passà a Bolonya; aquí tingué com a professor al no menys cèlebre Huguccio de Pisa el qual era, a l'ensem, deixeble del gran Gracià, pare del dret canònic. Per tant, el jove clergue Lotari fou un privilegiat per causa de tants eminents professors. Escriví diversos tractats abans d'ésser papa: «De miseria humanae conditionis», «De missarum misteriis», «De quadripartita specie nuptiarum». I un cop papa, ultra importants decretals, cal destacar els llibres: «Libri sermonum» i «Postilla super psalmos». Va exercir, des de la seva joventut, en ésser un extraordinari diplomàtic i un clarividant i habilíssim governant, les missions que els papes antecessors seus li encarregaren. Després, essent ja papa, serà anomenat: «l'August del

pontificat». Gregori VIII el va ordenar sotsdiaca i Celestí III el creà cardenal-diaca titular de l'església de Sant Sergi, quan tenia 29 anys.

Innocenci III fou papa en una segona votació de la totalitat de vots dels cardenals, quan sols tenia 38 anys, i el poble romà l'estimava molt, de manera que en les mateixes exèquies de Celestí III (8 de gener de 1198) fou aclamat com el candidat més preferit dels romans a ocupar la seu de sant Pere.

Papa reformador

El novell papa es proposa executar un programa de profunda reforma en la cúria papal: sobrietat contra la fastuositat pontifícia; presideix tres vegades per setmana les reunions o *consistoris* del col·legi cardenalici; castiga els falsificadors dels documents papals...

Segons l'historiador Hans Wolter: «Els primers decrets i cartes d'Innocenci III ens permeten deduir un esbós dels problemes més importants que (encara com a ullada general sobre tot el pontificat) han de ser mirats com a entestaments principals del papa: ordre en els Estats de l'Església i protecció d'ells contra les amenaces d'expandiment pel sud i el nord, intensificació de la idea de croada, superació del moviment herètic que creixia en força i perillositat, i finalment, com a base de tot i punt primari, la reforma de l'Església «*in capite et in membris*». Cada una d'aquestes quatre intencions i fins i tot totes juntes, no eren noves en els pontificats anteriors, però sí que ho era l'ampli programa que es tractà de realitzar superant en certa manera tots els pontificats del segle XII i determinant la legislació dels tres concilis de Laterà. Innocenci III reculi, de nou, els temes de la reforma gregoriana i tractarà fermament de dur-los a la pràctica. El celibat era encara, un remot ideal, la realització del qual deixava molt que desitjar; la simonia no estava de cap de les maneres totalment destruïda, ans al contrari tornava a treure el cap de múltiples formes. La llibertat de les esglésies inferiors i dels bisbats i fins i tot del mateix papa seguia essent un postulat o una adquisició extremadament precària. En l'àmbit monàstic, el fervor cistercenc que en el segle XIII havia distingit l'orde sobre tots els altres, corria perill d'extingir-se. També els canonges regulars com els posteriors a sant Oleguer i els premonstratencs necessitaven urgentment nous impulsos. No obstant això, en les cartes d'Innocenci III sembla ben clara la consciència que espera del fervor dels ordes religiosos l'ajuda essencial per a la seva obra de renovació de l'Església. En molts aspectes, Innocenci III va haver de sofrir sobretot per l'escissió de la cristiandat llatina, per la constant lluita entre els reis i els prínceps i els duels incessants entre nobles i cavallers, ciutats i pobles. Això explica que un dels seus entestaments centrals fos la pau interior, per raó d'ella mateix, no gens menys que per les tasques cap a fora, en els límits de la cristiandat. Vegi's Wolter, H., *Inocencio III su personalidad y programa* = Jedin, *Manual de Historia de la Iglesia* (Barcelona, Herder, 1973) vol. IV. pàgs. 245-246).

Un gran polític. La qüestió del sud d'Itàlia i de l'imperi

Innocenci III també aconsegueix reformar i millorar el govern dels Estats pontificis. Com a primer procediment sotmet les famílies nobles romanes, posant un home de tota confiança, que pacifiqui les antigues famílies nobles, o

sigui el seu propi germà, de nom Ricard; aquest serà el «custodi de la pau romana».

La qüestió del sud d'Itàlia, com hem vist, subsistia des del pontificat d'Honorí II. Per causa de la mort d'Enric VI, la vídua Constança posà al seu fill Frederic II sota la protecció del papa. Així, Innocenci III és constituït regent de Sicília i tutor del nen Frederic. Als deu anys d'aquest, el papa el nomenà rei de Sicília. Però calia esbrinar una qüestió, cap on s'inclinaria el papa en el reconeixement d'un nou emperador. En un principi, el papa volia que ho fos el seu protegit Frederic; tanmateix, s'hi oposaren els electors alemanys, afirmant que aquell era encara un infant i no estava batejat. Aquestes discussions dividia la gent: uns volien proclamar emperador Felip de Suàbia, germà d'Enric VI; altres s'inclinaven a favor d'Ot de Brunswick, fill d'Enric, el Lleó. Ambdós bàndols coincidien que l'aprovació (o el dret de reconeixement) calia obviar-lo, i que els autèntics responsables de l'imperi eren els electors. Innocenci III contestà l'any 1200 en un document «Declaratio Domini Papae» en el qual consolida amb molts arguments el seu dret d'aprovació i tot seguit passa a l'examen dels pros i contres dels tres candidats, inclinant-se a favor d'Ot de Brunswick, perquè el considera el més apte. Aquest, agraït al papa, li concedeix Spoleto i Ravenna. Innocenci III conseqüent amb l'anterior reconeixement envia el cardenal Guiu a Alemanya, perquè faci ambient favorable a Ot. Va existir una posterior declaració papal del 21 de juny del 1201 en la que obertament exclouïa els altres dos candidats (Frederic i Felip), de manera que el legat papal Guiu fulminà l'excomunió contra Felip de Suàbia que no acceptava el dictamen del papa. Felip, morí apunyalat el dia 21 de juny de 1208, i Ot finalment és coronat emperador a Sant Pere del Vaticà el dia 4 d'octubre de 1209.

El nou emperador, segur ja de la seva dignitat reconeguda pel papa, inesperadament actuà contra Innocenci III i envaï els Estats Pontificis i l'Apúlia. El papa li fulminà una excomunió (novembre de 1210) i exclamà: «Igual com a Saül, Ot és indigne; David el jove (és a dir, Frederic II) serà el nou emperador». Així, Frederic —com a pas previ a la coronació imperial— fou aclamat rei dels alemanys i coronat a la catedral d'Aquisgrà (25 de juliol de 1215); però no pogué Innocenci III coronar-lo emperador ja que el papa morí un any després d'haver succeït aquell clamorós episodi.

Actuacions d'Innocenci III a Anglaterra i als països hispans

També a Anglaterra intervingué Innocenci III. El motiu fou la doble elecció del bisbe metropolita de Canterbury. Com ja hem explicat, al papa li corresponia l'examen dels nous candidats a arquebisbes, així com la confirmació, ordenació i rebre el jurament de fidelitat dels nous electes, als quals els concedia el pal-li, insígnia del poder supraepiscopal. Davant de l'esmentada doble elecció, el papa no els concedeix el pal-li a cap dels dos, sinó a un tercer, el seu amic Esteve Langton. Joan «sense terra» (germà i successor de Ricard Cor de Lleó) jurà que «pels sants de Déu que tallaria el nas i les orelles als legats pontificis que s'atrevisser a intentar fer seure a la seu metropolitana de Canterbury Esteve Langton». Però Innocenci III fulminà contra Anglaterra les penes màximes per haver Joan «sense terra» desobeït les disposicions papals: o sigui, a Joan l'excomunicà i posà en interdicte el regne anglès, de manera que estava vedat celebrar-hi misses i administrar sagraments en els temples, els

quals romangueren tancats durant diversos mesos. Així era de dur el nostre papa Innocenci III.

Però el papa anà més lluny encara: determinà que el rei francès, Felip III August pogués envair Anglaterra, i un cop victoriós fos considerat el nou rei anglès. Davant aquesta amenaça, Joan «sense terra» envià legats a Roma sol·licitant perdó i com a recompensa de l'agravi fet a la Santa seu donava com a feu al papa tots els territoris anglesos, de manera que d'ara endavant, els reis anglesos hauran de retre vassallatge al seu senyor feudal, o sigui el papa. Per suposat, Esteve Langton fou admès com a metropolita de Canterbury. Els nobles no acceptaren aquests fets i se sublevaren contra Joan «sense terra», el qual es veié obligat a signar —després de la derrota de Bouvines— la famosa «Charta magna» veient-se molt reduïdes les seves atribucions reials.

La Santa Seu considerava que els regnes d'Hispania eren vassalls seus, possiblement per una interpretació abusiva de les decretals del pseudoisidor, i més concretament del fals «Constitutum Constantini». Entre els reis hispans es mostrava especialment fidel al papat el comte rei d'Aragó i Catalunya, Pere I (II d'Aragó). L'any 1190 l'esmentat rei pactà la pau amb el rei Sanç VII de Navarra i es concertà un casament entre la germana de Sanç, i el rei catalano-aragonès. Per aquest motiu, Pere I s'havia de separar de la seva muller, Maria de Montpeller. La conseqüència fou un llarg procés que durà àdhuc després de la mort del rei Pere I en la batalla de Muret (1213).

Els altres reis hispans no estaven tan propensos a doblegar-se davant del papa com el rei Pere I. Així, sols passat cinc anys, Innocenci III aconseguí que Alfons IX de Lleó se separés de la seva muller Berengària, filla del seu cosí Alfons VIII de Castella, amb la que s'havia casat il·legítimament.

Un altre episodi indica que Innocenci III era el vertader àrbitre dels estats espanyols. L'esmentat Sanç de Navarra pactà amb els moros i el papa, considerant que aquesta aliança era indigna d'un vassall seu, acceptà que Alfons VII ocupés Navarra.

La intervenció del papa s'estenia a tots els països d'Europa

Es donaren altres actuacions similars a les anteriors en les que es demostra el pensament i actuació papals sobre els països considerats pel papa vassalls seus, com es pot observar a Portugal i Bulgària. Quant a aquest últim país, Innocenci III inicià una relació feudal per a aconseguir, segons deia ell, la unió entre les dues esglésies: la d'occident i la d'orient. Les circumstàncies afavoriren un acostament al papat per part dels servis, albanesos, armenis i rúten. Quan el tsar Joamitza de Bulgària es relacionà amb Innocenci III, aquest li va dir: «...et establím rei sobre els búlgars i valaquis» (25 de febrer de 1204). Aquesta expressió fa pensar que el papa tenia uns drets indeterminats, però reals (potser feudals) sobre Bulgària. Però poc duraren aquestes relacions, ja que tot seguit els búlgars preferiren unir-se a l'emperador bizantí, que no pas al papa.

Quant a Hongria, malgrat que el papa no fos el seu senyor feudal —com la majoria dels països hispans, búlgars, italians del sud...— la cúria papal se

sentia particularment vinculada a Hongria, ja que era un pas molt important per a anar a les croades i ja anteriorment el papa Silvestre II havia donat la corona a Esteve I d'Hongria. Com a acte d'agraïment el rei donà en part el seu regne com a feu a la Santa seu. Innocenci III confirmà la regència del duc Andreu, oncle de Ladislau —que tenia pocs anys quan morí el seu pare, el rei Emeric—. Ladislau morí molt jove i Innocenci III aprovà que Andreu esdevingués rei dels hongaresos, exigint que complís el vot que ja Emeric havia jurat o sigui anar a les croades. També exigí que tots els bisbes hongaresos acatessin el nou rei, proposat pel mateix papa.

Cal recordar que França i el papat, ja des de les aliances en temps de Pipí el Breu i de Carlemany, s'intercanviaren molts favors mutus. Però, especialment, els papes postgregorians trobaren amb els reis francesos un cordial acolliment en moments molt difícils pels papes, com els dels cismes. Podríem esmentar Innocenci II, Eugeni III, Alexandre III... Malgrat tot, l'església francesa no tenia la mateixa llibertat que la de les altres nacions veïnes. Era massa depenent del poder reial. El rei francès Felip II August (1180-1223) fou un dels prínceps que amb més obstinació van saber oposar-se a les mesures d'Innocenci III. Quan després de la nit de noces, Felip abandonà la seva segona dona, Ingeborg de Dinamarca, començà el plet matrimonial que agreujà les relacions amb Innocenci III durant tot el seu pontificat. En ocasions, semblava que el rei es veuria forçat a cedir. Com succeí quan a tota França se li imposà l'entredit (el 13 de gener de 1200), malgrat que el papa no podia comptar amb la lleialtat de tots els bisbes. No obstant això, Felip II en la lluita permanent amb Anglaterra, tingué en el papa un mitjancer constant. Però quan Felip II començà a procedir contra Joan «sense terra» per una raó de dret feudal (la guerra acabà amb la conquesta de Normandia) el rei francès no acceptà la intervenció del papa, i a les corts de Nante (22 d'agost del 1203) féu la cèlebre declaració que, segons el dret feudal, en el que fa referència a la seva relació amb els vassalls, no estava obligat a seguir les instruccions de la Santa Seu.

Però tampoc dins dels límits del poder reial estava Felip disposat a deixar que el papa governés l'Església francesa. Felip II es considerava, abans que res, senyor de les esglésies del seu país i secundàriament el papa era col·locat en sota d'ell. Malgrat tot sorprèn el llenguatge amable d'Innocenci III en el seu tractament amb aquest rei, la seva gran suavitat amb la corona francesa, tot i que Felip no cedís ni un pas en l'inaudit plet matrimonial. El rei francès no es rendeix a la voluntat del papa i l'arranjament final surt —diu ell— de la seva reial voluntat (per raons polítiques: abril de 1213).

La influència d'Innocenci III també es va fer sentir en els regnes més llunyans. Mentre a Suècia, Innocenci III recolzà el rei legítim (o aquell que ell tenia per legítim) contra un usurpador, real o suposat, a Noruega en canvi, es decidí contra les pretensions del rei suec i ajudà l'oposició del país contra ell. Si tenia raó o no, això és cosa que no podem possiblement mai esbrinar. Als reis de Dinamarca (Canut VI) i de Suècia (Sverker II, Carlsson) Innocenci manà (*per apostolica scripta mandamus*) que recolzessin el partit dels Bagjar (Krummstäbler), amics de l'Església, a fi d'assegurar la protecció de les esglésies, la llibertat del clergat i la cura dels pobres.

A Dinamarca, Innocenci rebé un col·laborador intel·ligent en el prudent, enèrgic i poderós arquebisbe de Lund, Absaló, (fundador de Copenhaguen), fins a la seva mort el 1201. Absaló, primat de Dinamarca i Suècia des del 1177, fou una de les personalitats més fortes de la història de l'Església escandinava.

Com Absaló en el nord, així a Polònia el primat i arquebisbe de Gnessen Enric Kietlicz (1199-1219), amic d'estudis del papa dels anys de Paris, actuà en estreta intel·ligència amb la Santa seu. Per la seva influència, va treure Innocenci el senyoriu, mitjançant una dura excomunió (1206) al rebel Ladislau III. El 1210 fins i tot el papa aconseguí que fos reconeguda la dependència feudal de Polònia, ja iniciada abans, respecte a l'Església romana.

A més a més, a Bulgària, com ja hem dit, es dirigiren també, el 1198 al papa els senyors de Dalmàcia (el rei Vulk) i de Sèrbia (el Granzupan Stefan, germà de Vulk); Innocenci es declarà disposat a regular la situació eclesiàstica a Dalmàcia erigint una província eclesiàstica pròpia. La tibantor entre Hongria i Sèrbia i entre Hongria i els rutens (Volínia), a més de la revolució a Grècia (1204), van fer impossible tota continuïtat en la política del papa a aquella zona.

Hierocràcia, o dualisme en Innocenci III?

Un tema que ha estat molt estudiat pels medievalistes és el concepte de teocràcia que tenia el papa Innocenci III. Primer hem exposat els fets fonamentals de les intervencions papals en els diversos passos. En totes elles el papa té certament un alt concepte de la seva dignitat i de les seves atribucions pel fet d'ésser el romà pontífex; però també en aquest temps es va desenvolupar la teoria del poder reial i imperial. No hi ha cap dubte que tant la potestat papal com la imperial i reial són concebudes com procedents de Déu i els obtentors actuen en nom de Déu; d'aquí la denominació de *teocràcia*. Però ens hem de preguntar el mateix que férem en tractar de Carlemany: si entre les dues potestats (*regnum i sacerdotium*) existeix una submissió, o simplement són dues potestats paral·leles. Amb altres paraules: segons la concepció d'Innocenci III, Déu dóna dues potestats, una al papa i l'altra a l'emperador (o rei) que aquests prínceps les poden exercir independentment i per tant existeix un *dualisme*? O pel contrari, dóna Déu una sola potestat al papa, el qual cedeix una parcel·la (la potestat coercitiva) a l'emperador (o al rei) perquè la pugui exercir sota el dictamen del mateix papa? En aquest últim cas, es donaria la *hierocràcia*, o si es vol, el denominat *monisme* (un únic principi d'origen).

Per a esbrinar el pensament d'Innocenci III en el que fa referència a aquest tema, cal presentar els textos fonamentals i també els fets més significatius d'actuació del gran papa. Innocenci III afirma: «Jo sóc el vicari d'aquell que és el rei dels reis, el senyor dels dominants, el sacerdot etern segons l'ordre de Melquisedec». En el context històric que hem explicat de la intervenció papal a Bulgària, Innocenci III concedeix al rei Joamitza la corona: «*Regem te statuimus super Bulgaros*». En el discurs de la seva consagració proclama: «Jo sóc el successor de Pere, de Crist, del Senyor,... *Deus Pharaonis, inter Deum et hominem medius constitutus citra Deum, sed ultra hominem, minor Deo sed maior homine, qui de omnibus iudicat et a nemine iudicatur*». I al patriarca de Constantinoble l'any 1209 li diu que «Pere (i per tant el seu successor) no sols ha de governar l'Església universal, sinó tot el món».

Totes aquestes expressions —i moltes altres que podríem presentar indiquen que Innocenci III creu que té una potestat universal que penetra àdhuc en l'esfera, de la que avui diríem, civil. Però caldrà estudiar en primer lloc l'opinió dels contemporanis a Innocenci III i els fets més importants d'aquest pontificat per a deduir-ne així el significat de les paraules anteriors i especialment el macro-concepte que és la suma de totes aquestes atribucions papals, o sigui la «*plenitudo potestatis*» papal. Què vol dir aquesta “plenitud de potestat” que clarament ostenta el papa? Es refereix a la potestat merament eclesial o també a la política o civil? Esbrinarem, doncs, com hem dit quin era, en primer lloc, el pensament dels seus contemporanis. Però aquí també ens trobem amb greus dificultats d'interpretació dels textos adduïts.

Els partidaris de la *teoria dualista* aporten textos del gran economista Gracià i afirmen que tot regne o imperi posseeix, de per si, la potestat independent de l'Església, i per tant, ja que tota potestat —segons els textos dels contemporanis d'Innocenci III— ve de Déu, la potestat del regne vindrà directament de Déu i s'exercirà independentment del papa. És la teoria *dualista*, oposada a la *monista* (o hierocràtica).

Els *dualistes* addueixen uns arguments històrics. Diuen: els emperadors exercien la seva potestat peculiar imperial abans de ser coronats. Els emperadors i reis —afirmen— reben la potestat reial o imperial de l'elecció del poble i dels prínceps electors, els quals radicalment tenen aquesta potestat, perquè Déu els hi va donar. Un altre argument històric adduït pels dualistes és: els regnes existeixen abans que el papat, per tant llur potestat ja existeix abans que el papa pugui actuar en la constitució dels reis.

Com a rèplica dels anteriors arguments dels *dualistes*, els partidaris de la teoria de la *hierocràcia* (o *monisme*) afirmen: 1/ que en el *Decretum* de Gracià es troben frases com la següent: «Crist concedí a sant Pere els drets de l'imperi terrestre i celeste»; 2/ és un fet històric que el papa deposa reis i emperadors; 3/ el papa corona reis i emperadors, per tant —afirmen els hierocràtics— igual que Saül i David foren constituïts reis per la unció, així també la reialesa i la dignitat imperial; o sigui la seva potestat prové del papa i el mateix papa la dóna; 4/ a més de les raons anteriors, cal recordar —afirmen els *hieròcrates*— la influència que en tota l'Edat mitjana tingué el fals document «*Constitutum Constantini*» en els esdeveniments i en la concepció papal. L'emperador Constantí segons el text del *Constitutum* cedeix al papa la meitat de l'imperi romà i el papa és constituït emperador, donant-li tota la potestat: per tant, el papat posseeix l'origen de tota potestat. Almenys a Occident. Aquests són els arguments dels partidaris de la teoria hierocràtica. Resumint: aquesta última teoria vol veure en el papa el *verus imperator*. L'emperador laic —diuen— no és més que el vicari del papa, i aquest (el romà pontífex) està en el punt culminant o vèrtex de la piràmide en la qual estan estructurats tots els estaments de la societat; entre aquests i sota el papat, es troba l'imperi.

És fàcil objectar els arguments anteriors: en primer lloc, la cita del «*Decretum*» de Gracià no vol dir altra cosa que la potestat primacial de Pere i dels seus successors: Crist, doncs, dóna la potestat de lligar i de deslligar, o sigui és la

potestat de perdonar els pecats. Les denominades «desposseïons» reials no són altra cosa que simples deslligaments del jurament de fidelitat dels vassalls al rei. Aquí el papa no exerceix cap potestat pública. La coronació i unció no són els elements constitutius ni essencials mitjançant els quals s'esdevé rei o emperador: són ritus importants del cerimonial reial o imperial, però mai els factors decisius. Ni donen drets especials polítics. Al màxim, la coronació i unció confirmen l'estat reial o imperial i els hi donen més estabilitat.

Abans d'abordar els textos directes d'Innocenci III cal exposar molt breument el pensament de dos autors contemporanis del gran papa. Ens referim a Huguccio de Pisa i a Llorenç Hispà.

Huguccio es planteja les qüestions anteriors amb els mateixos arguments; però tracta especialment del poder judicial del papa en relació a l'emperador, si existeix una culpa molt greu, per suposat, el papa deu excomunicar l'emperador en cas de necessitat. Però això es dona dins l'esfera espiritual; en ella bé és cert que l'emperador —com qualsevol cristià— és un súbdit de la jurisdicció espiritual del papa. En la hipòtesi —afirma Huguccio— que l'emperador infligeixi una greu injúria a algú, el papa primer ha d'amonestar-lo i si no es retracta, caldrà que el jutgi, però sempre en l'àmbit eclesiàstic. Quant a la deposició d'un emperador per part del papa, Huguccio afirma que ho pot fer sempre que tingui el consentiment dels prínceps electors. El judici i la sentència de deposició imperial la dictaran el papa amb els esmentats prínceps. Àdhuc en aquest cas el papa actua en el seu àmbit propi, o sigui en el de la jurisdicció eclesiàstica. Amb altres paraules, Huguccio afirma que el papa és superior a l'emperador en l'esfera espiritual, però no en la temporal. Ni l'emperador depèn del papa ni el papa de l'emperador. Existeix clarament un *dualisme* entre ambdues potestats, a no ser en els casos excepcionals que s'han exposat. Malgrat tot, es pot dir que la potestat del papa és superior a la de l'emperador, ja que el romà pontífex és el cap de l'orbe cristià. Però no té potestat directa sobre l'àmbit temporal; sí indirecta, quant a les censures eclesiàstiques que també cal que l'emperador s'hi sotmeti. I el cas de deposició és una potestat indirecta, ja que l'exerceix a través d'un judici amb col·laboració amb els prínceps.

Huguccio estableix un nou concepte quan afirma que el papa és el cap de l'*orbis christiani*; però el fonament d'aquest atribut no és altre que la potestat primacial; gràcies a aquesta potestat, el papa en casos molt excepcionals podrà (sempre d'una manera indirecta i subsidiària) introduir-se en l'esfera temporal. Tota aquesta argumentació té uns punts no gaire aclarits, ni pel mateix Huguccio. Ens referim als conceptes d'imperi i de regne. En què consistien la dignitat i la potestat imperial? Hi havia distinció entre els dos conceptes? Ésser emperador era diferent a ésser simplement rei? Sembla que la característica essencial de l'emperador era ésser «defensor del papat i de l'Església» però això el feia ésser fonamentalment divers als reis en llur dignitat i poder? Era superior als reis en dignitat però no en poder? Tampoc el concepte «d'Estat» era massa clar en la mentalitat medieval. És per tant, molt difícil establir aquests distincions que sols després d'un adequat desenvolupament dels drets canònic i civil es podran presentar amb un mínim de rigor científic. El que sí és cert, és que Huguccio era més *dualista* que no pas *hierocràtic*. Això

és molt important, ja que Innocenci III fou deixeble d'Huguccius al qual el seguí en la línia del seu pensament.

Llorenç Hispà també era *dualista*, però més proper a la hierocràcia que Huguccius. Tal evolució provenia del fet que Llorenç considerava que el poder imperial estava dintre de l'Església, ja que l'emperador d'ella n'era un servidor (*minister*). L'Església —afirma Llorenç— pot exigir que l'emperador empri el seu «*gladium materiale*» (poder coercitiu) en favor d'ella. Tanmateix, aquest poder (*gladium*) l'emperador no l'obté de l'Església. En això és dualista. Quant al concepte de la unció que rebien els emperadors i reis de mans del papa o dels bisbes, Llorenç afirma que no és una simple confirmació o una garantia d'estabilitat, sinó quelcom més, ja que cada vegada es va sacralitzant i per tant l'introdueix en l'àmbit eclesial, sempre gràcies a la intervenció papal o episcopal. Per tant, en aquest sentit, la potestat civil també té algun punt de referència al poder eclesiàstic; malgrat tot, no té la força suficient perquè sigui font concreta de drets. S'observa, doncs, una evolució vers la hierocràcia, encara, però, que no es pot afirmar que en Llorenç Hispà hi ha confusió de potestats, sinó que es distingeix l'origen i l'exercici d'ambdues potestats. La hierocràcia total no es donarà fins al pontificat de Bonifaci VIII, però de mica en mica els canonistes papals aniran apropant-s'hi.

Ens preguntem de nou: Innocenci III, era *dualista* o *hierocràtic*? Hem citat alguns fragments de les seves obres literàries. Caldrà, però, que estudiem amb més detenció tres documents o 'decretals' en els que clarament el papa es qüestiona quines són les característiques i els fonaments de la seva potestat. Aquestes 'decretals' són les següents —citant-les segons les primeres paraules dels documents: «Novit», «Per venerabilem» i «Veneabilem». Cal observar que els documents dirigits als reis concrets que es consideraven vassalls del papa, no poden ésser adduïts aquí, ja que en aquests casos hi ha una relació feudal que és ben distinta de la relació que existeix entre l'emperador o altres reis i el papa.

El 31 d'octubre de 1203 Innocenci III publica la decretal Novit. L'ocasió d'aquest document és el desacord entre Joan «sense terra» d'Anglaterra i Felip II August de França, en relació al feu que el rei francès exercia sobre el rei anglès, respecte a Normandia, ja que en l'ésser Joan «sense terra» duc de Normandia calia que retés obediència o vassallatge al rei francès. Innocenci III ordenà a Felip August que es reconciliés amb Joan «sense terra», el qual era acusat de violació del dret feudal, respecte al sobirà francès. Aquest respongué indignat afirmant que «en qüestionis de dret de feu i de vassallatge no hi havia cap obligació de sotmetre's al consell o el manament de la Santa seu», però Innocenci III replicà: «Molts ens hem admirat i torbat amb el parer que has pres i amb la resposta que ens has donat contra la potestat de la Seu apostòlica com si volguessis o poguessis tallar la jurisdicció concedida per Déu, o millor, pel Déu-home en coses espirituals» i concreta més: «*No intentem judicar del feudo del qual judica el rei a no ser en el dret comú per especial privilegi o per contrària costum qualcom s'hagi de variar. Ningú que no li falti el judici ignora el que respecta al nostre ofici (del papa) de corregir qualsevol pecat mortal si es tracta d'un cristià que desitja la correcció...*». El papa, per tant, àdhuc en qüestions aparentment alienes a la seva potestat directa, pot intervenir (i cal

que intervingui) *per raó del pecat (ratione peccati)*; Així corregirà el rei com si fos qualsevol cristià en pecat mortal. El pecat mortal, aquí és el perjuri o potser l'haver trencat la pau entre ambdós regnes.

El segon document és el «Per venerabilem». El motiu d'aquest document és la petició que va fer Guillem de Montpeller demanant al papa que legitimés els seus fills naturals, tal com ho va concedir anteriorment al rei Felip August. El papa divideix la 'decretal' en tres parts, en les que es tracta primer del dret pontifici de «legitimar en general»; després refuta que la legitimació dels fills naturals del rei de França sigui un precedent, pel qual el papa es vegi ara obligat a legitimar els fills de Guillem de Montpeller; i en tercer lloc i en concret el papa legitimà els fills del rei francès per unes raons molt determinades. El papa pot legitimar els fills naturals perquè això és un acte espiritual i cal observar —afirma Innocenci III— que en concret tractant-se de Montpeller reforça l'anterior raó el que Montpeller sigui "patrimoni" de Sant Pere: per tant, el papa pot molt bé determinar qui en serà el successor, ja que és senyor d'aquell territori. El papa pot, per tant, legitimar perquè és un acte espiritual, i perquè el senyor de Montpeller és vassall del papa. No serà un precedent el que ja s'hagi fet amb els fills del rei, ja que aquí es féu per una raó espiritual, sempre però que no es lesionés el dret d'una altra persona. En el cas dels fills del rei de França es tingué present que el papa en certs moments pot exercir la jurisdicció temporal. Malgrat tot, Innocenci III no determina quines són aquestes circumstàncies especials, però sempre el papa exerceix aquesta potestat supletòria i circumstancial basant-se en la potestat primacial.

La decretal «Venerabilem» es produí per l'afer de la corona reial alemanya. O sigui, el contenciós que ja hem exposat anteriorment entre Ot i Felip de Suàbia. El papa s'inclina a favor d'Ot i els partidaris de Felip de Suàbia protesten. En aquesta decretal, el papa reconeix el dret que tenen els prínceps electors d'elegir el rei alemany que després esdevindrà emperador; però reivindica el dret que té el papa d'examinar, si el candidat a l'imperi és digne o no. I per fi, Innocenci III afirma que en cas d'una elecció molt discutida, i que hi hagi un empat entre els dos candidats, el papa podrà inclinar la balança a favor d'un dels dos, perquè el considera més digne. En aquest cas, aplica el concepte de favor papal, ("*favorem apostolicum*").

Resumint: el papa pot intervenir en qüestions temporals per «raó de pecat», «per especial privilegi» o favor apostòlic emprant la potestat indirecta que procedeix de la potestat primacial, la qual podrà exercir sempre que no hi hagi lesió als drets d'un tercer.

És més difícil interpretar les metàfores que Innocenci III emprà referents a l'exercici d'aquesta potestat indirecta, dins l'esfera temporal. Així hem vist que es diu que ell, el papa, és el «déu-faraó», que ell és Moisès, que ell és el «vicari de Crist» i està immediatament per sota de Déu, però per sobre de qualsevol home... Partint de la idea segons la qual ell és el «vicari de Crist». Emprant doncs l'expressió de sant Bernat de vicari de Crist, Innocenci III, exposa més clarament que ell té la potestat espiritual i temporal. Aquesta última l'exerceix directament en els seus territoris, en els quals ell és sobirà i indirectament en circumstàncies especials, sempre, però, tenint com a base la potestat primacial

i l'espiritual. Insistent, doncs, en l'expressió que el papa és el «vicari de Crist», utilitza una comparació: entre el poder temporal dels monarques i l'espiritual del papa hi ha la mateixa relació que hi ha entre la lluna i el sol; aquella és inferior a aquest, de qui rep la llum. El pontífex exerceix la seva autoritat sobre els prínceps, primerament i de manera directa en les coses espirituals; per això intervé amonestant, ensenyant, reprenent i corregint tot el que es relaciona amb el dogma i la moral. Derivació d'aquest poder és el que exerceix indirectament en els assumptes socials i polítics en casos especials.

Possiblement podrà ajudar l'esquema que presentem a continuació, comparant entre la teoria *hierocràtica* (o *monista*), la dualista i la d'Innocenci III.

A

La teoria hierocràtica afirma que:

- 1/ L'emperador rep el *gladium* (poder coercitiu) del papa.
- 2/ El papa aprova i confirma l'elecció de l'emperador *sensu iuridico*.
- 3/ El papa té dret de deposar el rei o l'emperador.

Segons Innocenci III:

- 1/ L'emperador no rep el *gladium* del papa.
- 2/ El papa ha de respectar l'elecció de l'emperador, però en casos especials es pot inclinar en favor del seu candidat, o *sigui, per favorem apostolicum*.
- 3/ El papa no té el dret de deposició. Però, solament el té en casos especials, en els que té el dret de jutjar i d'examinar el rei o l'emperador.

B

La teoria dualista afirma que:

- 1/ Tot seguit que el rei alemany és elegit pels prínceps electors, ja pot exercir com emperador sense intervenció del papa.
- 2/ El papa tan sols per potestat indirecta podrà deposar l'emperador.

Innocenci III afirma que:

- 1/ El rei alemany abans d'ésser coronat emperador ha de defensar el papat i l'Església.
- 2/ En casos especials, el papa podrà excomunicar l'emperador i deslligar els súbdits del jurament de fidelitat. Per tant, la deposició també prové de la potestat indirecta.

De tot el que hem dit, podem afirmar que Innocenci III és més *dualista* que *hierocràtic* (*monista*). Possiblement està més a prop d'Huguccius que de Llorenç Hispà, ja que aquest si bé encara és *dualista*, aporta alguns conceptes que després els canonistes el desenvoluparan a favor de la hierocràcia. És, doncs, una evolució que tendeix cap a la teoria de Bonifaci VIII plenament hierocràtic i monista, com veurem en altres temes que tractarem.

Judici sobre Innocenci III

Innocenci III —resumint tot el que hem exposat— fou un gran papa, amb molts encerts, malgrat que en alguns assumptes no tingué la sort que possiblement es mereixia. Així en el camp de la política, no pogué evitar que la croada no es

convertís en guerra contra Constantinoble. Tampoc la seva actuació a Alemanya no es pot considerar afortunada. Tanmateix, en l'aspecte intern de l'Església assolí quasi tots els objectius que es proposà. La cúria papal cada cop escalà les cotes més altes de prestigi: la reformà i fou un eficaç instrument del centralisme en les seves mans.

Durant el seu pontificat i, gràcies a ell, en gran part, els ordes mendicants pogueren fundar-se i estendre's arreu. D'aquest fet, l'Església se'n beneficià enormement, canviant-se la pastoral en les ciutats i pobles, així com s'impulsà la vida espiritual de la gran majoria dels monestirs estesos per tot Europa.

El 1215 —un any abans de la seva mort— Innocenci III convocà al Laterà el XII concili ecumènic, la més brillant i important assemblea de totes les que se celebraren a l'Edat mitjana. Hi assistiren més de mil dos-cents prelats i ambaixadors de quasi tots els prínceps de la cristiandat. Però aquest concili també és memorable pels seus resultats. Cap dels concilis celebrats des de Nicea fins a Trento, dictà decrets de tanta transcendència com els que promulgà el Laterà IV. En ell es condemnaren les heretgies dels càtars i dels valdesos exagerats, així com es rebutjaren les confusionàries idees de l'abat Joaquim de Fiore. Contra els càtars —denominats també albigesos— el concili definí la doctrina del sagrament de l'eucaristia i concretament la transsubstanciació. Es declarà, també, obligatòria —com a manament de l'Església— la comunió pasqual. Ultra les anteriors disposicions, el concili d'Innocenci III determinà que els nous ordes —o noves formes de vida religiosa— havien d'obtenir la corresponent aprovació de la Santa Seu. Fou, no hi ha cap dubte, un gran concili: l'obra més gran del màxim i més poderós pontífex de l'Edat mitjana de l'Església: Innocenci III.

Successors immediats d'Innocenci III

Als 56 anys d'edat moria Innocenci III (16 de juny de 1216). Al tercer dia de la seva defunció era elegit papa un bondadós ancià, el cardenal Cencio Savelli. Aquest, quan era «camerarius» havia redactat el cèlebre «*liber censuum*» que conté, entre altres informacions un cadastre de tots els patrimonis, possessions, censos, etc..., de la Seu romana. En aquest llibre també hi ha referències de les diòcesis catalanes. El cardenal Savelli prengué el nom d'Honorí III (1216-1227). Els seus onze anys de pontificat es caracteritzen pel seu intent fallit d'organitzar una croada, i per les constants picabaralles amb l'emperador Frederic II. Aquest personatge que tot ho devia al papa es palesà davant la història com un home capisser, arrauxat, llunàtic, deslleial, arrogant i àdhuc feia mofa de la religió; postura aquesta inaudita en l'Edat mitjana.

Frederic II fou certament durant tot el seu prolongat regnat (1215-1250) la creu de tots els romans pontífexs; especialment de Gregori IX. D'aquest darrer papa (1221-1241) cal remarcar que essent cardenal havia protegit, amb totes les seves forces, sant Francesc i els franciscans. El seu nom ha quedat immortalitzat per la primera codificació del dret canònic, en la qual tant hi intervingué el català dominic sant Ramon de Penyafort (1234). És llàstima que Gregori IX tingués per emperador l'eixelebrat Frederic II. El papa no podia admetre que aquest sobirà fos rei de Sicília i a l'ensems d'Alemanya, ja que segons els papes opinaven o temien, aital possessió doble seria en perjudici

dels Estats pontificis. El mateix Frederic II havia jurat a Innocenci II que mai no uniria les dues corones. Però és curiós que els juraments de l'emperador el movien a fer tot el contrari del jurat. Aquesta actitud continuà en les interminables lluites entre els partidaris del papa anomenats «güelfs» i els «gibelins» o del bàndol dels Staufers —casa de Frederic II. Aquestes guerres destrossaren Itàlia i desprestigiaren tant el papat com l'imperi.

El successor de Gregori IX, Celestí IV, fou papa durant pocs mesos. A ell el substituí Innocenci IV —el cardenal Fiesco—. Aquest per fugir de Frederic II es refugià a Lió, on residí des del 1244 fins al 1251. En el segon any de residència francesa, el papa convocà a Lió el concili XIII ecumènic. En ell —malgrat els precs de sant Lluís, rei de França, a favor de l'emperador d'Alemanya— els pares del concili excomunicaren Frederic i el van deposar de la dignitat imperial. Des d'aquest fet, Frederic II es va veure cada cop més abandonat dels seus partidaris. Morí el 1250. Tanmateix, les lluites continuaren entre els successors d'Innocenci IV i els hereus de Frederic II. Conradí —l'últim dels Staufers— en pretendre reconquerir el tron de Sicília (que el papa Climent IV (1265-1268) donà com a feu a Carles d'Anjou, germà de sant Lluís de França) fou derrotat i mort.

Amb aquestes guerres s'acabarà l'aliança entre el papat i els emperadors alemanys, els quals passaren d'ésser els defensors dels papes a enemics profunds dels papats. Així, els papes ja no podien viure pacíficament a la Seu romana. Per exemple, Urbà IV (1261-1264) mai residí a Roma, establint la cúria papal a Viterbo, Orvieto i Perugia.

Els papes defugen dels reis alemanys i posen la seva mirada a França que era la nació més florent. Recordem que en aquests anys (mitjans del segle XIII) aquell país tenia catorze milions d'habitants, mentre que Itàlia en tenia cinc. Espanya sis milions, Anglaterra dos i Alemanya vuit. L'esmentat Urbà IV consumà l'apropament a França: designà un gran nombre de cardenals francesos, alguns dels quals foren després papes. El primer d'ells fou Climent IV (1265-1268). Foulquois le Gros —era el seu nom abans d'esdevenir papa Climent IV— en temps de sant Lluís IX havia estat conseller de l'esmentat rei francès. I quan fou papa —com hem dit— coronà Carles d'Anjou rei de Nàpols i Sicília, malgrat l'oposició dels prínceps de la zona mediterrània. L'animadversió es palesà en Manfred, fill natural de Frederic II, i contra els sobirans de la corona d'Aragé i Catalunya. L'any 1266 Manfred morí lluitant contra Carles d'Anjou en la batalla de Benevento.

En tots aquests esdeveniments bel·licosos, el papat donava clarament el seu ajut als francesos. Això suposà la ruptura de la desitjada imparcialitat de la Santa seu que tant Innocenci III havia acariciat com a somni però també com a realitat. Amb altres paraules, per causa d'aquests papes es disminuí molt el prestigi i la influència papals que tingué com a apunt culminant el pontificat d'Innocenci III. Els resultats d'aquest canvi de rumb foren el denominat captiveri d'Avinyó i el posterior cisma d'Occident. Així com, anteriorment, la fi de l'Edat mitjana després de Bonifaci VIII.

BONIFACI VIII

- *“T’has assegut en el tron pontifici com un llop”.*
Així calumniaven els ‘espirituals’ a Bonifaci VIII
- *El gran error de Bonifaci VIII és haver nascut un segle més tard*
- *“És necessari, per a la salvació, que tota criatura humana sigui subjecta al romà pontífex”*
- *“Finalment declarem (diu el papa), afirmem i definim que és necessari per a la salvació que tota criatura humana estigui subjecta al Romà Pontífex”*

***“T’has assegut en el tron pontifici com un llop”.* Així calumniaven els ‘espirituals’ a Bonifaci VIII**

Bonifaci VIII tot seguit d’haver pujat al tron pontifici, hagué d’enfrontar-se amb la rebel·lia dels «espirituals» i la frontal oposició dels cardenals Jacobo i Pere Colonna. Aquells (els «espirituals») el consideraven com l’anticrist i deien d’ell, emprant una frase ignominiosa atribuïda a sant Celestí V: *«Has entrat com un llop, regnaràs com un lleó i moriràs com un gos»*. Els «espirituals» estaven molt enutjats perquè Bonifaci VIII els havia retirat tots els privilegis que injustament, o almenys inoportunament, els havia concedit «el papa angèlic» anterior.

També els Colonna feren causa comuna amb els «espirituals» contra el nou papa Bonifaci. Aquest pertanyia a la família dels Gaetani, la qual estava en constant rivalitat amb les altres grans famílies romanes: els Colonna i els Orsini. En el manifest de Lunghezza —del 10 de maig del 1297— aquests cardenals rebutjaren el papa Gaetani. En ell es deia que era un pseudo-papa, ja que la renúncia del seu antecessor havia estat violenta, invàlida i anticànica. *«Per això —continua l’esmentat manifest— caldrà convocar un concili general que anatematzi Bonifaci VIII Gaetani i procedeixi a l’elecció d’un nou papa, restituint la bona memòria del difunt Celestí V»*. La reacció de Bonifaci VIII fou fulminant: excomunicà els autors del manifest de Lunghezza, o sigui els Colonna i els «espirituals». Ultra aquesta màxima pena canònica, els autors del manifest foren declarats blasfems i cismàtics i els seus béns havien de ser confiscats. A aquest extrem va arribar la rancúnia papal, i àdhuc Bonifaci VIII féu predicar una croada contra els seus enemics, els Colonna. Aquests, perseguits per tot arreu i arraconats en llurs castells, foren vençuts definitivament a Palestrina (Itàlia), on tenien el seu baluard més important. Palestrina fou arrasada i una llaura traçà uns solcs d’extrem a extrem de la ciutat semblant-los de sal. Així es simbolitzava l’esterilitat perpètua d’aquella ciutat i de tota la prosàpia dels Colonna als quals els Gaetani volgueren castigar definitivament. Un càstig escandalós i poc adient a l’esperada magnanimitat i pietat paternal d’un papa!

Alguns membres de la família dels Colonna quasi miraculosament pogueren fugir de la desfeta de Palestrina, tanmateix la ira del papa els perseguí i foren empresonats en el baluard papal de Tívoli. Però aquí també els Colonna trobaren partidaris, els quals els ajudaren a escapar, fugint primer a Sicília i després a França el 13 de juliol del 1303. Sabem que durant el mes d'agost de l'esmentat any els nebots del cardenal Jacobo Colonna foren rebuts amb gran satisfacció per la cort francesa. Allà foren hostes d'honor del rei Felip el Formós. Ells i els consellers reials Guillem de Nogaret i Guillem de Plaisans des de Virança programaren una refinada i despietada venjança contra el papa, que amb tanta ignomínia els havia ultratjat.

El gran error de Bonifaci VIII és haver nascut un segle més tard

En els conflictes entre Bonifaci VIII i Felip el Formós assistim a la titànica lluita entre dues concepcions: dues edats, la mitjana i la nova. Bonifaci VIII s'aferrà a l'època en què Europa vivia feia segles. I aquesta edat es desplomà amb els papes. Felip, rei de França, intuï el nou rumb de la història: l'absolutisme polític i laic en contra de l'absolutisme eclesiàstic i hierocràtic. En aquella lluita, el rei assolí un clar avantatge. Els temps havien canviat. Ell assegurava que el pontífex no podia treure la corona, o sigui depositar ni reis ni emperadors, com Innocenci III ho havia fet. El papa tampoc no podia imposar normes cristianes de govern als prínceps, sota greus penes i censures. Faria, en tal cas, el ridícul. I Bonifaci VIII féu el ridícul i pena moltes vegades, en el seu pontificat. Possiblement el gran error de Bonifaci VIII és l'haver nascut un segle de retard. És una gran figura històrica col·locada fora de temps.

L'ostentòria contesa entre el papat i el rei francès s'inicià el 24 de febrer del 1296 amb la publicació de la butlla «*Clericis laicos*». En ella el papa es proposava protegir —segons el que disposaven els concilis III i IV del Laterà— la immunitat dels béns eclesiàstics. Bonifaci VIII prohibia que qualsevol laic pogués exigir del clergat, sense permís del mateix papa, qualsevol tipus de tribut o taxa. Tanmateix, tal prohibició equivaldrà al boicot de les guerres que amb tanta freqüència el rei realitzava amb l'ajut d'aquestes contribucions econòmiques procedents de les esglésies i dels estaments clericals que s'havien ubicat en la demarcació geogràfica o en els dominis francesos. Amb altres paraules, aquesta disposició papal portava a la sensació i a la pràctica de què sense el premiss del papa, el rei no podria portar a terme les guerres a les quals tan afeccionat era Felip el Formós. Aquesta pretensió papal —afirmava el rei— era massa ingènua i àdhuc insultant a la dignitat d'uns sobirans que tant havien afavorit l'Església. Tampoc a ell no se li escapa l'autèntica raó del papa: volia, en definitiva, percebre aquests importants ingressos econòmics.

Felip el Formós reaccionà astutament. Dictaminà que de França no en sortiria ni un sol diner, ni cap bé preciós; àdhuc, en el cas que aquests fossin fruit d'algun benefici eclesiàstic o, com a recompensa d'alguna indulgència pontifícia. Tot calia que romangués dins la geografia territorial i de domini la qual ell, Felip, n'era sobirà. Aquesta decisió reial equivaldrà a l'escanyament econòmic de la cúria romana. Tanmateix, la reacció més violenta es féu sentir en els combats dialèctics dels juristes reials contra els juristes papals. Aquells afirmaven textualment: «*Abans que existissin els clergues, ja el rei de França posseïa la jurisdicció sobre el seu regne i podia emetre edictes i així*

capguardar-se dels danys i insídies dels seus enemics... Si els papes atorgaren als clergues i monjos —sempre amb l'autorització o tolerància dels prínceps— alguns privilegis i sengles llibertats, no per aquest motiu, els papes poden usurpar als mateixos prínceps el dret de governar i defensar-se en llurs regnes dels enemics, prenent les mesures necessàries i més útils a judici dels homes més prudents dels seus respectius regnes, Si així el papa ho fa, bé es podrà dir que el vicari de Jesucrist prohibeix donar el tribut al Cèsar...»

L'angoixa econòmica en què el papa es trobava per causa de les relacions reials a les esmentades disposicions romanes el féu doblegar, i, així en la butlla «*De temporum spatiis*» (7 de febrer de 1297) el romà pontífex admet que la seva anterior disposició podrà tenir excepcions i que per suposat aquestes es poden aplicar a França. El rei Felip podia, doncs, de nou disposar dels subsidis del clergat francès, especialment si hi entra en joc la defensa de la nació. Per segellar aquesta aparent reconciliació, s'accelerà el procés de canonització de l'avi de Felip el Formós, sant Lluís. Aquest fou elevat a l'honor i culte dels altars el dia 11 d'agost de 1297 a Orvieto. Els incauts creien que aquest esmentat acte segellaria la pau definitiva entre els dos grans personatges de finals del segle XIII. S'equivocaren estrepitosament.

Cal remarcar que en aquest període d'aparent pau, Bonifaci VIII promulgà un any de jubileu o perdó de pecats. Fou el 1300: el primer «any sant o jubilar» del cristianisme i la cúspide del pontificat de Bonifaci VIII. Mai a Roma s'havien vist tants pelegrins. Més d'un milió de persones —procedents de tota Europa— s'agenollaren davant les tombes dels apòstols Pere i Pau durant aquell any singular, peculiar i sant.

“És necessari, per a la salvació, que tota criatura humana sigui subjecta al romà pontífex”

Poc temps va durar la pau. El papa, davant els èxits assolits en la croada infausta contra els Colonna i l'esplendorós any sant 1300, intentà de nou arranjar la qüestió de les immunitats eclesiàstiques. Per aquest motiu, envià al bisbe de Pàmiers, com legat papal, a la cort francesa. L'actitud arrogant i reivindicativa d'aquest prelat van desplaure molt el rei. Es buscà algun pretext escadusser per a acusar l'esmentat legat. En l'acta acusatòria, però, no mancaven els màxims crims polítics i religiosos d'aquella època: simonia, heretgia, blasfèmia «*laesa majestat*», traïció... El 24 d'octubre del 1301 el bisbe legat papal fou processat. Calia —sentenciaren els jutges joguines del rei— que fos empresonat i deposat de l'ofici episcopal i de la missió de legat pontífex. La reacció del papa fou extremadament intemperant. No es podia suportar que els jutges reials —especialment els francesos— jutgessin un bisbe i més encara quan aquest era legat papal!

Però el punt culminant d'aquesta lluita diplomàtica tan aferrissada entre Felip Formós i Bonifaci VIII fou la publicació de dues butlles: «*Ausculata fili*» (5 de desembre de 1301) i «*Unam sanctam*» (18 de novembre de 1302). En la primera, Bonifaci VIII reprovava al rei francès la usurpació dels béns de l'Església i li anunciava el seu propòsit de convocar tots els bisbes francesos a un concili en el qual —celebrant-se a Roma— es dictarien les mesures convenients per a «assegurar la pau, la salvació i la prosperitat del regne».

Irritat el rei, llançà l'esmentada butlla al foc i publicà una butlla apòcrifa, segons la qual el papa pretenia exercir un il·limitat poder tant sobre els assumptes materials com espirituals. Després per a arrencar una opinió favorable a la causa reial, Felip Formós convocà a París (abril de 1302) els representants dels tres «braços» del regne: nobles, clergues i comuns per a tractar, —deia l'acta convocatòria— diversos assumptes d'interès pel rei i pel regne.

El papa, Bonifaci VIII, contestà —un cop desemascarada la falsa butlla— afirmant que mai ell (el papa) havia volgut minvar el poder temporal del rei, i en el referent als assumptes temporals, sols pretenia exercir un poder indirecte i relacionat amb la potestat de lligar o deslligar els pecats comesos. Malgrat tot, el dia 1 de novembre de 1302 s'obri a Roma —tal com anunciava la butlla «Ausculata fili»— el sínode que s'havia convocat.

En el context d'aquestes picabaralles doctrinals i de la fortíssima discussió de poders, cal col·locar la segona butlla que hem esmentat, la «Unam Sanctam». Tots els especialistes (teòlegs i historiadors) del papat tracten aquesta butlla quan es refereixen al dogma del primat romà, ja que en ella Bonifaci VIII definí que «...tota criatura humana està subjecta al romà pontífex».

Cal fer un resum de la butlla *Unam Sanctam*:

* Existeix —diu— en el món una sola Església santa, catòlica i apostòlica fora de la qual no hi ha salvació. Aquesta Església representa un sol cos místic que té com a cap Crist i al seu vicari, el successor de Pere, o sigui el papa).

* En aquesta Església i sota el seu poder, hi ha dues espases: una espiritual i l'altra temporal. L'espiritual és manejada pel sacerdot, o sigui per l'Església; la temporal és brandada pels prínceps, però en bé de l'Església, i sempre segons indicació o permís del sacerdot.

* Déu ha ordenat que totes les coses tinguin un règim de subordinació; de tal manera que les inferiors se subordinin a les superiors, així també l'espasa o potestat temporal s'ha de subordinar a l'espiritual, que és més excelsa. La potestat espiritual ha "d'instituir" la potestat terrena i jutjar-la, si no fos bona, o si es desviés de la justícia. En canvi, si es desvia la suprema potestat espiritual (eclesiàstica) sols Déu pot jutjar-la. Qui resisteix aquesta potestat, establerta per Déu, resisteix al mateix Déu.

“Finalment declarem (diu el papa), afirmem i definim que és necessari per a la salvació que tota criatura humana estigui subjecta al Romà Pontífex”

Sols aquesta proposició final té valor de definició «*ex cathedra*». L'esmentada frase procedeix de sant Tomàs. El pensament general de la butlla segueix el tractat «de Ecclesiastica potestate» d'Egidi Romà, ermità agustinià, que escriví aquest llibre pocs anys abans de la promulgació de la butlla «Unam sanctam». Malgrat aquestes clares referències cal afirmar que el col·laborador més immediat del papa en aquesta butlla fou probablement el cardenal Mateu d'Aquasparta.

La reacció del rei francès i dels seus teòlegs i juristes a aquesta butlla fou molt dura. Tanmateix, cal assenyalar que no era més aviat una reacció contra el text de la mateixa, sinó contra la política eclesiàstica simbolitzada en l'important document papal. Cal també anotar que el caràcter de definició fou confirmat plenament pel concili Laterà V. En ell se subratllà el significat de la clàusula definitiva que ha de ser acceptada per tots els catòlics; és a dir: quan el papa afirma i defineix que «**tota** criatura humana ha d'estar subjecta al romà pontífex» ni més ni menys defineix aquell poder atorgat a sant Pere i els successors, pel qual «**tot** el que lliguis serà lligat, i **tot** el que deslliguis serà deslligat».

Després de la publicació de *l'Unam Sanctam* s'intentà, endebades, pacificar els ànims i arribar a un compromís en el qual el papat hagués pogut obtenir una solució satisfactòria. Tampoc la legació a França del cardenal Le Moine (1302-1303) obtingué resultats positius. Àdhuc, un enviat molt personal del papa fou empresonat. Hi havia, doncs, una pregona declaració d'enemistat entre el papa i el rei, que arribaria fins als màxims extrems. Així, Felip IV el Formós reuní a El Louvre cinc arquebisbes, 21 bisbes i varis abats. En aquesta assemblea (13 de juny de 1303) s'aprovà el text condemnatori a delictes i pensaments del papa que avui encara provoca esglai en llegir-lo. A l'ensem, en dita reunió es determinà que es buscaria el recolzament de tots els estaments perquè tots acceptessin tals acusacions. El cert és que els qui es negaren a donar el seu suport a aquestes patranyes, foren expulsats del regne o empresonats.

El papa reaccionà amb una sèrie de butlles en les quals es fulminaven gravíssimes sancions. Entre aquests documents, cal fer esment de les butlles «*Nuper ad audiendum*», dirigida al rei i la «*Super Petri solio*» que excomunicava el rei Felip. Tanmateix, aquesta carta no s'arribà a promulgar, ja que el dia que havia d'ésser enviada a França (7 de setembre) una banda de dos mil guerrers mercenaris conduïts pel legista francès Nogaret i per Sciarra Colonna s'apoderaren d'Anagni, residència del papa. Assaltaren el palau de Bonifaci VIII. I aquest, amb un gest solemne i alhora tràgic, els rebé revestit de pontifical: «*ja que —deia— si he de morir, almenys moriré com a papa que sóc*». Els agressors —en contra del que ens diu la llegenda— no s'atreviren a posar les mans al pontífex. Sí que l'ultratjaren dirigint-li paraules contumelioses, amenaçant-lo amb la mort. Els agressors volien dur-lo pres a França per a jutjar-lo.

Tanmateix, el poble reaccionà violentament contra aquells francesos agressors. Els expulsaren d'Anagni. El matí del 9 de setembre, el mateix poble irrompé en el palau papal i alliberà Bonifaci VIII. El papa se salvà, però al cap de pocs dies morí al Vaticà, el 12 d'octubre de 1303. Amb ell morí també tota una edat: la mitjana.

ELS CÀTARS

- *Orígens del moviment càtar*
- *Els càtars i la Reforma*
- *El Déu del bé i Satanàs, principi del mal*
- *La salvació d'un Crist que és un simple àngel*
- *Els càtars moderats*
- *Barrera infranquejable*
- *El 'consolamentum'*
- *El 'prefecte'*
- *Els creients. El 'melioramentum'*
- *Els moribunds*
- *Difusió dels càtars*
- *Violència contra els càtars*
- *La inquisició*
- *Els beguins i les beguines*

Orígens del moviment càtar

El catarisme és un moviment, en el seu origen, cristià i anticlerical que volia imposar la Reforma. Paulatinament, però, esdevé heterodox formant-se una amalgama de falsos dogmes i ritus de corrent clarament maniqueu. Afirmaven que la seva església la constituïen els 'perfectes' i els 'creients' (o simples fidels).

Té el seu origen en el bogomilisme de Bulgària i s'escampa per Llombardia, Occitània (d'on passà als Països catalans), França, Flandes i la regió del Rin. Per l'extensió i la importància que tingué a Occitània, els seus adeptes són coneguts també amb el nom d'albigesos (d'Albi), tot i que els centres principals foren Tolosa de Llenguadoc, Narbona, Carcassona, Beziers i Foix.

No sols foren denominats càtars (pels cristians) i albigesos, sinó també «patarins» (a Itàlia), «publicans» (a França i a Flandes), «Ketzer» (a Alemanya) i, en general, «búlgars», nom que indicava l'origen geogràfic d'aquestes doctrines. Ells, però, s'anomenaren «cristians o homes bons».

Com es veurà, tant el seu origen com les seves mateixes denominacions són àmpliament confuses. El motiu d'aquestes incerteses i vacil·lacions és que solament tenim documentació d'una part, o sigui la catòlica. Molts d'ells i dels seus llibres foren cremats. Quina barbaritat! La desfeta fou la nota dominant dels càtars, que s'estengué arreu i dissortadament també per la història, que sols podrà donar la versió d'una part, per més que s'intenti ésser imparcial i objectius.

Els orígens del catarisme s'estudien molt avui dia. Sembla cert que fonamentalment es deu a Bogomil, sacerdot del segle XI, resident a Bulgària. Aquest era rector d'una parròquia rural al qual denominaven «theophilus» —en búlgar «bogomil»— que significa «el qui estima Déu». Fou un gran predicador de masses. La temàtica de les seves prèdiques era sorprenent. Insistirà en la resignació, i que el món és dolent. Millor és —afirmava— fugir d'aquest món que no pas romandre en els seus nefastos negocis i preocupacions. Deia també que Satan era fill de Déu i germà de Jesucrist; Satan es va revelar contra Déu, va crear el món i donà el decàleg de la llei a Moisès. Per a Bogomil, la jerarquia eclesiàstica és menyspreable, perquè els bisbes són més del diable que no de Déu. Les heterodoxes doctrines de Bogomil s'estengueren a països veïns, ja que molts, partidaris d'ell, hagueren de fugir de Bulgària a causa de la invasió a aquella regió (1081-1118) de l'emperador Basilio de Bizanci. Així el bogomilisme —o germen del catarisme— s'estengué a Sèrvia, Bòsnia, Dalmàcia i posteriorment a Itàlia. L'emperador Alexis (1118) els va perseguir per tots els seus territoris, extingint-se pràcticament a l'Orient. Tanmateix a Itàlia i el Llenguadoc les noves doctrines van tenir un gran èxit popular. Amb grups reduïts, però molt actius.

Hi ha qui vol veure en el curiós moviment denominat la «Patària» del nord d'Itàlia, influències dels bogomils. Tanmateix, no es pot demostrar la connexió entre ambdós moviments. A més a més, cal recordar que la «Patària» era més aviat un moviment social que s'oposava a les classes privilegiades, i també als sacerdots simoníacs i nicolaïtes.

Els càtars i la reforma

Possiblement, un dels documents més complet —gràcies al qual podem evocar el catarisme— és el procés contra els càtars a Colònia. Aquests —s'afirma en ell— van aparèixer en la comarca del monestir d'Steinfeld de l'arquebisbat de Colònia; el prebost premostratenc Eberwim va tenir, (per causa del judici) correspondència amb Bernat de Claravall, que el va contestar amb els sermons 65 i 66 del Càntic dels Càntics. Després d'un col·loqui —judici de tres dies amb els catòlics— el poble va cremar els càtars assistents (sic!), malgrat que els clergues s'hi oposaren. Els autors de tan ferotge violència afirmen: «Els heretges que hem cremat ens han dit, en la seva defensa, que aquesta heretgia havia estat oculta fins als nostres dies des del temps dels màrtirs i s'havia mantingut a Grècia i a algunes altres regions». En aquestes paraules, alguns historiadors volen veure als seguidors de la «gnosi» (dels primers segles del cristianisme) de la qual n'hem parlat en una altra ocasió en la història de l'església primitiva com els primers càtars.

El catarisme —com ja hem indicat— volia ser, malgrat els nous dogmes i mites, un moviment cristià i de la Reforma. Apareixen constantment, per exemple, cites evangèliques de l'Apocalipsi i de l'Antic Testament. En l'esmentat col·loqui de Colònia, la fidelitat a l'Escriptura es diu que vol recolzar els seus dogmes i és ella la que nodreix —segons també els acusats— la seva espiritualitat i la seva moral. El mateix succeeix cinquanta anys després amb els albigesos. També ells mostren la més gran devoció a les cartes de sant Pau i a l'Evangeli, en els que s'inspiren, sense desconèixer l'Antic Testament.

Profunditzant més, cal advertir que tant el catarisme, com els moviments reformadors cristians eren animats pel mateix dinamisme religiós tan estretament vinculat a la Reforma Gregoriana. Efectivament, el catarisme sedueix tant els savis i els esperits cultivats de les grans ciutats, com els humils i els camperols; els sedueix per la seva significació moral i per la seva esperança de renovació interior, tant o més, que pels seus dogmes complicats, que gairebé no podien comprendre. En aquest punt, —en el desig de reforma— el catarisme forma part d'aquell poderós moviment evangèlic i popular que sacsejà l'Església des del segle XI i que mogué també el món dels pobres. El catarisme participà del fons comú (del que se'n surten) dels moviments evangèlics, dels ordes mendicants i de totes les formes de pietat més exigents i més personals (vegi's tema 58)

És cert que, a l'inrevés del que succeeix amb sant Francesc, en els càtars preval, com veurem, el pessimisme, amb la seva obsessió del mal; però aquest pessimisme té moltíssims seguidors en l'Església de l'època. Pensadors cristians cabals veuen per totes parts el mal i fan professió del menyspreu del món. També en això el catarisme és, en cert sentit, fill del seu temps.

El Déu del bé i Satanàs, principi del mal

El concepte fonamental del moviment càtar es resumeix en una paraula: dualisme. Sota la forma radical que adoptarà en el Llenguadoc a partir aproximadament de l'any 1170, i en certes comunitats italianes —conegudes sota el nom «d'albaneses», o d'Albània—, aquesta doctrina atribueix la creació del món a dos principis oposats. Déu, principi del bé, hauria creat el món espiritual, el dels àngels i les ànimes, el món de la veritat i de la llum; però Satanàs, el principi del mal, seria l'autor del món visible; el mal i la corrupció que regnen en la naturalesa no poden ser obra d'una divinitat bona, afirmen.

Entre el món espiritual i el de la matèria, i malgrat la seva oposició fonamental, existeix almenys un vincle en la persona de l'home, compostat d'una ànima —espiritual— i d'un cos —completament material—, i d'aquí és on radica el nus de la doctrina càtara. La posició intermediària i necessàriament trencadora de l'home és efectivament una posició plena de problemes. Com explicar l'existència d'un ésser que porta en ell mateix la unió de principis tan contraris? Té l'home dos creadors? Sí; diran els càtars. Per a explicar-ho, els càtars van als mites.

Entre els dos móns separats existia al principi un equilibri perfecte, que va quedar trencat per una malifeta del Maligne. Els càtars donen diverses versions, de vegades molt elaborades, d'aquesta «malifeta». Vegem una de les més senzilles, (però clàssica), tal i com l'ensenyava a començaments del segle XIV un dels albigesos «perfectes» anomenat Pere Autier: «L'esmentat Pere — el qui parla és un testimoni del procés contra Autier— explicà que, al principi el Pare celestial havia fet tots els esperits i ànimes en el Paradís, i aquests esperits i ànimes estàvem amb el Pare celestial. Després, el diable anà a la porta del Paradís i malgrat els seus desigs, va haver d'esperar mil anys, abans d'entrar. Després es valgué d'un ardit per a introduir-se. Una vegada dins del Paradís, intentà persuadir els esperits i les seves ànimes creades pel Pare celestial dient-los que no gaudien del veritable bé, degut a la seva submissió al

Pare celestial. Els aconsellà que si volien seguir-lo i entrar en el seu món, ell els posaria en possessió de tots els béns d'aquell món visible: camps, vinyes, or, plata, dones i la resta. Seduïts per aquests arguments, els esperits i les ànimes que estaven al Paradís, van seguir el diable».

Segueix el relat de la caiguda dels àngels pervertits; caiguda tan copiosa com si fos una gran tempesta que durà nou dies, fins al moment en què Déu a la fi adonant-se, tancà (o tapà) amb el seu peu el forat que els permetia escapar-se. Un cop a la terra, els àngels o ànimes s'adonaren del frau del Maligne i de la falta que havien comès, i entonaren un dels càntics celestials. Satan, furiós, els increpi: «Us vestiré de túniques d'oblit que esborraran tot record de la vostra estança a Sió (la Jerusalem celeste). Així ho féu, donant-los uns cossos».

Un altre mite fa d'Adam l'origen d'aquest estrany híbrid que és l'home. Adam — àngel celeste enviat per Déu a espiat Llucifer— hauria estat capturat pel Maligne i tancat en un cos de fang. La seva unió carnal amb Eva l'hauria empresonat eternament en la matèria a ell i a tots els seus descendents.

D'un mite a l'altre es mantenen les mateixes constants. Si l'ànima és una criatura divina, el cos és del déu Maligne, seductor o botxí. I aquest cos — aquesta fètida túnica— fet a base de matèria satànica, es reproduïx per l'acte carnal, per l'acte més material que hi ha. La unió carnal és tant més perversa, quan asfixia el record de la Jerusalem celestial.

La salvació d'un Crist que és un simple àngel

La doctrina càtara en la seva forma, està marcada per un invencible pessimisme. ¿Com arribar a la salvació, partint d'una naturalesa material radicalment corrompuda, no per culpa de l'home, sinó pel seu propi origen? Com vèncer, mitjançant un acte personal, un mal metafísic que escapa per complet, en la seva font, de la voluntat humana; un mal que constitueix la definició mateixa del cos? L'home sembla abocat a la seva decadència, i abocat per a sempre, ja que a mesura que van passant les generacions, la humanitat està més encadenada a la matèria a través del mateix acte transmissor de la vida, el més material i, per tant, el més demoníac de tots els actes.

Però “no està tot perdut”, afirmen els càtars. “Hi ha una salvació, i Crist n'és el seu centre. Durant segles, l'ànima no se n'adonà del seu miserable endogalament. Tota la història de l'Antic Testament és la història d'una humanitat cega que desconeix la seva situació de captiveri i s'equivoca en parlar de Déu. El Jehovà dels jueus no és altre que Satanàs i els patriarques són dimonis. Joan Baptista, amb el seu fals baptisme, és el pitjor de tots. Després vingué Crist, i amb Ell tot canvià. Crist revelà als homes la seva naturalesa espiritual, la grandesa de la seva llibertat, que deriva d'aquella, i palesa als mateixos homes els camins de la salvació”. Segons afirmaven els contraris als càtars, “mai s'havien dit majors errors!” De cap manera —si és veritat el que diuen els comentaristes catòlics dels càtars— no es podria acceptar un diàleg amb aquells personatges tan excèntrics, tots ells —almenys pel que es diu que deien— no feien altra cosa que vomitar errors! Serà molt difícil establir una entesa amb una gent que no hi havia punts de contacte.

Malgrat tot, hom no sap si aquestes afirmacions procedeixen de la calúmia del sector anomenat catòlic.

Però continuem desgranant els punts del pensament —potser injust, calumniós i parcial— dels càtars: l'encarnació del Fill de Déu —del Déu principi del bé— en la matèria plantejava un problema per als càtars de totes maneres. I per a descriure Crist i la seva missió, ells es negaven a llegir els Evangelis a la manera cristiana. Sorgeixen de seguida les discussions entre ells, però tots coincideixen en alguns punts. La Trinitat no existeix, Jesús no és més que un àngel, elegit entre els que envolten el Déu bo —potser el primer àngel— enviat per Déu a il·luminar els homes. Per altra part, com estava fora de dubte el fet que aquest enviat es tancà en la matèria corrompuda, el cos de Crist a l'igual que totes les peripècies de la seva vida, no és més que aparença. El naixement de Jesucrist, la gana, la set, el somni, els sofriments, i la passió no són res més que faramalles.

Per tant, l'acció salvadora de Crist no consisteix en una redempció —ell no sofrí pels homes— sinó que s'expressa en un missatge —el seu ensenyament— i és un exemple; els seus patiments (malgrat ésser aparents) tenen almenys un significat: ensenyen als homes com s'ha d'arribar a la salvació espiritual a través de la seva condició carnal i dibuixen el camí a seguir, camí precisament d'ascetisme, d'esforç i de sofriment. No obstant això, aquesta purificació no es realitza tot de cop, i poques vegades és un únic camí el que serveix per a dur-la a bon port. L'ànima ha de passar pel cos per a acabar la seva expiació o àdhuc altres cossos, no necessàriament humans. Un càtar que declarava haver estat cavall, mantenia haver recuperat una ferradura que havia perdut en una vida anterior. Segons els càtars, aquesta transmigració havia estat imaginada en un principi pel Maligne per a sotmetre les ànimes a la seva condició carnal. Crist la transfigurà per a convertir-la en un instrument de salvació. Instrument seriós —afegirem per a acabar— donat que l'home, en la perspectiva càtara, ignora per complet el vertader valor de la seva ascési i els seus esforços. Tot descansa en mans de la insondable voluntat divina.

Els càtars moderats

No tots els càtars s'adherien als dogmes que acabem d'exposar. Aquests dogmes amb els seus puerils mites es difongueren sobretot pel Llenguadoc, però sense continuïtat absoluta, ja que els propis albigesos evolucionaren. El dualisme absolut triomfa entre ells durant el 1170 i el 1220. Amb anterioritat a aquesta data, mantenen un dualisme més moderat al que en part retornen.

Pel que fa referència als càtars italians, van estar sempre molt dividits. El dualisme absolut dels «albanesos» (Església de Desenzano) fou només una qüestió d'un grup minoritari. Però la majoria de les comunitats càtares, especialment les de Milà, mantingueren una visió més moderada.

No falten entre els càtars —com hem dit— divergències doctrinals. Els més moderats no creuen en l'existència de dos creadors. Per a aquests, el Déu bo és l'únic responsable del món, inclosos la naturalesa i els cossos. El mal no és quelcom inherent a la matèria; fou producte d'una falta posterior. Quan Llucifer, el més formós dels àngels, va arrossegar en la seva rebel·lió una part de les

milícies celestials (episodi pres de la tradició cristiana) es tornà contra els seus companys caiguts i els obligà a entrar, a manera de presó, en cossos modelats per ell en fang. Després ensenyà la unió carnal a aquestes noves criatures, amb la qual cosa, la raça es perpetuà. Aquest és, per als moderats, l'origen de l'home i del mal al qual està encadenat. Comparat amb el relat de Pere Autier, aquest últim mite suposa dos variants capitals: en ells, el dimoni és un rebel — no el principi del mal—, aliè des de tota l'eternitat al cel i al bé. Per altra part, utilitza per a motllurar els cossos, una terra que és obra de Déu i no el producte corruptor de la seva pròpia creació. Transformació essencial, en aquesta perspectiva. El mal perd el seu caràcter fatal, metafísic; la naturalesa no està corrompuda des de la seva font. Els cossos no són en absolut intrínsecament perversos. Formen simplement una pantalla entre l'ànima i el seu creador, com a conseqüència d'una falta moral —d'orgull o de luxúria— falta greu, però no irreversible. Es possible el rescat en aquestes condicions. Es comprèn, doncs, que els moderats acceptessin més fàcilment la idea d'una salvació universal, i que deixessin de costat la metempsicosi.

Barrera infranquejable

Siguin quines siguin les discussions doctrinals que dividien les comunitats càtares, les seves opinions —o dogmes— comuns aixecaren una barrera infranquejable entre la seva fe i la del món catòlic; ja que —com hem explicat— els càtars coincidien tots ells a condemnar l'antiga llei, la llei dels profetes, la de l'Antic Testament; ells no acceptaven la divinitat de Jesucrist i àdhuc alguns d'ells tampoc la humanitat, ja que creien —com hem dit— que Crist sols era un àngel; també en ells (tots) hi ha un menyspreu palès a la carn i a la transmissió de la vida... Tanmateix, malgrat aquestes infranquejables barreres en l'ordre conceptual, en la vida quotidiana, no sols era difícil distingir els més exagerats i els més moderats; sinó era quasi impossible esbrinar quins eren els moviments heterodoxes i els que no. Tots aquests moviments tenien un denominador comú: la desitjada reforma de l'Església i l'acceptació entusiasta dels valors evangèlics; entesos, però, d'una manera subjectiva i molt peculiar. Tanmateix des del camp catòlic, tots a l'una, reaccionaren en contra dels càtars, sense fer-ne distincions. Tots es confonien per els catòlics, però la força bestial en que els càtars es perseguiren en algunes ocasions constitueix el més greu linxament col·lectiu practicat pels que es deien cristians durant l'edat mitjana, sols comparable al que pocs anys després es provocarà entre els jueus i cristians, així com contra els moriscos. Òbviament que cal demanar perdó!

Però continuem en l'exposició de la moral càtara. Viure com un perfecte càtar significava viure ascèticament per a lliurar-se de la corrupció del món visible; suposava guardar una peculiar castedat. Viure com a càtar —és a dir, viure com un bon cristià, ja que ells es consideraven els bons cristians— volia dir també practicar l'Evangelí, llibre essencial on l'home pren consciència de la seva naturalesa espiritual; significava propagar l'Evangelí... Aquest programa exigent només el podia realitzar una minoria, i s'adverteix que en les comunitats càtares es destacà molt aviat una elit d'homes i dones, «l'elit» més santa i més responsable a la vegada, formada pels «homes bons» i les «dones bones»: en una paraules, l'elit dels «perfectes», model de vida, testimoni per als altres. La comunitat càtara es dividia entre «creients» i «perfectes». Aquests eren pocs.

El 'consolamentum'

No s'exercia pressió social de cap tipus per a designar els «perfectes» o 'càtars'. Era un assumpte de vocació. I aquesta vocació, molts cops preparada per una assídua familiaritat amb altres «perfectes», es manifestava en totes les edats i ambients. Es requeria una gran generositat i una fe sòlida. L'accés a aquesta dignitat i aquest càrrec (comissió) exigia una ordenació especial. Tots els ritus, però, eren summament senzills. Després d'un llarg període de preparació, que de vegades durava divuit mesos, se celebrava una simple reunió en la que tots s'agrupaven al costat del neòfit que volia ser "perfecte" o "càtar". En aquesta assemblea, on hi havia alguns «perfectes» i el més gran d'aquests feia entrega als neòfits dels Evangelis. Després de comentar-los amb tot detall, els hi «concedia» el «Pater», oració r̄servada als perfectes. Després, es procedia a una vertadera ordenació. Els neòfits rebien aleshores, d'un dels seus majors, "diaca" o "perfecte", el sagrament càtar únic, el sagrament per excel·lència (mescla del baptisme i de l'ordenació sagrada) que denominaven el «consolamentum». En el transcurs d'aquest ritus, molt senzill malgrat la seva importància, l'oficiant imposava sobre el front dels neòfits l'Evangelí de Joan.

El 'perfecte'

El «perfecte», un cop consagrat, canviava de vida. Anava vestit de negre, es deixava créixer la barba (fins al moment en què les persecucions obligaren a eliminar qualsevol signe extern) i allunyant-se tot el possible de la societat profana, s'unia a altres «perfectes» per a complir regularment, en la seva companyia, les pràctiques d'oració i de mortificacions que en endavant serien el seu peculiar tarannà de vida. Dormia poc, dejunava, s'abstenia totalment de tot producte animal, no pronunciava juraments, i portava un sever control de les seves paraules i del seu caràcter. Però les prohibicions més greus feien referència a la castedat. I no es tractava de boges aventures i capricis. Li estava formalment prohibit un simple contacte amb una dona. Mitjançant aquestes pràctiques, i, excepte una caiguda greu que li hauria fet perdre per complet el benefici del «consolamentum», el perfecte restablí amb Déu el vincle espiritual trencat per la caiguda i l'empresonament en el cos. A través dels perfectes, Déu es comunicava amb els homes. Creien que en aquest món d'esclaus els 'perfectes' o 'càtars' eren els únics homes lliures.

El paper de mitjancers divins portava als «homes bons» ('perfectes' o 'càtars') a donar a la seva vida mística i ascètica un perllongament activament apostòlic. Sovint viatges pastorals interrompien la seva vida comunitària. Anant d'un costat a l'altre, de dos en dos, predicaven en les ciutats i assistien els moribunds. El poble, que els estimava i admirava, els trobava tant més propers a ells quant que, per a viure, treballaven en els oficis corrents: n'hi havia bastants de teixidors. Però el comerç atreïa també molts. Al revés d'altres grups evangèlics, «tocar» diners no els plantejava cap problema i la vida transhumant del mercader els servia d'excel·lent pretext per a circular d'una comunitat a l'altra i per fer el seu peculiar apostolat.

Entre els «perfectes» alguns estaven revestits d'una especial autoritat moral sobre els seus companys, i tenien responsabilitats suplementàries, com per exemple, la d'administrar el «consolamentum». Es tractava d'una espècie de

sagrament dels diaques o bisbes. Alguna vegada hi ha clara distinció entre perfecte-bisbe i perfecte-diaça; en aquest últim cas, els diaques eren els assistents dels bisbes i els bisbes tenien una circumscripció (o demarcació geogràfica) que es denominava també diòcesi.

Els creients. El '*melioramentum*'

Els «creients» formaven la massa de fidels sense especial vocació a la «perfecció». Les obligacions dels «perfectes» no tenien res a veure amb ells, en un món en el que tot el visible era dolent, la salvació no es podia concebre sense un ascetisme total; o santedat o res. Els «creients», doncs, menjaven com tot el món i res no els impedia de formar una llar. A part d'això, seguien la moral tradicional, seguint el bon exemple dels «homes bons» o «perfectes». Com és lògic, no es parlava entre ells d'homicidis, robatoris ni enganys: estimaven moltíssim la probitat i l'ajut mutu. En la vida normal, res en realitat no els distingia dels catòlics; malgrat el seu fort anticlericalisme, assistien a les cerimònies catòliques, almenys des que començaren les persecucions, per a dissimular. No obstant això, tenien algunes regles de vida especial que observaven amb discreció.

El matrimoni no tenia cap sentit per als càtars. Al contrari, era preferible —deien— el concubinat que era menys estable i menys fecund. Per això, moltes parelles de «creients» no estaven casades «*ante faciem Ecclesiae*» (característica del matrimoni catòlic).

Tanmateix, la seva pertinença a la comunitat dels «creients» implicava una sèrie de ritus o deures, alguns de simple decor i d'altres indispensables per a la salvació. Els *creients* havien de mostrar exteriorment la seva reverència als *perfectes*: en trobar-se amb un *perfecte*, es prostraven tres vegades davant «l'home de Déu», besant el terra, mentre es feia una breu oració dialogada. Aquestes salutació i oració, anomenades «*melioramenta*» es renovaven amb freqüència. El *perfecte* era realment, el centre d'aquestes comunitats de *creients*. Ell era el jutge —ja que se li demanava arbitratge en els conflictes—, el metge i el curandero; també era considerat sacerdot.

Els moribunds

Quan estava present un *perfecte*, una sèrie de pregàries litúrgiques subratllaven els moments importants del dia. La pregària principal coincidia amb el menjar: «l'home bo» (*perfecte*) abans de seure a taula, beneïa el pa i el distribuïa.

El diumenge s'havia d'assistir a la seva predicació. No obstant això, en la vida del *creient* la cerimònia fonamental era la que marcava els seus darrers instants en els últims dies de la seva vida. Només aleshores rebien el gran sagrament càtar dels creients: el «*consolamentum*» dels moribunds. El «*consolamentum*» que era baptisme i extremunció a la vegada, introduïa el seu beneficiari en un estat de perfecció anàleg al dels *perfectes*. El «*consolamentum*», sense ascési prèvia, arrencava en un moment l'ànima del domini de la matèria i la posava en estat d'assolir el principi del bé, o almenys de merèixer una reencarnació millor.

El «consolat» havia de comprometre's a portar ja des d'aquest instant la vida de *perfecte*, vivint en castedat i abstinència. No obstant això, aquesta promesa només el lligava durant els pocs dies de vida que li quedava. Caducava amb la curació del malalt. La importància decisiva del ritus per a la salvació portava a nombrosos *creients* a comprometre's anticipadament en virtut d'un pacte especial denominat «convenenz», a rebre el «consolamentum», qualsevol que fos el seu estat. La cerimònia, molt llarga i dialogada, suposava en principi que el *creient* no havia perdut el coneixement. Alguns «consolats» que no morien en aquell moment, consideraven massa preciós aquest alliberament com per a comprometre'l sobrevivint, i es deixaven morir. Aquesta pràctica fou perfectament admesa en les esglésies càtars. Sembla no obstant, que fou tardana i excepcional.

Malgrat els forts ressons evangèlics, massa elements del catarisme l'allunyaven —com estem veient— de la doctrina i de la moral cristiana. Per això, no és correcte reduir el catarisme a un simple moviment contestatari nascut en l'Església. Tanmateix es ben correcte dir que la societat cristiana (catòlica) reaccionà unànimement perseguint aquests desventurats contestataris. És una pàgina ben penosa de l'església, com veurem en el proper tema.

Difusió dels càtars

Des de finals del segle XII, i probablement molt abans, els càtars practicaven evidentment els seus ritus. Ritus i mites que pregonen llur influència a d'altres tradicions religioses. Cal, només per descobrir aquestes tradicions, passar les fronteres del Llenguadoc o de la Llombardia a la conca mediterrània i evocar les velles creences originàries de les regions banyades per aquest mar interior («Mare Nostrum») i que es mantingueren vives al llarg de tot el segle XIII. Certs parentius són notoris. L'antic maniqueisme insisteix —i aquesta és fins i tot la seva intuïció fonamental— en la dualitat absoluta dels dos principis increats i iguals, el Bé i el Mal, Déu i la Matèria, doctrina molt propera al dualisme absolut dels càtars, a part d'altres moltes concordances. Ara bé, aquesta creença nascuda a Orient, durant el segle XI s'havia implantat —com hem explicat— en els Balcans i concretament a Bulgària, on els seus adeptes, sota el nom de bogomilites o *Amics de Déu* mostraren durant el segle XII una destacada activitat i un excepcional zel apostòlic. Una de les esglésies de Bòsnia, per exemple, assoleix l'any 1250 la xifra de deu mil *perfectes*. Era inevitable que es produïssin a Occident infiltracions missioneres d'una comunitat tan viva, especialment per causa de les persecucions portades a terme pels emperadors bizantins (com hem explicat) i també degut a les croades. Els relats contemporanis donen testimoni de la seva existència en diverses ocasions. Moltes de les esglésies italianes, fos quin fos el seu caràcter, estaven fortament influïdes per aquests apòstols; alguns d'ells portaren les seves incursions missioneres fins al Llenguadoc; en concret, és possible —encara que es discuteix— que el dualisme absolut fos portat fins allà directament per un bisbe bogomil anomenat Niketas. No falten historiadors que han subratllat també el parentiu existent entre la doctrina dels «Querait», secta jueva propera als maniqueus i present a Espanya a partir del segle X, i el dualisme càtar. Finalment, un estudi recent dóna testimoni de la supervivència clandestina d'escrius, mites i tradicions dualistes en les sinagogues jueves del Midi de

França, i mostra que entre aquestes escoles de pensament —en ple renaixement durant el segle XII— i les «elits» càtares, es donaven probables intercanvis.

A través de totes aquestes conductes, la cristiandat del segle XII es veia assetjada per antigues creences extracristianes. És evident que les grans zones herètiques de Llombardia i del Llenguadoc constituïen els caps de pont que aquestes creences es van saber crear en els punts dèbils del dispositiu cristià. Eren aquestes regions les més vulnerables pel seu excepcional desenvolupament urbà i mercantil. També afavoriren la seva expansió la intensitat dels seus contactes comercials i culturals amb l'Orient, el seu ranci anticlericalisme i les exigències de la seva expectativa evangèlica. Tanmateix, la difusió real dels càtars és palesa en la repressió que sofriren en el segle XIII i que estudiarem tot seguit.

Aquest repàs del seu origen i la gran difusió, són importants ja que hi ha algun historiador que presenta el catarisme com un fenomen nascut espontàniament i sense antecedents; i no és veritat.

Violència contra els càtars. La croada

Possiblement que la gravetat de l'heretgia passà molt temps inadvertida i el contraatac trigà en organitzar-se. Després, l'Església es posà en peu de guerra. Passant de la persuasió a la violència, l'Església catòlica adreçà contra els càtars els seus formidables recursos espirituals i temporals. Les comunitats càtares, malgrat sofrir quantioses pèrdues, resistiren la tempesta de la croada (a partir del 1209), però l'establiment de la Inquisició les va debilitar (1229) i les successives persecucions (l'episodi més famós de les quals fou la presa de Montsegur el 1224), acabaren per destruir-les. Al llarg dels anys, les persecucions obligaren els *perfectes* a dispersar-se i després a entrar en la clandestinitat, i per fi exiliar-se. Molts van morir a les fogueres.

Cal, però, estudiar amb més detenció les croades contra els càtars (o albigesos) i la Inquisició, ja que la seva implantació a l'Església suposa una evolució ben interessant de conceptes i mentalitats així com a l'ensem, significa un elenc vergonyós —per la mateixa Església catòlica— de víctimes. En primer lloc, hem de preguntar-nos, com es va arribar a l'aberrant idea d'una croada aplicada als càtars?

L'Església havia aconseguit la unitat religiosa gràcies a la Reforma gregoriana i els càtars l'atacaven en el nucli més fonamental. Ideològicament, l'Església no podia acceptar el catarisme perquè destruïa els conceptes cristians de la creació i de l'encarnació i desfigurava essencialment la mateixa estructura de l'Església creant una nova religió elitista. El catarisme imbuïa als seus fidels un pessimisme radical al qual s'oposaven, en el pla de l'experiència cristiana, sant Francesc, i en el pla doctrinal el deixeble de sant Domènec, sant Tomàs d'Aquino. Per a ambdós sants, la natura és bona i l'home ha de descobrir-la, dominar-la i posar-la al servei de la humanitat, per a major glòria de Déu.

Malgrat que els grups càtars eren molt diversos en la seva ideologia, tots coincidien en aquells tres principis que hem anunciat anteriorment, anar contra

la creació i contra l'encarnació, així com crear una Església elitista. Eren com Gregori IX deia «de rostres diferents, però entrelligats entre si per les seves cues».

Al principi, la confrontació fou pacífica. Hom intentà reconduir de nou els heretges a l'Església. En aquest intent cal destacar sant Bernat i altres cistercencs. Aquell sant predicà a Albi l'any 1145. Tanmateix totes aquestes iniciatives foren un total fracàs: els càtars admetien el diàleg, però sempre es quedaven amb la seva. La situació s'agreujà l'any 1167 quan els càtars van celebrar un concili en el qual s'organitzaren jeràrquicament, podent-se considerar l'església càtara des d'aquest any com una entitat totalment diversa a la catòlica-cristiana, la que admetia l'autoritat del papa. Innocenci III envià primer legats: entre ells, cal destacar Pere de Castelnau, monjo cistercenc i la legació —la qual ja hem parlat— de Dídac d'Osma, i el seu col·laborador, el canonge sant Domènec. Aquest últim pensava promoure un nou tipus de predicació basat en l'exemple, en contrast amb els abats del Cister. Domènec, refusant tota ostentació, escull la pobresa, viatjant a peu i demanant per carrers i places com un mendicant. D'aquest noble esforç sorgirà més tard l'orde dels *predicadors* tal i com hem explicat anteriorment.

Malgrat tot, els càtars cada vegada eren més forts i s'estenien més i més en les regions franceses, especialment en el sud: la Provença i el Llenguadoc. El papa Innocenci III volia resultats més apodíctics. Ara intenta iniciar una via molt perillosa: imposar la veritat per la violència o coacció. Per això emprà tots els ressorts del feudalisme, especialment el dret que tenien els senyors feudals que els seus vassalls els ajudessin en la milícia: o sigui, el dret de mesnada. Innocenci III sabia perfectament l'estructura feudal i per això proposà als senyors feudals que la lluita contra els càtars seria una causa més que justa perquè aquells exigissin tals serveis de milícia. Ultra aquest estímul social, el papa atorgava el seu «vist-i-plau» perquè aquells senyors feudals que emprenguessin la guerra contra els heretges, esdevinguessin nous propietaris de les terres conquerides. Així com ells, amb els seus soldats, podrien repartir-se el botí. Mai no s'havien proposat uns avantatges tan favorables. Els nobles del nord s'abocaren contra els del sud de França i la Provença, no tant per lluitar a favor d'una causa cristiana, sinó amb un detestable afany de cobdícia temporal: quedar-se amb els béns d'altri.

En un principi, el papa volia que intervingués Felip August, però aquest rei *capet* no podia distreure's de la lluita que tenia contra els anglesos. La negativa de Felip féu que el papa encomanés la campanya contra els càtars al poderós comte Raimon VI de Tolosa. Els seus dominis s'estenien des de Guiena fins a Provença, malgrat que en algunes regions —en particular en aquelles que governava Raimon Roger de Trencavel, vescomte de Béziers, Carcassona i Albi— el poder efectiu de Raimon VI era pràcticament inoperant. Probablement la prudència del comte de Tolosa fou la causa tàcita per la qual també es negà a participar en la campanya contra els heretges. Però pagà molt cara aquesta negativa, ja que el legat del papa l'excomunicà.

Innocenci III canvià de tàctica en veure que ni el rei *capet*, ni el comte Raimon VI volien participar en aquesta campanya. Ara en una carta dirigida als bisbes

del Midi els exposa els principis, segons els quals tot seguit serien emprats per a desencadenar una pròpia croada: «*L'Església —afirma el papa— està facultada, —degut a la defecció dels sobirans— a prescindir d'ells i convocar per si mateixa tots els cristians a la lluita contra l'heretgia*». Innocenci III ofereix àdhuc els territoris, on els heretges dominen, a tots aquells que siguin capaços de conquerir-los (sic). Raimon VI reaccionà molt malament. Demanà tot seguit una entrevista amb el legat papal Pere de Castelnau, però aquest no li va voler aixecar l'excomunió. El legat volia parlar personalment amb el papa, però en el camí cap a Roma —a la vora d'Arles— fou vilment assassinat el 15 de gener del 1208. Es va dir que un escuder el comte Raimon VI fou el seu assassí. El fet és que el papa, molt indignat, concedeix a qui lluités contra Raimon, els territoris de l'esmentat comte de Tolosa. Ara el crit de guerra contra els heretges i contra l'excomunicat comte és general i esfereïdor. Es preveu que la lluita serà aferrissada i així ho demostren els fets que exposarem a continuació.

La convocatòria de la croada la fa el papa Innocenci III el 10 de març de 1208. I la lluita durarà quasi quaranta anys. A la crida del papa acudeixen alemanys, anglesos, italians..., però principalment francesos del Nord. Formaven una multitud bigarrada en la que moltes persones senzilles —atretes per l'esperança del botí— es posaven a disposició dels grans senyors croats, com foren el duc de Borgonya, els comtes de Nevers, de Bar i de Saint-Pol. Curiosament, al bàndol papal també hi trobem l'esmentat comte Raimon VI de Tolosa, ja que havia demanat perdó al papa i aquest després d'una penitència, li aixecà l'excomunió. Malgrat tot, els cabdills de la milícia papal no tenien tota la confiança del legat papal. Per aquest motiu, és posat al cap de tots ells Simó de Monfort, un gran soldat, però mancat d'escrúpols. Era un home cruel, fanàtic i astut. Havent tornat a França després de la quarta croada, fou quan va ser elegit cap de la croada contra els albigesos (o càtars) l'any 1209.

El reclutament per part dels croats també tenia com a arrel els vincles feudals. El senyor portava rere seu vassalls que estaven obligats pel jurament feudal atorgar aquests serveis de milícia. Aquí també la tropa és molt plural, tanmateix abunden els burgesos, els artesans i àdhuc els camperols. Per suposat els perseguits per la croada no eren tots càtars, hi havia també molts que s'oposaven al comportament de l'alta noblesa i de la clerecia addicta a la postura no massa clara dels promotors d'una croada que no entenien gens. En canvi, el poble senzill de les ciutats i la gent del camp no mostrava gaire entusiasme envers els meridionals, o sigui, els càtars (que avui en l'aspecte polític també anomenariem nacionalistes) i molt sovint reberen amb grans mostres de satisfacció la victòria de les tropes del Nord de França, ja que suposava per ells la llibertat dels llaços feudals en relació amb els senyors immediats, així també, podien saldar comptes. Per tant, la cohesió que donaven prova els meridionals (o càtars) en front els croats invasors, tenia les seves fissures i es manifestava entre ells moltes divergències.

La croada començà repentinament com un esclat. Els croats havent travessat el Ròdan es plantaren a les portes de Béziers. Aquí es trobava defensant la ciutat el vescomte Raimon-Roger Trencavel. Aquest deixà la ciutat per a anar a cercar reforços a Carcassona. El fet és que tot seguit de marxar el vescomte, sortiren els soldats de Béziers a lluitar contra els qui assetiaven la ciutat, i

aquests —els croats— entraren a la ciutat. És el 22 de juliol del 1209. El que succeí a la ciutat de Béziers encara avui esborrona als lectors de les cròniques. Uns trenta mil habitants foren apunyalats a l'església de Santa Magdalena de Béziers. Arnau Amalric, abat del Cister fou el gran instigador. Es diu també que no féu cap distinció entre les víctimes de qui eren catòlics o càtars, i que no va perdonar ni nens ni dones. Tots foren cruelment assassinats, segons ens canten nostàlgicament el trobador Figueira i la Chanson de la Croissade.

El dia 15 d'agost de 1209 cau Carcassona. Raimon-Roger Trencavel fou desposseït de tots els seus títols i possessions, els quals seran oferts pel legat papal Arnau Amalric als senyors feudals que més es distingiren en la lluita. Però cap d'ells no ho acceptà. Tanmateix, l'ambiciós Simó de Monfort aprofità aquestes circumstàncies per a ensenyorir-se ràpidament del país d'Oc. Es serví del pillatge, l'incendi i la destrucció de tot. Imposà, també, en els territoris conquerits les seves lleis estrangeres, alhora que en destrueix la vida econòmica. S'apoderà, doncs, de Carcassona, Béziers, i de moltes places fortes amb una crueltat inenarrable, aixecant enormes fogueres humanes.

Quedava Tolosa. El 1211, els legats pontificis comuniquen al comte Raimon VI les seves condicions: llicenciar els seus homes —deixar Tolosa sense tropa—, lliurar els jueus als croats i facilitar-los la llista dels heretges. Raimon VI es nega. Simó de Monfort pren la comanda definitiva dels croats, i obté algunes victòries sobre Raimon VI i sobre el seu vassall: el comte de Foix.

Finalment, posà setge a Tolosa, tanmateix no aconseguí envair-la. En aquestes circumstàncies, intervé el rei Pere I de Catalunya (i II d'Aragó) ja que tenia molts drets feudals en el sud de França, i recolzava els comtes de Tolosa i de Foix. Del primer n'era cunyat. Malgrat tot, l'èxit de Simó de Monfort continuà i així el 12 de setembre de 1213 la coalició de Pere I, Raimon VI i el comte de Foix és estrepitosament vençuda en la batalla de Muret, que fou en un principi un simple episodi, però que en ell Pere I morí, i per això es precipità una fugida dels soldats; el mateix Raimon VI es refugià a Anglaterra, i deixà que la seva ciutat de Tolosa obrís les portes als croats. El gran victoriós —diríem que casualment— fou Simó de Monfort, especialment quan en el concili IV del Laterà Innocenci III declarà que el nou sobirà de Tolosa seria el mateix Simó de Monfort.

El 16 de juliol de 1216 morí el papa Innocenci III. En conèixer la notícia, Raimon VI desembarcà a Marsella i els habitants de Tolosa aconseguiren expulsar els croats de la ciutat. Simó de Monfort intentà per dues vegades entrar de nou a la ciutat, però els tolosans es defensaren heroicament del setge. Precisament, estant Simó de Monfort en l'esmentat setge, una pedra el ferí mortalment en la cara. Era el 25 de juny del 1218. «*La pedra —diu la crònica esmentada «Chanson de la Croissade»— va anar drete cap al lloc precís i li va donar tan encertadament en l'elm d'acer, que li va fer saltar a trossos els ulls, el cervell, les dents, el front i les mandíbules*». Els croats, després de la seva mort, es retiraren i Raimon VI pogué possessionar-se de nou de Tolosa i dels seus dominis del Llenguadoc.

En la segona fase de la lluita contra els càtars intervé el rei de França, Lluís VIII. Aquest, aconsellat per la seva esposa Blanca de Castella, intentà imposar el seu domini al Midi francès. Així, l'any 1226 després del concili de Bourges es declarà al comte de Tolosa enemic del rei i de l'Església. Lluís VIII, recolzat pel papa, conquerí els amplis dominis del comte de Tolosa, pràcticament tot el Llenguadoc; però sols la malaltia de Lluís VIII l'impedí que envaïssin Tolosa. El rei mor en el camí de retorn a Alvèrnia. La reina vídua prosseguí amb tenacitat la lluita, però cal reconèixer que tant la mateixa campanya com la finalitat d'aquesta comtessa ja no són religiosos, sinó polítics.

L'any 1228 Raimon VII fill de Raimon VI, vol la pau en adonar-se que els francesos del Midi són més partidaris del rei francès que no pas del comte de Tolosa. Se signa la pau en un tractat celebrat en l'esmentat any a Paris. Ramon, humiliat i sotmès a una penitència pública, promet lluitar contra els heretges i que indemnitzarà l'Església pels pretesos danys causats en els períodes que tant ell com el seu pare afavoriren la causa dels heretges. Es compromet també a annexionar-se al rei francès. Així s'assegurà la unitat de França.

Però els senyors meridionals no acceptaren el pacte anterior. L'any 1240, Raimon Trancavel, fill de l'infortunat Raimon-Roger inicià una nova revolta, a la qual no estava fora el mateix Raimon VII. Fou una campanya clandestina d'ajut als càtars. Aquests es feren forts en diverses fortaleses com la de Montségur i el vescomtat de Fenouillèdes vora el Rosselló. Perseguits tots ells, i denunciats a la Inquisició (que des del 1229 manté contra ells una lluita permanent) de mica en mica va essent més reduït el nombre dels seus partidaris i a l'ensem es reclouen en regions cada vegada més inaccessibles a vigilància de l'Església. Raimon Trancavel fracassa rotundament en diverses escaramusses i també Raimon VII l'any 1243 és sotmès definitivament al rei francès. L'últim reducte fou Montsegur, lloc de refugi de centenars de càtars perseguits arreu del sud de França. Trobaren allí el refugi segur, degut a l'orografia que feia inexpugnable aquell baluard. El setge durà quasi un any: des del 13 de maig de 1243 al 14 de març de 1244. El dia de la rendició, dos-cents deu càtars es negaren a abjurar de la seva religió i el 16 de març foren cremats en una impressionant foguera. Fou tot un símbol de fins on pot arribar la intolerància d'uns croats més fanàtics que els seus perseguits, els càtars.

La Inquisició

En diverses ocasions, hem parlat de la Inquisició com una institució que pretenia sufocar l'heretgia càtara. L'origen de la mateixa rau en la missió dels bisbes d'ensenyar la veritat de la fe i de defensar-la contra aquells que l'ataquen. Però durant els segles XI, XII i XIII els bisbes es troben impotents davant l'avanç dels càtars, albigesos i valdesos. El papat, per ajudar aquesta missió episcopal, va crear un tribunal especial: la Inquisició. Però cal distingir diverses etapes: el papa Luci III, l'any 1184 va establir que tots els bisbes havien de visitar llurs parròquies una o dues voltes l'any, personalment o per delegats, especialment en aquelles zones que estaven «contaminades per l'heretgia». Els heretges eren acusats davant el bisbe pels veïns previ jurament. Si eren culpables, segons «la inquisició» o «recerca» se'ls imposaven unes penes. L'episcopat tenia també jurisdicció en aquests afers sobre els monestirs

exemptes. Diverses constitucions emeses per Innocenci III (anys 1205, 1206 i 1212) i el cànon 3 del concili Laterà IV (any 1215) completaren les anteriors prescripcions de Luci III. Per fer més eficaç l'esmentada missió, la Santa seu confià la inquisició a especials legats pontificis: a França, Pere de Castelnau i a Roma el cardenal de Sant Angelo; a Catalunya a sant Ramon de Penyafort

Per tant, la Inquisició en aquesta primera fase era força benigna, malgrat que en les campanyes contra els càtars —com hem vist— i contra els jueus els portaren, en èpoques de lluita contra ells, quasi sempre a emprar la violència que podia arribar a la foguera o degollació massiva com en els casos exposats de Béziers i Montségur.

El catarisme a Catalunya

El catarisme s'estengué ràpidament a Catalunya. Hi ha constància d'una important comunitat càtara en la Vall d'Aran a mitjan del segle XII i perdurà durant tot el segle XIII. El catarisme català procedia de l'Occitània, gràcies als constants contactes entre ambdues regions, motivats pel comerç i la indústria, especialment la tèxtil així com ajudats per una llengua semblant (català i la llengua oc amb el provençal). Els càtars catalans, i fins i tot els perseguits en altres regions d'Europa, es refugiaren als Pirineus. Així consta que durant molts anys, gran nombre d'ells romangué a Andorra. També a la Vall d'Aran i a la majoria de les valls dels Pirineus.

El catarisme català tingué àmplies repercussions polítiques gràcies a les mútues aliances entre ells i els gibelins —contraris al papa— de Llombardia. La protecció més o menys solapada dels magnats de Catalunya al catarisme, s'esvaí en el regnat de Jaume I el Conqueridor. El monarca català cedí davant les fortes pressions del papa: el catarisme s'havia d'extingir.

Gregori IX encomanà a la nova Inquisició catalana l'anihilació de la denominada «pestilent heretgia» i sant Ramon de Penyafort redactà les normes que calia seguir. Finalment, Jaume I la promulgà (any 1233). Malgrat tot, el gran polític Jaume I actuà amb astuta prudència, evitant la creació de càtars màrtirs catalans.

Els beguins i les beguines

No podem deixar un tema que és de notable importància per les possibles implicacions que tingué amb els càtars. Ens referim als beguinatges. Aquests apareixen durant el segle XII a Europa septentrional, especialment a Flandes. Foren, principalment, comunitats d'homes laics però sobretot de dones: vídues de guerrers i de croats o donzelles de noble llinatge, que no s'havien casat i altres dones, abandonades que sentien la necessitat de practicar el sagrat recés, però sense pronunciar vots ni observar cap regla monàstica. En els beguinatges podem veure els precedents dels ordes tercers (franciscà i dominic) que es van crear el segle següent (segle XIII), a meitat de camí entre la vida seglar i la vida monàstica.

Beguins i beguines portaven una vida austera. Una «gran dama» exercia l'autoritat suprema en els beguinatges femenins, i altres «mestresses» particulars regien els convents dels beguinatges. Un consiliari assegurava la

formació religiosa de les novícies i el culte litúrgic. Després del seu noviciat, les beguines feien vot de permanència, assignant-se una residència fixa. Vivien amb senzillesa, recitaven comunitàriament salms i resaven assíduament. Els membres dels beguinatges femenins prestaven serveis útils, filaven la llana, blanquejaven la roba i ateniaven escoles i hospitals, sense que mai prevalgués l'acció sobre la contemplació.

L'esperit evangèlic inspirava l'espiritualitat beguina: pobresa, pietat, puresa... Cada una de les comunitats tenia el seu caràcter peculiar segons el seu director espiritual, sacerdot o monjo (cistercenc normalment). La vida de comunitat no era pas massa fèrria en els beguinatges. En ells, les personalitats es desenvolupaven més lliurement que en els ordes monàstics. Nombroses beguines es faran famoses, com Hadevych, o Beatriu de Natzaret.

L'origen de la paraula «begui» segueix sense estar avui dia (any 2011) aclarit. Podria ser el nom de santa Beggue (morta el 693) o el del predicador de Lieja, Lambert de Beges (mort el 1177), o potser el verb alemany *beggen* (resar). Malauradament, en nombrosos escrits als beguins se'ls es denomina albigesos i se'ls confon amb ells. I és que l'Església veia amb inquietud la proliferació de beguinatges. I a més, aquests per la seva part, sentien la seducció d'actitud i posicions frontereres a les heretgies. En alguns casos, el rigor albigès no podia per menys d'agradar-los i l'adoptaren de bon grat. Per altra banda, possiblement alguns beguinatges s'obrien als «germans i germanes d'esperit lliure» que proclamaven el caràcter nociu dels sacraments i la llibertat de la carn i l'esperit: «l'home unit a Déu era incapaç de pecar» arribaven a afirmar alguns esbojarrats i eren grans pecadors.

Aquestes divergències comprometeren definitivament el beguinatge a ulls de l'Església. Les beguines van ser ben aviat titllades d'heretgia, i en el segle XIII arribà a forjar-se el terme «begard» que designava expressament els beguins ortodoxes. En el seu afany per salvar la puresa del dogma, el concili de Vienne del 1314 condemnà les beguines com a heretges i decidí la seva eliminació. També els begards, desprestigiats, desaparegueren per complet. No obstant això, a mitjan segle XIV, el papa Joan XXII autoritzà les beguines no sospitoses d'heretgia a reprendre llur vida comunitària.